

Tankekollektiv og forandringer i Øst og Vest

-En studie av hvordan forandringer i neolittisk tid kan
og har blitt forklart

Av Jonas Martinussen

Masteroppgave i arkeologi (ARK 350)

Vår 2021

Institutt for Arkeologi, Historie, Kultur- og Religionsvitenskap (AHKR)

Universitetet i Bergen

Figur 1 Kart over analyseområdet, og områdets plassering i det Europeiske landskapet: Av forfatter

Forord

Det føles spesielt og vemodig at et femårig studieløp skal avsluttes under en pandemi. Det siste året har stått i sterk kontrast til det som var forventet når studiet ble påbegynt. Til tross dette og de utfordringene pandemien har medført de siste månedene, har studietiden vært en lærerik og minnerik tid. Gjennom arbeidet med masteren og studiet generelt, har jeg lært masse, og jeg har flere å takke for det.

Først vil jeg takke min veileder Lars Forsberg, for flere oppmuntrende samtaler under masterskrivingen, og for å ha introdusert meg for flere spennende teoretiske perspektiv som jeg har hatt nytte av i oppgaveskrivingen.

En stor takk må også rettes til mine medstudenter, som gjennom ulike masterseminar har kommet med gode tilbakemeldinger på utkast til masteroppgaven. En takk må også rettes til de ansatte på Universitetet i Bergen, som har kommet med gode og oppmuntrende tilbakemeldinger under masterseminarene.

En stor takk må også rettes til mine venner for god moralsk støtte under studieperioden. Det må også rettes stor takk til min mor og min samboer, som har kommet med gode innspill til oppgaven før levering.

Til slutt vil jeg også si takk til min familie og hund, for god støtte og oppmuntring gjennom studiet og i løpet av det siste året.

Abstract

During the 2100th century there came about some major changes in the Norwegian research community. An introduction of a new law gave different institutions their own separate research areas and in turn created a to different research communities in Western and Eastern Norway. A consequence of this separation can be seen in the production of scientific knowledge throughout the 2100th century and ever since. During the first half of the century there was a clear established preference in the research community where the Neolithic of Western Norway was heavily focused on. This preference in research area furthered the separation between West and East and inadvertently created to different thought collectives. These thought collectives continue to exist in our time, and they maintain the ongoing separation of West and East. To highlight this point, we can turn to the study of the introduction of agriculture in these areas and the traditional separation of the phenomenon between West and East. Through a study of the material culture, theoretic approaches, and mathematical equations we can clearly establish a connection between West and East during the Neolithic. This link however seems to be under communicated in these research collectives and studies has traditionally had an inward focus on their own areas. Another point is also how there exist a difference in theoretical preference between the two areas, something that in turn directly influences the production of knowledge and furthers a separation between them. However, through a study of the agricultural revolution using Anthony Giddens theory of structuration, it becomes possible to explain the phenomenon across both areas. Through different kinds of communication and trade networks the people in these areas interacted and exchange information concerning agricultural practices. In combination with the ritual feasting and Messenger Feasts this communication enhanced behaviors concerned with agricultural practice and a total transformation of the hunter gatherer population occurred during the late Middle Neolithic B, in both Eastern and Western Norway.

Innhold

Forord.....	III
Abstract.....	IV
Figurer.....	VII
Tabell liste.....	VIII
1. Innledning, målsetting, analyseområder og metode.....	1
1.1 Målsetting og problemstilling.....	1
1.2 Vestlandet og Østlandet.....	2
1.3 Metode.....	2
1.3.1 Boplasskontekster.....	2
1.3.2 Løsfunn.....	2
1.3.3 Kontaktnettverk.....	3
1.3.4 Jordbruksspor.....	3
1.3.5 Pollenprøver.....	3
1.4 Kronologisk periodeinndeling for Tidligneolitikum-Eldre Bronsealder.....	3
1.5 Oppgavens oppbygning.....	4
2. Vestlandet og Østlandets forskningshistorie.....	5
3. Teoretisk perspektiv.....	11
3.1 Sosiale Strukturer.....	12
3.2 Struktureringsteori.....	12
3.3 Egger av tid og rom.....	14
3.4 Tankekollektivet og tankestil.....	15
3.5 Tankefigurer.....	18
3.6 Materiell Kultur.....	18
3.7 Sosial organisering.....	19
3.8 Migrasjon.....	21
3.9 Kommunikasjons og kontaktnettverk.....	22
3.10 Sammendrag.....	25
4. Rammeverk for materiell kultur på Vestlandet og Østlandet.....	27
4.1 Fangstkultur og jordbrukskultur.....	27
4.2 Distribusjonsanalyser og boplass studier.....	27
5. Material og DNA.....	31
5.1 Primærlokalteter Vestlandet.....	31
5.1.1 Haukedal 1.....	33
5.1.1.3 Materiale.....	34
5.1.1.4 Botanisk material.....	34
5.1.2 Gloføyk 23.....	34
5.1.2.1 Materiale.....	35

5.1.3 MNB materiale Vestlandet	35
5.2 Primærlokaliteter Østlandet	37
5.2.1 Auve	39
5.2.1.2 Materiale	39
5.2.2 Solbakken 3	40
5.2.2.1 Materiale	40
5.2.3 MNB materiale Østlandet	41
5.3 Stridsøkskulturens material i Øst og Vest	42
5.4 Klokkebegekulturens material i Norge	44
5.5 Traktbegekulturens material i Øst og Vest	46
5.6 DNA	47
6. Tolkning	50
6.1 Tankefigurer	50
6.1.1 Kontinuitet	50
6.1.2 Innvandringskonseptet	51
6.1.3 Vestlandet og Østlandet	52
6.2 Tankekollektivets rolle i forskningen	53
6.2.1 Tankekollektivet	56
6.3 Kontaktrelasjoner	60
6.4 Boplasser og funn	62
6.4.1 Vestlandet	62
6.4.1.1 Løsfunn	62
6.4.1.2 Jordbruksspør, beiteindikatorer og pollenspor	63
6.4.1.3 Material	65
6.4.2 Østlandet	65
6.4.2.1 Løsfunn	66
6.4.2.2 Jordbruksspør, beiteindikatorer og pollenspor	66
6.4.2.3 Material	67
6.5 Struktureringsteori	68
6.5.1 Tidligneolitisk tid	68
6.5.2 Mellomneolitikum	70
6.5.3 Endringer i horisonten	71
7. Betrakninger	73
Litteraturliste	76

Figurer

Figur 1 Kart over analyseområdet, og områdets plassering i det Europeiske landskapet: Av forfatter. II	
Figur 2 Lokalteter Vestlandet: Av forfatter	32
Figur 3 MNB jeger/sanker- lokaliteter og MNA/MNB lokaliteter med jordbruksprofil. Fra: Bergsvik et al 2020a:347-348	33
Figur 4 Primærlokaliteter Østlandet: Av forfatter	38

Tabell liste

Tabell 1 Kronologisk periodeinndeling for tidligneutolitikum- eldre bronsealder, etter Bergsvik & Senneset 2002, Glørstad 2004, Olsen 1992, Vandkilde 1996.....	4
Tabell 2 Kystboplasser med sikre MNB- trekk. Tabell av forfatter.	36
Tabell 3 Material fra MNA og MNB kontekst fra Auve (Glørstad 2008). Tabell av forfatter.	40
Tabell 4 MNA/MNB material Østlandet. Tabell av forfatter.....	42
Tabell 5 Svensk-norsk stridsøkskulturmaterial etter Malmer (1962, 1975). Tabell av forfatter.	44

1. Innledning, målsetting, analyseområder og metode

Vestlandet og Østlandet var i Norges steinalder ideelle områder for bosetning og erverv. Langs Vestlandets kyst og de mange tidevannsstrømmene, har man hatt god tilgang på både marine ressurser som fisk, marine pattedyr og skalldyr. Samtidig har man også hatt egnede muligheter for jakt på storvilt av rein, hjort og elg. Ved tidevannsstrømmene Skatestraumen og Fosnastrømmen i Vestland fylke, virker det å ha vært mer eller mindre kontinuerlig bruk av enkelte boplasser fra og med mesolittisk tid til og med jernalder (Bergsvik 1991, Olsen 2004:1). Kulturlagene er her på det tykkeste i steinalderen og man kan anta at folk i perioden senmesolitikum- mellomneolitikum bosetter seg her permanent ved enkelte boplasser. I overgangen fra mellomneolitikum til senneolitikum (herav MN og SN), forekommer det derimot endringer i bosetningsmønsteret og ervervet, hvor de gamle fangstboplassene ikke lengre blir like intensivt utnyttet og man ser en bosetning som sprer seg utover et større område. Når man studerer det arkeologiske materialet fra dette skifte, tyder det på en overgang fra det gamle jeger/sanker- levesettet til jordbruk og dyrehold. Denne endringen finner tilsynelatende sted innenfor en relativt kort periode på 3-400 år, i siste delen av MN. På Østlandet er situasjonen mye den samme. Her finner vi kontinuerlige spor etter marin utnyttelse, samt jakt i områdene langs kysten og i innlandet over store deler av steinalderen (Glørstad et al 2004:21-46, Glørstad et al 2020:370). Man jakter storvilt og utnytter de marine ressursene i fjordene og langs kysten. Dette fortsetter inn i MN, men i slutten av perioden dukker det opp tydelige spor etter jordbruk på de tidligere steinalderboplassene (Rønne 2003, Glørstad 2011). Denne endringen finner også sted over en relativt kort periode.

1.1 Målsetning og problemstilling

Til tross for nyere undersøkelser på både Vestlandet og Østlandet de siste 30 årene, foreligger det enda en viss uenighet rundt når overgangen til jordbruket finner sted. Dette er en følge av uenigheter omkring de ulike arkeologiske kildene og hvorvidt det faktisk er enstydig med en overgang til jordbruk. Samtidig eksisterer det også et skille mellom Vestlandet og Østlandet, da områdene tradisjonelt studeres separat (Bergsvik 2011:153). I et forsøk på å forene disse områdene, vil det bli forsøkt studert når overgangen til jordbruket på Vestlandet og Østlandet finner sted. Det undersøkes også hvorfor man har skilt mellom disse områdene forskningshistorisk, når man undersøker overgangen. For å diskutere problemstillingen, tas

Anthony Giddens struktureringsteori (Giddens 1979, 1981, 1984) i bruk, for å forklare overgangen til jordbruket. Ludwik Flecks (Fleck 1935, 1979) tankekollektiv anvendes for å forklare hvorfor det eksisterer et skille mellom disse områdene. Tankefigurer av Johan Asplund (1979) anvendes for å avdekke eventuelle definerende konsept som preger kunnskapsproduksjonen i de to områdene, for å definere tankekollektivene.

1.2 Vestlandet og Østlandet

Analyseområdet er avgrenset til Vestlandet og Østlandet. Disse områdene faller innenfor ansvarsområdet til Universitetsmuseet i Bergen, Arkeologisk museum i Stavanger og Kulturhistorisk museum ved Universitetet i Oslo. Områdene museene dekker kan beskrives som kjernen i de vestnorske og østnorske fangstkulturene. Som en følge av økt utbygging på både Vestlandet og Østlandet de siste årene, har det blitt avdekket nye boplasskontekster og arkeologisk materialet fra perioden neolitikum. Dette materialet og forskning danner det empiriske grunnlaget for oppgaven.

1.3 Metode

Da det er forskningslitteraturen som står sentralt i oppgaven, vil den metodiske tilnærmingen bli en historiografisk metode. Det vil bli foretatt en systematisk gjennomgang av forskningslitteraturen, og det vil bli foretatt en vurdering av de ulike forbeholdene ulike forskere har tatt. Forskingen vektlegger undersøkelser av boplasskontekster, analyser av løsfunn, analyser av kontaktnettverk, analyser av arkeologiske spor etter jordbruk, og analyser av pollenprøver, for å undersøke overgangen til jordbruket.

1.3.1 Boplasskontekster

Boplasser med MN- kontekst fra både Vestlandet og Østlandet danner grunnlaget for å identifisere spor etter jordbruk. Gjennom disse boplassene har det vært mulig å belyse gjenstandsbruk, bruk av råstoff, boplassaktivitet og varighet av opphold.

1.3.2 Løsfunn

Løsfunn med datering til MN- SN i Vestlandsk og Østlandsk kontekst har vært med på å belyse steinaldermenneskenes bruk av landskapet. Man har også vurdert løsfunnenes funnsted, for å prøve å belyse endringer i bruken av landskapet. Funn av gjenstander langs kysten og i innlandet vil også bidra med å belyse situasjonen rundt kontaktnettverkene i neolitikum.

1.3.3 Kontaktnettverk

Kontaktnettverk i neolitikum kan også belyse overgangen til jordbruket. Slike nettverk kan spores med bruken av arkeologisk material og ved bruken av antropologiske studier. Kontaktnettverkene viser en flyt av gjenstander inn og rundt i Norge. Nettverkene fungere også som spredere for kulturelle ideer og kunnskap om ulike forhold. Det er derfor mulig å tolke kontaktnettverk, hvor en jordbrukende populasjon deltar, som spor etter jordbruk.

1.3.4 Jordbruksspor

Arkeologiske spor etter jordbruk er sentralt i debatten rundt overgangen til jordbruk. Slike spor finner man tradisjonelt i boplasskontekster, med funn av jordbruksredskaper og kornrester. Sporene indikerer et forhold mellom steinaldermenneskene og jordbruk, som gjør dem sentrale i tolkningen av overgangen til jordbruket.

1.3.5 Pollenprøver

Pollenprøver brukes også som en indikatorer på jordbruk. Pollenprøver kan påvise spor etter domestiserte planter og planter som direkte kan knyttes opp mot dyrehold. Pollenprøvene vil også kunne brukes til å gjenskape fortidslandskapet, som videre kan belyse disse forholdene.

1.4 Kronologisk periodeinndeling for Tidligneolitikum-Eldre Bronsealder

Periodeinndeling for oppgaven vil bli som følge. Tidligneolitikum (TN), mellomneolitikum a (MNA), mellomneolitikum b (MNB), senneolitikum (SN) og eldre bronsealder (EBA) (Bergsvik et al 2020a:343-354, Glørstad 2011:87). En kronologisk inndeling av periodene gjøres på bakgrunn av allerede etablerte tidsavgrensninger fra både Norge og Sør-Skandinavia. Sør-Skandinavia trekkes inn, fordi man her har en lik oppdeling av periodene og man har et kronologisk sammenfall rundt 4100 BP i teknologiske/typologiske endringer i

Danmark-Skåne og Vest-Norge (Bergsvik & Senneset 2002:295). Til sammen vil dette utgjøre en periodisk inndeling for både Vestlandet og Østlandet, til tross for at det vil kunne forekomme regionale forskjeller.

Periode	C14 år BP	Kal. År
Tidligneolitikum	5200- 4700 BP	4000- 3500 f.Kr.
Mellomneolitikum A	4700- 4100 BP	3500- 2700 f.Kr.
Mellomneolitikum B	4100- 3900 BP	2700- 2350 f.Kr.
Senneolitikum	3900- 3400 BP	2350- 1700 f.Kr.
Eldre Bronsealder	3400- 2900 BP	1700- 1100 f.Kr.

Tabell 1 Kronologisk periodeinndeling for tidligneolitikum- eldre bronsealder, etter Bergsvik & Senneset 2002, Glørstad 2004, Olsen 1992, Vandkilde 1996.

1.5 Oppgavens oppbygning

Oppgavens inndeling vil bli som følgende. Det vil først bli gitt en gjennomgang av forskningshistorie, før det så gis enn gjennomgang av teori. Dette etterfølges av et rammeverk for materialkultur i de to områdene, etterfølgt av en gjennomgang av materialet. På bakgrunn av dette vil det så bli foretatt en tolkning av de mange ulike forholdene. Til slutt gjøres det noen siste betraktninger rundt tema, på bakgrunn av tolkningskapittelet.

2. Vestlandet og Østlandets forskningshistorie

Ulike forskere har forklart endringene i den materielle kulturen, bosetningsmønstre og erverv i MN til SN ulikt både på Vestlandet og Østlandet. Over tid har det blitt fremmet flere forklaringhypoteser som prøver å forklare endringene som finner sted. Forklaringene vektlegger i ulik grad hvordan en indre samfunnsutvikling på Vestlandet og Østlandet kan ha endret samfunnet, samt også hvordan en ytre påvirkning slik som migrasjon, kan være årsak til endringen.

Haakon Shetelig diskutere situasjonen i Norge under yngre steinalder. Shetelig påpekte at situasjonen i Norge under denne perioden var ulikt andre steder i Norden. Han pekte på at Norge i stor grad manglet de forholdene som var definerende og utmerkende for yngre steinalder i Danmark. Disse forholdene beskrives som «*tekniske fremskritt, merkelige vesteuropæiske gravformer, dermed sikkert ogsaa en ny social utvikling*» (Shetelig 1922:154). Sheteligs forklaring bygget på det han mente var en materiell kultur, med store likheter til de tidligste jeger/sanker- kulturene i Norge, likheter som antydte at man også i yngre steinalder var jeger/sankere. Shetelig mente også at jeger/sanker- kulturen var kjent med åkerbruk og dyrehold, og at dens materielle kultur i stor grad var pregende, selv etter jordbruket og dyrehold ble innført i løpet av yngre steinalder (Shetelig 1922:154-155).

Gutorm Gjessing forsøkte å forklare endringene i samfunnet som et resultat av en ytre påvirkning. Med bruken av blant annet båtøkser og danske enkeltgravøkser i norsk kontekst, forklarte han endringene gjennom en innvandring av den sørskandnaviske stridsøkskulturen (herav STK) til egnede jordbruksområder i Sør-Norge, i hovedsak til Trøndelag, Jæren og Østlandet. På Jæren ser Gjessing for seg STK som jordbrukspionerer, hvor de etablerer jordbruk og dyrehold i området. I Oslo området derimot, tenker han seg at de fortsetter jordbruk i tilrettelagte områder som var etablert i TN tid. Med unntak av Jæren fantes det ingen direkte innvandring på Vestlandet, men heller en kontakt mellom STK og lokale jeger/sankere (Gjessing 1945:393-406). Effekten av denne kontakten var en indoeuropeisering av det vestnorske fangstkulturen, noe som la grunnlag for den etiske og kulturelle utviklingen i SN og bronsealder (Gjessing 1945:302-404).

I likhet med Gjessing, trodde også Erik Hinsch at STK hadde forskjellig påvirkning i de ulike delene av Sør-Norge. Hinsch hevdet at det fant sted en innvandring av stridsøksgrupper som

slo seg ned med de best egnede jordbruksområdene på Østlandet (Hinsch 1954:196). Hinsch mener også at STK har etablert bosetning i Trøndelag, men at det ikke eksisterer noen fysisk migrasjon til andre regioner. Kontakten som eksisterte utover de faste bosetningene var i form av handelsvirksomhet mellom STK og «boplasskultur». Denne handelsvirksomheten var som en følge av «boplasskulturenes» behov for flintråstoff, noe STK kontrollerte. Hinsch var derimot usikker på om det fant sted en neolittisk ekspansjon på Vestlandet i SN, til tross for kontakten mellom kulturene. Dette var som en følge av det han mente var fangstkulturens sterke posisjon i området, en situasjon ulik den på Østlandet i senneolitikum og bronsealder. På Østlandet følger videre utviklingen den man ellers finner i Sør-Skandinavia (Hinsch 1954:205)

Egil Bakka mente å kunne påvise en forskyvning av bosetning fra ytterkyst til egnede jordbruksområder i midtre og indre strøk, gjennom en distribusjonsstudie av funn fra MN og SN i tidligere Hordaland fylke (Bakka og Kaland 1971). Denne endringen i bosetningsform forekom raskt, og var et resultat av introduksjonen av jordbruk i overgangen MN/SN. De gamle fangstboplassene langs ytterkysten ble forlatt i siste del av MN og ble i SN avløst av en jordbrukskultur med sørskandinavisk karakter. Bakka gav derimot ingen forklaring på den raske endringen av bosetningsform, og han understreker også at den ikke har kulturelle forutsetninger innenfor regionen. Det må påpekes at Bakka (1971:30) nevner en mulig introduksjon av jordbruk og åkerbruk, som en følge av en stridsøkskultur tilstedeværelse i MN, men han ser videre manglende funn som en hindring for å konkludere med dette.

Asle Bruen Olsen var negativ til tanken om at samfunns utviklingen i Vest- Norge burde knyttes til utviklingen i de neolittiske kulturenes kjerneområder (Olsen 1988:243). Olsen peker på en kontinuitet i bosetning og løsfunnsmateriale i overgangen MN/SN, og ser en endring som et resultat av et indre regionalt skifte, fra fangstsamfunn til jordbrukssamfunn (Olsen 1988:250-251).

Christopher Prescott og Eva Walderhaug (Prescott og Walderhaug 1995) mener det vestnorske samfunnet gjennomgår en indoeuropeiseringsprosess. Dette var som en følge av at de lokale fangstgruppene på Vestlandet ble utsatt for et sterkt ytre press i MNB, fra STK i Sør-Skandinavia. Det sterke presset førte til at den lokale kulturens identitet ble svekket, noe som åpnet for en innvandring med innflytelse av klokkebegerkulturen i SN.

I Prescott «Was there really a Neolithic in Norway?» fra 1996, konkluderer han med at introduksjonene av jordbruket i Norge ikke finner sted før i overgangen til SN. Han stiller seg kritisk til de metodiske tilnærmingene brukt for å påvise jordbruk, spesielt pollenprøver. Han erkjenner derimot at det muligens eksisterer et mulig unntak i Oslofjordområdet, på grunn av forekomsten av megalittgraver som er knyttet til traktbegerkulturen (Prescott 1996:83). Prescott erkjenner også spor etter STK i MNB, men han mener at STK kun kan ha påvirket det økonomiske aspektet hos de lokale fangstkulturene.

Jostein Aksdal (1996) hevder at vestnorske fangstgrupper var utsatt for et ytre press i MNB. Aksdal tenker seg at den lokale vestnorske kulturens kosmologiske og sosiale struktur, taper i konkurranse med STK i overgangen til SN. Han mener derimot at fangstgruppene selv kan ha hatt en aktiv rolle i denne prosessen, og dermed utformet sin egen lokaltypiske variant av stridsøkskultur (Aksdal 1996:124).

Knut Andreas Bergsvik har forklart endringene på Vestlandet som en følge av interaksjon mellom lokale «big men» og «big men» fra STK (Bergsvik & Senneset 2002:317). Først skal lokale ambisiøse individer ha tilegnet seg kontroll over spredningen av gjenstander og råstoff på Vestlandet, før de i MNB utvidet et overregionalt kontaktnettverk med STK. Denne utviklingen ser Bergsvik som et resultat av at «big men» på Vestlandet var interesserte i nye eksotiske råstoff og gjenstandstyper, noe som var vanskelig å få tak i. Dette førte til et skifte i den materielle kulturen, som igjen ble etterfulgt av ideologiske endringer. De ideologiske endringene ser Bergsvik, som et resultat av at den nye materielle kulturen hadde et annet symbolsk meningsinnhold og kulturelle koder knyttet til seg. Dette svekket den lokale fangstkulturen innenifra, og konsekvensen ble at man fikk en ideologisk endring i det vestnorske fangstsamfunnet (Bergsvik & Senneset 2002).

Thomas Bruen Olsen (2004) tar utgangspunkt i at en indre konflikt i det vestnorske fangstsamfunnet i MN utløser endringer. Olsen argumenterer for at endringene i MN kommer som en følge av kontakt mellom et antatt egalitært vestnorsk fangstsamfunn, og et hierarkisk jordbrukssamfunn som assosieres med STK (Olsen 2004:123). Han antar at denne kontakten utløser en indre konflikt i fangstsamfunnet, som svekker det ideologiske grunnlaget for den kollektive egalitære strukturen, som fører til et brudd i den sedentære bosetningen. Dette bruddet mener Olsen legger til rette for et utvidet ervervsgrunnlag, som innebar en ideologisk og økonomisk integrering av februk og jordbruk (Olsen 2004:123).

I sin hovedfagsavhandling fra 2005 diskuterer Gaute Reitan ulike forhold under neolitikum i Buskerud. Her peker han på at det eksisterer beiteindikatorer datert til ca. 3500 f.Kr., som faller innenfor siste del av TN. Dette omtaler han som et mulig innslag av dyrehold i området i perioden, men betegner det videre som ikke av noen «*særlig økonomisk betydning*» (Reitan 2005:92). Dette forholdet mener Reitan videre at eksisterer gjennom MNA, hvor det fortsatt er jakt, fangst og fiske som er viktigst i økonomien (Reitan 2005:95). I perioden MNB mener han det forekommer et skifte, hvor februk får en større betydning for økonomien. Han tegner et bilde av en økonomi hvor mennesker beveger seg i landskapet mellom forskjellige beitemarker, og hvor man bedriver jakt og fangst i innlandet (Reitan 2005:98). I perioden SN er han videre bestemt på at det bedrives dyrehold og åkerbruk. Dette er som en følge av det som blir betegnet som sikre datering av knokler fra tamme beitedyr og funn av flatehogde flintsigder. Mangel på slike sigder i perioden før overgangen mellom MNB-SN, mener han også taler for at det ikke eksisterer åkerbruk forut denne tiden (Reitan 2005:102).

Kari Loe Hjelle, Anne Karin Hufthammer og Knut Andreas Bergsvik diskuterer overgangen til jordbruket på Vestlandet i «Hesitant hunters» fra 2006. Her konkluderer de med at jordbruket på Vestlandet sementeres i SN, basert på pollendiagram, ben av domestiserte dyr, økning av jordbruksboplasser i fjordområder, og et skifte i distribusjonen av løsfunn. De mener også at funnene indikerer et skifte til en jordbruksøkonomi i tidlig MNB. I perioden MNA mener de at dyrehold og plantekultivering finner sted i en liten grad, på bakgrunn av botanisk data, mens det i TN kun finnes en indikasjon på dyrehold. Dyrene og såkorn tilegner lederne seg gjennom lokale handelsnettverk, som tyder på en lokal introduksjon av jordbruksøkonomi. De mener jeger/sankerne praktiserer et slikt jordbruk i flere hundre år, før de i MNB ble innlemmet i et paneuropeisk handelsnettverk, noe som skal ha gitt de lokale lederne kunnskap om mer hierarkiske jordbrukssystem. Dette resulterer så i at jeger/sankerlivstilen forsvinner, til fordel for en jordbruksøkonomi i SN (Hjelle et al 2006:165-166).

Einar Østmo (2007b) argumenterer for et innslag av traktbegerkulturen (herav TRB) på Østlandet i Oslofjordområdet. Han tar basis i forekomsten av megalittgraver i Oslofjordområdet, graver som knyttes til TRB. Innslaget av TRB i Norge ser derimot Østmo for seg er en følge av en kulturell dualitet mellom TRB, og den lokale jeger/sanker-kulturen. Dualiteten mellom kulturene mener Østmo eksisterer som en følge av de vanskelig klimatiske forholdene i Norge, noe som gjør det vanskelig for en jordbrukskultur å få feste. Dette

hindrer også at den lokale jeger/sanker- ervervet blir erstattet av et jordbrukserverv, slik som jeger/sankere- ervervet skal ha blitt i Sør-Skandinavia. Dateringen for den kulturelle overlappen setter Østmo til 3600-3200 f.Kr. på grunnlag av megalittgravers eksistens ellers i Skandinavia i denne perioden (Østmo 2007b:132-133).

Anette Overland og Kari Loe Hjelle studerer overgangen til jordbruket på Vestlandet i lys av pollendiagram og dateringer av forkullet korn. Ved bruken av disse kildene konkluderer de med at det blant annet finnes klare indikasjoner på gressing i MN i Fitjar kommune på Vestlandet. De mener at det finnes en ekspanderende og etablert jordbruksøkonomi på Vestlandet i MN og i overgangen til SN (Overland & Hjelle 2009:468-473).

I boken «Neolithisation as if history mattered» (2009) diskuterer Håkon Glørstad og Christopher Prescott skifte fra en jeger/sanker- økonomi til jordbruksøkonomi. Glørstad analyserer den mesolittiske-neolittiske overgangen på Østlandet i et område som tradisjonelt har vært tolket som den nordligste delen av det Sørskandnaviske traktbegerkomplekset. Glørstad stiller spørsmål til den tradisjonelle tolkningen av komplekset, og hvorvidt komplekset kan tolkes som en tradisjonell jordbrukskultur. Blant annet ser han restene av samfunnet som spor etter et mikset mesolittisk samfunn, som er et resultat av den historiske utviklingen i området under SM. Prescott (2009) konkluderer videre med at en fullkommen overgang til jordbruksøkonomi i Norge ikke finner sted før i SN og ved overgangen til metallalderen. Han utfordrer også ideen om at det i Norge har foregått en gradvis og fredelig evolusjon av ulike forhold gjennom neolitikum. Han mener det blant annet finnes flere økonomiske, domestiske, kulturelle og ideologiske uttrykk i SN og tidlig bronsealder, som kan ses som et resultat av en dramatisk historie.

Håkon Glørstad (2011) diskuterer overgangen til jordbruket på Østlandet ved bruk av Weber (1978) idealtyper. Han argumenterte for at jordbruket for alvor ble introdusert i SN, samtidig som han anerkjenner at det finnes sterke indikasjoner for en jordbruksøkonomi i MN i Oslofjordområdet (Glørstad 2011:82-83,95). Den direkte årsaken til overgangen til jordbruket ser Glørstad som en følge av påvirkning fra klokkebegerkulturen i Danmark (Glørstad 2011). Glørstad mener det eksisterer to ulike kultur i Norge og Danmark, hvor en dansk klokkebegerkultur dominerer havområdene, mens en norsk kultur dominerer landområder i Norge. Dette forholdet mener han kan sammenlignes med forholdet mellom antikkens Athen og Sparta (Glørstad 2011:91). Først fikk man en økende handel av varer fra Sør-Skandinavia

inn i Sør-Norge. Handelen i sammenheng med det han mener er en utvikling i båtteknologi, resulterte så i at klokkebegeerkulturens maktposisjon ble forsterket, noe man ble bevist på i Norge. Dette resulterte i at de norske gruppene så den danske klokkebegeerkulturens levemåte som en måte å bryte med de eksisterende maktstrukturene i samfunnet på. En adopsjon av kulturen førte til at nye klaner og slekter, fikk mulighet til å skaffe seg makt og kontroll over områder (Glørstad 2011:95).

Håkon Glørstad, Steinar Solheim og Per Persson konkluderte med at en jordbruksøkonomi i Sørøst-Norge først eksisterer i siste del av neolitikum (Glørstad et al 2020:372). Dette er som en følge av det de mener er manglende spor etter jordbruk i tidligere perioder, samt endringen fra boplasser med et marint fokus i Oslofjordsområdet til boplasser med fokus på jordbruk i overgangen til SN. Jordbruk på boplassene i SN mener de gjenspeiler seg i det arkeologiske materialet med funn av langhus, dyrkingsspor og spor etter dyrehold (Glørstad et al 2020:370). De avfeier derimot ikke at menneskene i TN-MN i Sørøst-Norge kan ha hatt kjennskap til jordbruksteknologi (Glørstad et al 2020:372), grunnet funn av karbonisert korn datert til MN (Reitan et al :2018).

En studie av Knut Andreas Bergsvik, Kari Loe Hjelle, Lene Synnøve Halvorsen, Asle Bruen Olsen og Camilla Zinsli fra 2020 konkluderer med en innføring av dyrehold på Vestlandet i TN og en introduksjon av jordbruk senest i MNA. Denne konklusjonen bygger de på en studie av importertgjenstander, pollen data og fossiliserte klaringer/felt knyttet til jordbruk (Bergsvik et al 2020a). De forklarer også hvordan introduksjonen av jordbruket på Vestlandet foregikk i tre faser. I fase 1 (cirka. 4000-2600 kal BC) konkluderer de med at man har et innslag av jordbruk, da dette er gunstig for å supplere jeger/fisker- livstilen på Vestlandet. I starten av fase 2 (cirka. 2600-2350) mener de at flere mennesker startet med jordbruk og fangstkulturen ble som en følge redusert. I MNB delen av fase 2 vokser importen av gjenstander og tidligere interne handelsnettverk bryter sammen. Importen av gjenstander mener de også kan ha ført med seg nye kulturelle impulser, mest sannsynlig ideer rundt et mer intensivt jordbruk. Dette i sammenheng med en mulig migrasjon av bønder inn i Vest-Norge fører så til en kollaps av fangstkulturen i slutten av MNB (Bergsvik et al 2020a:357).

3. Teoretisk perspektiv

Både på Vestlandet og Østlandet er det enighet om at jeger/sanker- økonomien har endret seg til en jordbruk- og dyreholds- økonomi i SN, noe som har gitt en stor endring i bosetningsmønsteret. Hvordan denne endringen forekom og når, er det derimot ennå uenighet rundt. Var det et bevist valg av jeger/sanker- kulturene, var det økonomisk motivert eller var det som en følge av migrasjon. Ikke minst var transformeringen av samfunnet lik på Vestlandet og Østlandet.

Jeger/sanker- gruppene har vært mobile, men de har i store deler av året oppholdt seg langs kysten og langs tidevannsstrømmer (Bergsvik 1991, Glørstad 2004, Wieckowska-Lüth et al 2018, Glørstad et al 2020:370). Fangstgruppene har derimot ikke vært adskilt og en flyt av ideer, teknologi og råmaterial viser at man allerede i mesolitikum har hatt etablerte kontaktnettverk mellom grupper både på Vestlandet og Østlandet (Alsaker 1987, Glørstad 2010). I hvilket omfang disse kontaktnettverkene har eksistert er det derimot vanskelig å si. På Vestlandet diskuteres det at det har fantes ulike etniske grupper (Bergsvik 2003) og ikke et homogent samfunn. Et TN-samlingsted på Hamremoen i Agder (Glørstad & Sundström 2014, Glørstad & Solheim 2015) viser også en gruppe tilknyttet et større kontaktnettverk i Sør-Skandinavia (Glørstad et al :2020:373), men med egne lokale tradisjoner. Man har derfor variasjoner i gruppene som er en del av nettverkene som eksisterer på Vestlandet, Sør-Norge, Østlandet og i Sør-Skandinavia. Det har også vært vanskelig å definere i hvilken grad kontakten mellom gruppene eksisterte, men det hevdes at kontakten blir intensifisert gjennom neolitikum (Glørstad et al 2020:372-374). Selv om man kan spore kommunikasjon på tvers av områder, er det derimot lite sannsynlig at det i neolitikum eksisterer et homogent samfunn. Til tross for dette menes det fortsatt at man vil kunne studere Vestlandet og Østlandet med bruk av et samfunnsteoretisk perspektiv. En slik tilnærming vil blant annet gjøre det mulig å studere de ulike aspektene ved kulturell endring. Begrepet kultur og samfunn må derfor defineres. Dag Østerberg har definert det slik:

Ethvert menneske vokser fra første stund inn i et samfunn og en kultur. Disse to størrelser kan bare tenkes adskilt på det vilkår at de oppfattes som to sider av samme sak- det sosio-kulturelle (Østerberg 2012:89).

Sosiolog Anthony Giddens tilnærming til samfunnsteorier tas også i bruk. Giddens mener at ulike samfunnsteorier ikke kan avgrenses til spesifikke disipliner, men at de heller fungerer som en slags teoretisk overbygning på tvers av den enkelte disiplin. Det finnes derfor ikke noen spesifikk arkeologisk, sosiologisk eller antropologisk samfunnsteori (Olsen 1997:122).

3.1 Sosiale Strukturer

Noe som er problematisk i studien av fortidssamfunn er defineringen av deres sosiale liv. Det er blant annet vanskelig å si hva i det sosiale livet som er fleksibelt og dynamisk, og hva som er konstant og statisk. I stor grad omhandler dette spørsmålet hvilke handlingsrom mennesker har i forhold til regler, normer og verdier i samfunnet de er en del av. Individet eksisterer innenfor et samfunn med ulike mekanismer og dette kalles sosial struktur. Thomas Hylland Eriksen definerer sosial struktur slik: «*Det totale settet av institusjoner, normer og relasjoner som utgjør et samfunn, abstrahert fra de enkelte aktører*» (Eriksen 1993:94).

Sosial strukturer er derimot problematisk å anvende. Med tanke på de mulighetene som eksisterer for individuelt valg og handling, vil det være vanskelig å belyse i hvilken grad individer styres av denne strukturen. Dette problemet skaper stor uenighet innen samfunnsforskningen, noe som har resultert i ulike teorier. Disse teoriene varierer i stor grad, mellom de som tar utgangspunkt i en kollektivistisk innfallsvinkel, og de som vektlegger en individualistisk tankegang. Den kollektivistiske tilnærmingen fokuserer på de overordnede strukturene og utilsiktede konsekvenser av handling (Olsen 1997:159), mens den individualistiske tilnærmingen hevder at samfunnsprosesser i stor grad kan sies å være underordnet menneskers bevissthet og intensjonalitet. Fredrik Barth (1966) representerer et aktørorientert perspektiv innen samfunn og sosiale prosesser, som er et eksempel på individualistisk tenkning, mens den kollektivistiske tenkingen preger teoretiske retninger som marxisme, strukturalisme og funksjonalisme (Olsen 1997:160). Det råder derimot uenighet rundt hvorvidt de to tankesettene er forenelige.

3.2 Struktureringsteori

Anthony Giddens forsøker gjennom sin generelle teori om sosial struktur og handling, kalt struktureringsteori, å forene de to nivåene (Giddens 1979, 1981, 1984). Giddens forsøker å formulere en teori som både tar hensyn til effekten av individers handlinger, samtidig som

den erkjenner betydningen av de overordnede strukturene (Olsen 1997:165). Løsningen blir i det han formulerer som strukturens dobbelthet. Sosial struktur kan forstås som en betingelse for at handlinger skal være mulig, samt det samme som de totale antall handlinger (Giddens 1979:81, 1981:19). Det eksisterer derfor et forhold mellom individuelle handlinger, verdier og normer, som kan være i kategorier av natur, religion og økonomi. Mennesker operer derfor innenfor det rom den sosiale strukturen gir, for å oppnå sine mål, samtidig som de ikke har kontroll over de utilsiktede konsekvensene dette får. Slike konsekvenser løsriver seg dermed fra hensikten bak handlingen og henger sammen med eksisterende strukturer (Olsen 1997:165). Giddens klarer dermed å forklare samfunnsprosessene, gjennom å kombinere det individuelle og samfunnsmessige, og det dynamiske og statiske aspektet i samfunn. Struktureringsteori viser dermed at handling ikke er fullt ut intensjonelt, og at et ensidig fokus av strukturens virkning på mennesker er utilstrekkelig (Olsen 1997:165).

Et alternativ til Giddens struktureringsteori i forklaringen av samfunnsendringer, er Pierre Bourdieu (1977) habitus begrep. Dette omhandler tillært tanke-, smaks- og atferdsmønstre, og ekspanderer på dette for å analysere relasjonene mellom individers valg og deres posisjon i det sosiale rom. Bourdieu mener at individets habitus er preget av gruppens dominerende habitus, noe som påvirker gruppens felles forståelse av verden og individers selvforståelse. *«In short, the habitus, the product of history, produces individual and collective practices, and hence history, in accordance with the schemes engendered by history»* Bourdieu (1977:82).

Samfunnsendringer vil derfor kunne ses på som et resultat av endringer i den dominerende habitus. En slik endring vil så føre til en produksjon av ny kollektiv og individuell praksis, som igjen vil forsterke seg. Videre må det også bemerkes at Giddens teori heller ikke tar hensyn til at flere konkurrerende ideologier kan sameksistere, noe som gjør den svak om man skulle forsøke å anvende teorien i et universalt perspektiv. Pär Nordquist har også pekt på at teorien vil være vanskelig å anvende på et samfunn uten en sosial elite, da det her ikke vil være ulikheter å legitimere, maskere eller naturalisere (Nordquist 2001:58). Til tross for disse forholdene, ses fortsatt Giddens struktureringsteori som anvendelig. Det er som en følge av hensynet Giddens teori tar, noe som gjør den svært anvendbar som en teoretisk plattform, i forståelsen av samfunnsprosesser i forhistoriske samfunn.

3.3 Egger av tid og rom

Giddens struktureringsteori forklarer derfor hvordan et samfunn gjennomgår endringsprosesser på et generelt nivå. Problemet er derimot at det er vanskelig å forklare omfattende endringer slik som overgangen til jordbruket på et så generelt nivå. Dette erkjenner også Giddens, og han mener det forekommer mer grunnleggende og retningsbestemte forandringer, som makter å endre hele samfunnssystemets karakter. Slike endringer kaller Giddens episodiske endringer, som innebærer en transformering av samfunnets struktur. Et eksempel på en slik endring kan være med introduksjonen av jordbruket. Giddens mener også at samfunn ikke må ses som isolerte enheter, og at de fleste endringer i historien er et resultat av kontakt mellom forskjellige samfunn. Kontakten mellom samfunn og konfliktene og friksjonene som oppstår, kaller han «egger av tid og rom» (time-space edges) (Giddens 1981:23). Tiden og rommet er dimensjoner alt sosialt liv eksisterer innenfor, og samfunn er bundet til disse dimensjonene. Menneskets oppfatning av dimensjonenes tid og rom er heller ikke nøytralt, men sosialt konstruert. Det moderne vestlige samfunnet har en lineær tidsforståelse, grunnet en evolusjonistisk tankegang, mens andre samfunn vil kunne ha en syklisk tidsforståelse (Hanisch 2001:21-22). I praksis vil samfunn med ulik sosial organisering og sosial struktur, kunne ha en ulik forståelse av tid og rom. Slike forskjeller vil igjen kunne prege den sosiale strukturen, og hvilken retning den sosiale endringen vil ta innenfor samfunnet.

Fernand Braudel skilte ut tre grupper av endringsintervaller innen et tidsperspektiv. Først er hendelser som påvirker endringer i samfunnet over kort tid. Det andre er konjekturer som beskriver endringer i samfunn over generasjoner. De siste er de langsomme endringene «long duree», som foregår over enda lengre tidsperioder (Hanisch 2001:22). «Long duree» beskriver de mest konservative og dypereliggende aspektene i den sosiale struktur. Dette har blitt forklart som de «seige» strukturene (Hanisch 2001:22). Giddens med utgangspunkt i strukturens dobbelthet, mener at disse tre nivåene av endringsintervaller vil være uløselig sammenbundet:

It is essential to see that these interpenetrate and that, according to the theorem of duality of structure, every moment of social interaction, implicated in the “passing away” of the human organism, is likewise involved with the longue duree of institution (Giddens 1981:20).

Den sosiale samhandlingen er derfor en årsak til- og et resultat av en sosial struktur, som betyr at det dagligdagse er en del av strukturene begrepet «long duree» favner. Til tross for dette erkjenner Giddens at grunnleggende strukturer i samfunn vil variere i grad av «seighet». Han benytter seg derfor av Braudels begrep «long duree» i sin formulering av episodiske endringer. Konfliktene og friksjonene som oppstår i kontakten mellom de ulike samfunnene gjennom «egger av tid og rom» er et resultat av at de ulike samfunnene har forskjellige sosiale strukturer, og en ulik oppfatning av tid og rom. Gjennom kontakt vil det kunne bli formidlet ulike virkelighetsoppfatninger, og alternative måter å tenke og gjøre ting på (Schancke 1994:122). Et resultat av dette vil kunne være at en eller flere av samfunnene involvert, endrer sin sosiale struktur. Et av samfunnene vil også kunne spille en dominerende rolle i endringsprosessen, spesielt om det skulle eksistere en ujevn fordeling av ulike typer ressurser (Giddens 1984:245,256-262).

Time-space edges refer to the forms of contact – and often to interdependence – between different structural types of society. These are edges of potential or actual social transformation, the often unstable intersections between different modes of societal organization (Giddens 1981:23).

3.4 Tankekollektivet og tankestil

Ludwik Fleck (1935, 1979) tilnærmer seg problemene som eksisterer i henhold til produksjon av kunnskap. Det finnes blant annet det flere sosiale restriksjoner som preger mennesker, noe som igjen preger kunnskapsproduksjonen. Fleck løser dette med å ta for seg det sosiologiske aspektet ved vitenskapelig arbeid, sammen med en beskrivelse av de ulike særegenhetene rundt konseptualiseringen av hva ulike vitenskapelige samfunn anser som kunnskap. Gjennom sitt arbeid lanserer Fleck begrepene tankekollektivet og tankestil. Tankekollektivet er «*et samfunn av mennesker som utveksler ideer og opprettholder intellektuell interaksjon*» (Fleck 1979:39). I praksis er derfor alle mennesker en del av et tankekollektiv, enten det er vitenskapelig eller ikke. I tillegg til dette vil man heller ikke kunne redusere tankekollektivet, eller forklare det med å referere til summen av antall medlem. Tankekollektiver eksisterer over lengre tid, mens medlemmer kan komme og gå. Det fungerer som beholder for informasjon og det fører videre den historiske utviklingen av ethvert tankefelt, så vel som den

etablerte kunnskapen og dens kulturelle nivå, altså den distinkte tankestilen (Fleck 1979:39-41).

Fleck avfeier derimot ikke en individuell påvirkning av tankekollektivet, men det kan tolkes som at han anser en individuell påvirkning som marginal. Som et eksempel mener han at individer ikke nødvendigvis er klar over den dominerende tankestilen, men den vil uunngåelig strukturere deres måte å tenke på (Fleck 1979:41). Det kognitive er derfor ikke en individuell, men sosial aktivitet. Dette involverer en kompleks treveis interaksjon mellom individet, det kollektive og virkeligheten (Fleck 1979:38), et forhold hvor tankekollektivet alltid vil dominere som en følge av at «den eksisterende mengden kunnskap overgår enhver individuell rekkevidde» (Fleck 1979:38). Om tankekollektivet skulle dele likheter med peer-systemet innen vitenskapelig gren, vil tankestilen kunne karakteriseres som den normative ideologien for denne gruppen. Det finnes en organisk kvalitet med tankestiler som vil ligne på de ideologiske superstrukturene beskrevet av Marx (Marx [1867] 1975, Loeffler 2005:11). Når en tankestil oppstår, vil den konstant forsterke og reproducere seg. Den vil derimot kunne endres, gjennom en aktiv kognisjon av dens medlemmer, men tankestiler er av natur og sin logiske oppbygning, fiendtlig ovenfor alternative forklaring og aktivt motsettende mot motstridende synspunkter, uavhengig av deres legitimitet (Loeffler 2005:11). Motsetning vil starte (1) med fornektelse, all motsetning til tankestilen fremstår utenkelig og (2), alt som ikke passer inn i systemet overses. Hvis det så (3) oppstår avvik og disse anerkjennes, vil de bli forsøkt gjemt eller (4) bli forklart på en måte som ikke motstrider tankestilen. Samtidig (5) vil viktigheten av opplysningene som støtter det dominerende tankesystemet fremmes (Fleck 1979:27). På et punkt vil så disse motsetningene lede til justeringer innen tankestilen og om de fortsetter vil de føre til at tankestilen forlates. En slik justering er en intern seleksjon og arrangering av konsepter som leder til;

...guidelines for future research. It governs the decision on what counts as a basic concept, what methods should be accepted, which research directions appear most promising, which scientists should be selected for prominent positions and which should simply be consigned to oblivion. Such a plan originates through esoteric communication of thought - during discussion among the experts, through mutual agreement and mutual misunderstanding, through mutual concessions and mutual incitement to obstinacy. When two ideas conflict with each other, all the forces of demagogy are

activated. And it is almost always a third idea that emerges triumphant: one woven from exoteric, alien-collective, and controversial strands (Fleck 1979:120).

Når man forlater en tankestil og utvikler en ny, får man den mest kreative delen av forskning. Det er i denne prosessen at den interne kollektive kommunikasjonen øker og i det hele blir mulig. Kollapsen av den dogmatiske doktrinen i en gammel tankestil, åpner opp nye muligheter for interaksjon og overføring mellom tankekollektivene, noe som igjen fører til nye oppdagelser og skapelsen av nye vitenskapelige fakta (Fleck 1979:109-110). Ideene til Fleck gjenspeiles også i arbeidet til Thomas Kuhn. Det finnes derimot noen ulikheter og de skiller seg spesielt på to punkter. Først skiller de seg rundt spørsmålet om den kreative betydningen og rollen til individet i vitenskap og/eller historie. Fleck og Marxismen mener individet underlegges de dominerende epistemologiske/ideologiske samfunnene. Det andre skillepunktet mellom Kuhn og Fleck finner vi i spørsmålet rundt den relative friheten til paradigmet og tankestilen. Begge definerer teoretiske retningslinjer, forskningsmål, metodiske standarder, konseptuelle kategorier og aksepterbare løsninger for vitenskapelige samfunn (Loeffler:2005:11). Kuhn forestiller seg det vitenskapelige samfunn som om det var uavhengig og upåvirket av eksterne kulturelle, ideologiske, økonomiske og sosiale krefter. I perioder med «normal» vitenskap er det vitenskapelige samfunnet fristilt fra distraksjonen av konkurrerende paradigmer. Det er både et lukket og autonomt system. Det er kun i kriseperioder, som et resultat av en intern og repeterende anomali som ikke kan løses at det vitenskapelige samfunnet, at man opplever de kreative kreftene fra en eller flere motstridende paradigmer. I en slik periode vil det forekomme revolusjonerende vitenskap. Medlemmer av det vitenskapelige samfunnet vil omstille seg internt, men bare en vil fremtre og hevde seg selv gjennom et nytt og dominerende paradigme, som resulterer i en ny periode med «normal» vitenskap (Kuhn 1970, Loeffler:2005:11).

Til tross for likhetene og ulikhetene mellom Fleck og Kuhn, produserer de to ulike teorier som er relevante for arkeologien, men Fleck presenterer en teori som på mange måter er mer intrikat og forvirrende når han tar for seg utviklingen av vitenskap. Dette gjør likevell ikke Flecks ideer uinteressante. Måten Fleck definerer de ulike forholdene som påvirker kunnskapsproduksjon kan anvendes på det arkeologiske forskningsamfunnet, noe tidligere studier av Baudou (1997) og Loeffler (2005) har vist, gjennom studier av et Svensk tankekollektiv. Evert Baudou anvendte Flecks ideer i sin studie av den Svenske arkeologen Gustaf Hallström (Baudou 1997). Baudou konkluderte med at det akademiske Sverige

gjennom store deler av det 20 århundret var lite, og at de få arkeologene som fantes, både kjente hverandre godt og omgikk hverandre og sine respektive familier regelmessig (Baudou 1997:53, 2002:188). Dette preget det vitenskapelige samfunnet. Som Baudou påpeker er «troen på ubetinget objektivitet er en illusjon» og vitenskapsfolk «er avhengig av mange faktorer som kommer utenfor yrket» (Baudou 1998:115), noe man ikke alltid er bevist på. De ulike faktorene mener likevel Baudou at man kan forstå og til en viss grad kontrollere gjennom selvreflekterende diskurs.

3.5 Tankefigurer

Tankefigurer ble lansert av Johan Asplund i boken «Teorier om framtiden». Tankefigur blir her beskrevet som et definerende konsept for hvordan tenking blir gjort. Det er et heuristikk konsept som definerer stabile tankemønstre, som all vår tenking er basert på. Et eksempel Asplund gir på en slik tankefigur er begrepet barndom (Asplund 1979:150-152). Dette begrepet er sentralt i flere viktige aspekter i vårt samfunn og ved å fjerne dette ville man opplevd store konsekvenser i arbeidsliv, psykologi, seksualitet og rettsprosesser. Vår tenkning er derfor knyttet til denne figuren og den vil derfor prege andre sentrale forhold. Asplund mener også det vil være vanskelig å tenke seg vekk fra slike tankefigurer, og han ser dem som både selvklare og eksisterende i vår ubevissthet. Man vil derfor ikke nødvendigvis være klar over at ens tankeprosess preges av slike forhold. Det finnes også et begrenset antall tankefigurer, noe som fører til at ulike figurer vil kunne brukes om igjen over tid. På bakgrunn av dette vil det derfor diskuteres hvorvidt slike tankefigurer eksistere i forskningsmiljøet i Norge, noe som vil gjøre det mulig å definere hvilken påvirkning de vil ha. En tankefigur vil ved å påvirke kunnskapsproduksjonen videre kunne knyttes opp mot tankekollektivet. Konseptene som vil diskuteres i lys av tankefigurer er begrepet «Vestlandet» og «Østlandet». Dette gjøres på bakgrunn av den tradisjonelle inndelingen av disse områdene inn i egne ansvarsområder, underliggende sine respektive instanser. En undersøkelse av konseptene innvandring og indre transformasjon vil også videre granskes.

3.6 Materiell Kultur

Arkeologers empiri består i stor grad av restene fortidens samfunn etterlater seg i form av den materielle kulturen. Samtidig er også restene som overlever til i dag, i stor grad bestående av et ukomplett fragmentert materiell. Gjennom tiden har man delt gjenstander inn i

teknologiske redskaper, religiøse/rituelle gjenstander og statussymbol (Olsen 1997:178). Over tid har man også blitt bevist på andre forhold, slik som gjenstanders evne til å flyte mellom disse kategoriene. Som Thomas Bruen Olsen sier «*kan for eksempel en flintøks fra steinalder både ha vært brukt som en rent funksjonell gjenstand, ha vært et statussymbol og inngått som del i riter og rituell praksis*» (Olsen 2004:10). Slike forhold gjør det vanskelig å dele materialet og den materielle kulturen inn i overordnede kategorier. Materialkulturens meningsinnhold vil skapes både gjennom bruk, og de sosiale kontekstene de inngår i (Olsen 2004:10). Samtidig vil materialets meningsinnhold kunne forandre seg, så en gjenstand vil kunne gå fra å ha en teknologisk funksjon til å få en primært symbolsk funksjon (Olsen 1997:182). Det at den materielle kulturen har en symbolsk funksjon betyr at den i tillegg til sin primære og direkte betydning, også har en sekundær og indirekte mening (Olsen 2004:10). Den materielle kulturens potensial for å uttrykke symbolsk mening, betyr også at den fungerer som en viktig faktor i sosial strukturering (Schanche 1994:122-123). Etter Giddens struktureringsteori vil det eksistere en vekselvirkning mellom struktur og handling, tanke og materiale, og som sosiale strukturer vil dermed materiell kultur stå i et gjensidig tilbakevirkende forhold til menneskelig mening og handling (Olsen 1997:211). Gjenstander og råstoff vil altså kunne endre seg og bli tillagt en annen betydning enn det praktiske og funksjonelle over tid.

3.7 Sosial organisering

Ulik sosial organisering er en av de grunnleggende pilarene i Giddens forklaring av episodiske endringer. Ulik sosiale organiseringen har derimot ikke hatt en universell forklaring og har gjennom tid blitt forklart på ulike måter. Lewis Morgan (2000 [1877]) forklarte det med et evolusjonistisk perspektiv, et perspektiv som antar at samfunnet følger en uni- lineær utvikling fra det primitive til en kompleks sosial organisasjon. Morgan delte denne utviklingen inn i tre hovedstadier «villskap», «barbar» og «sivilisasjon» (Morgan 2000, Olsen 1997:123). Denne tankegangen gikk man vekk fra rundt 1950-1960, og man begynte å se samfunn som multilineære. Det ble nå antatt at samfunnsformene hadde ulike evolusjonistiske linjer. Bakgrunnen for denne teoretiske tilnærmingen var en oppfatning av at samfunn og kultur ble utviklet på bakgrunn av teknologiske og økologiske forhold (Olsen 2004:11). I praksis ville en arkeolog som rekonstruerer en forhistorisk kulturs teknologi og miljø, være i stand til å få innsikt i andre av kulturens nøkkelelementer (Trigger 1996:214). Videre utviklet man så med basis i etnografiske studier en samfunnstypologi med en antatt

universell relevans uttrykt gjennom «hand – stammer – høvdingdømme – stat»- modellen (Olsen 1997:124). En slik samfunnstypologi viser en utvikling fra en egalitært sosial organisasjon, til en sosial organisasjon med et institusjonalisert hierarki, hvor det er antatt en nær sammenheng mellom samfunnenes økonomiske system og deres ulike former for sosial differensiering (Olsen 2004:11).

Om man anvender typologiseringen på jakt/sanker- samfunnet i Norge, vil man med et sosialantropologisk perspektiv kunne definere det som et egalitært samfunn med arbeidsdeling basert på kjønn og alder, og et samfunn med en antatt enkel teknologi. Dette støttes også opp ved at jeger/sanker- gruppens økonomi baserer seg på umiddelbart utbytte. En slik økonomi oppnår vanligvis et lite overskudd. Et slikt samfunnet skiller seg fra jordbrukssamfunn som er mer komplisert. Disse samfunnene kan ha institusjonalisert hierarki, og etablert eiendomsrett knyttet til slekt. De har også ofte en mer komplisert teknologi. De er i stor grad bofaste og de baserer seg på et forsinket utbytte. Et forsinkete utbytte resulterer i at man lagrer mat, som igjen gir dem muligheten til å opparbeide seg overskudd. En slik økonomi vil i stor grad kunne legge til rette for en større populasjonsvekst, enn den man ser i et jeger/sanker- samfunn.

Et viktig forbehold å bemerke, er hvordan jeger/sanker- samfunn i nyere forskning har blitt behandlet i forhold til sosial organisering og kompleksitet. Både innen antropologisk og arkeologisk forskning har det blitt tydelig at det finnes stor variasjon mellom ulike jeger/sanker- grupper, og forståelsen av disse forholdene har vært sentrale i forklaringen av overgangen til jordbruket. Diskusjonen rundt neolittiseringsprosessen har vært sterkt knyttet opp til det som kan betegnes som den komplekse jeger/sankeren. Den komplekse jeger/sankeren har av mange vært betraktet som det nødvendige bindeleddet mellom den mindre komplekse og mer mobile jeger/sankeren, og den neolittiske bonden (Jennbert 1984:132, Price & Gebauer 1995:8). Fra Vestlandet har man klare tegn på at menneskene i neolitikum gjennomgår en prosess hvor de i større grad blir bofaste og Bergsvik (Bergsvik & Senneset 2002:24-25), hevder utviklingen mot et sosialt komplekst jeger/sanker- samfunn starter allerede i TN. Den sosiale organiseringen på Vestlandet og Østlandet vil diskuteres i et senere kapittel.

3.8 Migrasjon

Giddens struktureringsteori viser hvordan samfunn og samfunnsendringer ikke bør sees som isolert fra andre samfunn. Det oppstår kontakt på tvers av samfunn hvor informasjon utveksles, noe som igjen får store konsekvenser. Kontakten mellom samfunn foregår derimot på ulike måter. Den kan oppstå gjennom kontakt og kommunikasjonsnettverk, eller gjennom andre prosesser, slik som migrasjon. En migrasjon vil kunne oppstå som et resultat av en voksende jordbrukskultur (Ammerman and Cavalli-Sforza 1971), eller gjennom andre forhold.

David Anthony (1990) utarbeidet en modell for migrasjon som forklarer ulike migrasjonsprosesser. Han beskriver hvordan migrasjonsprosesser følger faste regler for forflytning og påpeker de ulike faktorene som igangsetter en migrasjon, og hvilke konsekvenser det får (Anthony 1990:896). Anthony skiller mellom tre ulike former for migrasjon kalt kortdistansemigrasjon, migrasjonsstrøm og langdistansemigrasjon. Kortdistansemigrasjon er migrasjon over korte avstander, mens migrasjonsstrøm gjerne er regelmessig og følger definerte ruter over lange og korte avstander. Langdistansemigrasjonen er den sosiale prosessen hvor det tydeligst settes spor i det arkeologiske materialet (Anthony 1990:902). En slik migrasjon kan være et resultat av migrasjonsstrøm, returnmigrasjon eller «leapfrog» (froskehopp). Froskehoppmigrasjon kan beskrives som en forflytning mot en endelig destinasjon, langt ifra utfartsstedet. Returnmigrasjon beskriver når man selv eller etterkommere vender tilbake til et opphavsområde (Anthony 1990:902).

I nyere tid har man forsøkt å beregne jordbrukets spredning i Europa, med bruken av befolkningsvekst og spredning, samt raten jeger/sanker- kulturer adopterer jordbruk gjennom kontakt med jordbrukskulturer. Joaquim Fort og Maria Mercè Pareta (2020:10) konkluderte med at jordbruket sprer seg med rundt 1km i året i store deler av Europa, mens det i Skandinavia sprer seg 0.5km i året. Den lavere spredningen i Skandinavia forklares som en følge av en lavere reproduksjonsrate (Fort et al 2018:8). I Skandinavia mener de jordbruket sprer seg som en følge av jordbrukskulturers populasjonsvekst og forflytning, men også som en følge av jeger/sanker- kulturers adopsjon av jordbruket (Fort & Pareta 2020:8). De anerkjenner derimot at det vil kunne forekomme visse unntak for spredningsraten i Europa, for sterke kultiverende kulturer som TRB, hvor spredningsraten vil kunne være lavere, og for spredning langs kysten hvor det vil kunne forekommer raskere (Fort & Pareta 2020:10). Et

maksimum på spredningsraten i innland settes også til 3km uavhengig om det finnes en stor populasjonsvekst (Fort et al 2018:2).

3.9 Kommunikasjons og kontaktnettverk

Kommunikasjons og kontaktnettverk er også relevant når man diskuterer endringer gjennom kontakt mellom samfunn. Nettverkene er komplekse, og de vil kunne bli opprettholdt gjennom flere ulike forhold. Man vil blant annet kunne opprettholde handels- og byttenettverk, nettverk bestående av økonomiske overføringer mellom parter. Slike nettverk opprettholdes også av et sosialt og kulturelt aspekt (Olsen 2004). Innen antropologisk forskning har man forsket på det økonomiske aspektet i disse nettverkene. Slike studier av småskalasamfunn har vært preget av en debatt mellom formalister og substantivister (Eriksen 1993:216-217). Den formalistiske tilnærmingen til økonomi er gjennom en forståelse av begrep og tankemåter fra moderne økonomisk vitenskap. I den moderne økonomiske vitenskap ser man på økonomi som en evne til å bruke alle tilgjengelige midler, for å anskaffe seg knappe ressurser. Den substantivistiske tilnærmingen tar derimot forbehold om at den moderne markedsøkonomien fungerer dårlig i en analyse av et tradisjonelt småskalasamfunn. Substantivistene mener den økonomiske handlingen ikke bør kobles til individer, men at økonomi er en del av et større tredelt sosioøkonomisk system (Aksdal 1996:120). Dette systemet bygger på Polanyi skille mellom resiprositet, redistribusjon og markedsbytte (Polanyi 1957:47).

I boken «On the Sociology of Primitive Exchange» av Sahlins og Graeber (1972) bygges det videre på Polanyi ideer rundt skillet mellom de tre ulike formene for resiprositet i samfunn som er ikke kapitalistiske. Disse tre formene for resiprositet er: balansert-, generalisert- og negativ resiprositet. De ulike formene av resiprositet har også den effekten at de skaper forskjellige type sosial relasjon. Generalisert resiprositet er altruistiske transaksjoner hvor man gir assistanse og hvis mulig får assistanse tilbake. Eksempler på dette vil være å gi gaver, være gjestfri og gi hjelp. Slike transaksjoner er også vage i sin forventning om gjengjeldelse (Sahlins & Graeber 1972:175-176). Balansert resiprositet er en transaksjon hvor man har en direkte utveksling. Eksempler på dette vil kunne være gaveutveksling og kjøp-salg transaksjoner (Sahlins & Graeber 1972:176). Denne formen for resiprositet mener Sahlins skiller seg ut i det sosiale aspektet fra generalisert resiprositet, ved at de sosiale forholdene avhenger av en utveksling av material, hvorpå den materielle flyten i generell

resiprositet opprettholdes av dem (Sahlins & Graeber 1972:177). Negativ resiprositet er når man prøver å få noe for ingenting. Eksempler på dette er gambling, tyveri, pruting og andre former for beslaglegning. Det er også den mest upersonlige formen for resiprositet, men også den mest økonomiske tilnærmingen i en handel, fra eget standpunkt (Sahlins & Graeber 1972:177).

Begrepet resiprositet er i stor grad inspirert av Marcel Mauss (1995[1925]) arbeid, hvor Mauss vektlegger både de sosiale og kulturelle aspektene bak utvekslingen av økonomiske verdier, og andre ytelser. Mauss mente at ytelser (tjenester, gaver) måtte bli møtt av mottaker med en viss gjenyttelse, for å unngå å havne i en skamfull og uverdigg posisjon ovenfor giveren. Gjenyttelse utsettes ofte grunnet sosiale forhold, men ved å vente oppstår en diffus form for gjeld til giver, som må innfris på et tidspunkt. Slike utvekslinger skaper derfor en sosial forpliktelse og et varig bånd mellom de to partene (Mauss 1995). Resultatet blir at utvekslingen av «gaver» får konsekvenser på ulike planer, noe som vil kunne påvirke institusjonene i et samfunn. Dette vil igjen ha en påvirkning på de sosiale strukturene i samfunnet. Mauss beskriver også byttesystemer i mindre komplekse samfunn, med basis i etnografiske studier:

I økonomiene og rettssystemene forut for våre, kan man nesten aldri observere enkelt bytte av varer, rikdom og produkter gjennom et marked basert på individer. For det første er det ikke individer, men kollektiver som forplikter seg gjensidig, foretar utvekslinger og inngår i kontrakter, [...] videre er det ikke utelukkende goder og rikdommer, løsøre og fast eiendom, økonomisk nyttig ting de utveksler seg imellom, men fremfor alt høflighet, selskapelighet, riter, militære tjenester, kvinner, barn, danser, fester og markedsdager hvor den økonomiske transaksjonen bare er ett av mange momenter, og hvor sirkulasjonen av goder bare er ett aspekt ved en kontrakt som er langt mer generell og mer permanent (Mauss 1995:15).

Potlatch er en økonomisk institusjon som eksisterte på nord-vestkysten av Nord-Amerika (Boas 1970 [1897], Mauss 1995, Benedict 1970[1934], Eriksen 1993:235). Institusjon gjenspeiler systemet Mauss beskrev som gjensidighet. Kwakiutlindianerne og deres naboer drev med potlatch, og de var velstående jegere og fiskere. De levde også i et samfunn med et sterkt hierarki. De hadde aristokratiske ættelinjer og høvdinger, og på et tidspunkt i sin historie holdt de også slaver. Samfunnet til kwakiutlindianerne var basert på et hierarkisk

prinsipp, hvor det fantes klare skiller mellom privilegerte tittelhavere og alminnelige produsenter. Disse skillene opprettholdt og forsvarte de aristokratiske delene av befolkningen gjennom å gi gaver til hverandre, gjerne i form av ekteskap. Dette fenomenet omtaler Eriksen (1993:235-236) som rivaliserende gavebytte og det betegnes som en akselererende mekanisme. Når man mottok en gave fra en høvding, måtte man i sin gjengjeldelse av gaven forsøke å overgå den første utvekslingen. Dette var en konsekvens av at den relative rang i samfunnet, var knyttet til evnen å yte flotte gaver. De med størst produksjonsevne ble derfor de høyst rangerte høvdingene. Et rivaliserende gavebytte ville også kunne ende i ødeleggelse av materielle verdier. Om vinteren inviterte også høvdingene hverandre til storslåtte fester, hvor høvdingene serverte mat og drikke, og hvor de gav gaver til gjestene. Samtidig ødela de også store verdier, gjennom å kaste fisk, sette fyr på telt og tepper, og ved å ta liv av slaver. Gjennom disse handlingene fikk de vist frem sin rikdom. Etter en slik fest ville høvdingene som var vertskap for potlatchen, forvente å bli invitert til en tilsvarende fest av en annen høvding. Det ville så være den nye vertens tur til å vise frem sin rikdom, hvor han ville forsøke å overgå den forrige høvdingen i sløsing og forbruk. Formålet med potlatch var å etablere et hierarki med seg selv på topp, og fenomenet består utelukkende i konkurranse og rivalisering (Eriksen 1993:236).

Byttesystemet Mauss beskrev er i stor grad likt det Sahlins senere har beskrevet som generalisert resiprositet. Mauss skiller seg derimot fra Sahlins, da han i større grad vektlegger de immaterielle og sosiale aspektene i byttesystem. Han påpeker at byttenettverk både kan være individbasert, men også omhandle kollektiver. Årsaker som vennlighet, selskapelighet og høflighet kan ha vært årsak til og forutsetning for kontakt mellom samfunn. Ulike gaver og bytteobjekter trenger heller ikke å være begrenset til materielle kategorier, men de kan også omhandle en utveksling av partnere, gjensidig eller ikke, samt også fester. Slike typer gaver og bytteobjekt vil det derimot være vanskelig å spore i det arkeologiske materialet. Nettverkene vil også ha en effekt som spredningskanal for kulturelle ideer og informasjon mellom grupper. I hvor stor grad dette derimot påvirker de involverte samfunnene vil variere. Et annet forhold som også må bemerkes i henhold til nettverk og nettverksanalyser er deres anvendelighet på fortidenes samfunn. Det vil være vanskelig å gjenskape et tidligere nettverk på bakgrunn av teoretiske tilnærminger til kommunikasjon, og bør som en følge kombinere analysene med det arkeologiske materialet. I seg selv er heller ikke denne prosessen uproblematisk, noe Søren Sindbæk påpeker:

The fragmentary archaeological evidence presents researchers with the task of reconstructing the broken links of a ruined network from observable distributions and patterns of association in the archaeological record. In formal terms this is not a problem of network analysis, but network synthesis: the classic problem of cracking codes or reconstructing black-box circuits (Sindbæk 2013:71).

«Black-box» problemet Sindbæk refererer til er et klassisk eksempel innen arkeologi. Dette problemet kan oppstå når man forsøker å gjenskape nettverk i fortiden, som en følge av manglende informasjon. Sindbæk hevder selv at man vil kunne løse dette problemet med å kombinere nettverksanalyse med en kontekstuell tolkning av material, en tilnærming som tilsynelatende har god effekt (Sindbæk 2013:71-94). Det er også et forhold som er viktig å bemerke seg her, da nettverksanalyser ses som et viktig bidrag i tolkningen av oppgavens problemstilling.

3.10 Sammendrag

I lys av oppgavens hoved- og underproblemstilling mener jeg at både Giddens struktureringsteori og Flecks tankekollektiv vil være nyttig. Først presenterer Giddens det som kan betegnes som et dynamisk syn på spenningen mellom individuell handling og sosial struktur sett i lys av samfunnsendringer. Giddens syn og forståelse av samfunnsendringer i forhold til tid og rom, gjør struktureringsteori svært anvendbar på arkeologisk materiale. Den materielle kulturen får en flerfunksjonell betydning, hvor den både har en funksjonell side samtidig som den også er en del av den sosiale struktureringen. Giddens forklaring av samfunnsendringer som episodiske endringer, som en følge av kontakt mellom ulike samfunn med forskjellige sosial struktur, sosial organisering og virkelighetsoppfatning, er også svært anvendbar innen arkeologien. Giddens struktureringsteori vil også suppleres med andre teoretiske innfallsvinkler og teorier rettet mot sosial organisasjon og kontaktrelasjon mellom ulike grupper og samfunn. Samlet danner disse ulike innfallsvinklene et grunnlag for en tolkning og diskusjon av temaet sett i lys av en mulig episodisk endring. Videre vil Flecks syn og forståelse av kunnskapsproduksjon i ulike institusjoner være svært nyttig i studien av forskningsmiljøet på Vestlandet og Østlandet. Fleck viser hvordan samfunn og individer eksisterer innen et gitt rammeverk for forskning, og i hvor stor grad dette videre påvirker produksjonen av kunnskap. Ved å anvende en slik teoretisk innfallsvinkel, vil det kunne være mulig å få en innsikt i hvor stor grad den etablerte forskningen rundt overgangen til

jordbruket er preget av tidligere konsensus, og i hvor stor grad man er bevist på dette. Ifølge Fleck vil også en etablert tankestil i flere stadier motstride ny informasjon, noe som mulig vil kunne komme frem i studien av forskningsamfunnet med Flecks teoretiske innfallsvinkler.

4. Rammeverk for materiell kultur på Vestlandet og Østlandet

4.1 Fangstkultur og jordbrukskultur

Et problem innen forskingen rundt overgangen til jordbruket på Vestlandet og Østlandet, har vært å definere i hvilken grad funn kan knyttes opp mot et praktiserende jordbrukssamfunn, eller hvorvidt de er rester av import. Eksempler av funn som vanskelig lar seg definere er løsfunn, dyrebein, pollen og korn. Av disse funnene skiller løsfunn seg ut, da de i stor grad ikke finnes i sikre boplasskontekster. Tradisjonelt sett førte dette skillet mellom løsfunn og boplassfunn til at man så den materielle kulturen ut ifra to ulike innfallsvinkler, hvor man på den ene siden gjorde analyser av boplassmateriale tilhørende lokale jeger/sankere, mens man på den andre siden gjorde distribusjonsanalyser av gjenstander man koblet mot en kultur med jordbruksøkonomi. I senere tid har man derimot sett distribusjonen av løsfunn i lys av menneskers mobilitet i landskapet og ut ifra det knyttet dem opp mot lokale boplasser og handelsnettverk. Eksempler på dette vil presenteres for å kunne definere hvilke gjenstander som blir tilskrevet de ulike gruppene i neolitikum. En videre utredning av rammeverk for materialkultur på Vestlandet og Østlandet vil også gis, for å kunne diskutere hvilke funn som vil kunne tilskrives jordbruksaktivitet.

4.2 Distribusjonsanalyser og boplass studier

Malmer utviklet et typologisk-kronologisk rammeverk for det han betegnet som svensk- norsk stridsøkskultur. Dette ble gjort på bakgrunn av omfattende distribusjonsstudier av gjenstander fra STK i Norge og Sverige, og sluttete gravfunn fra de samme områdene (Malmer 1962, 1975). Med utgangspunkt i keramikkmaterialets stildekor og form, delte han videre den svensk- norske STK inn i seks perioder (Malmer 1975:26). Innenfor dette tidsrommet plasseres gjenstander utelukkende basert på funn fra gravkontekst ifra den svensk- norsk STK (Malmer 1975:70-101). På bakgrunn av sin studie argumenterte Malmer imot den tidligere etablerte innvandringshypotesen, som knyttet den svensk- norske STK opp mot innvandrede grupper. Han tok utgangspunkt i sin kronologiske gjennomgang av materialet og mente at han med dette kunne påvise at STK fulgte etter TRB i tid. Dette mente han på bakgrunn av at gjenstander fra STK hadde både liknende forløpere innen TRB og gropkeramiks kultur (GRK), samtidig som han mente at det innen gravskikk fantes en overlapp mellom STK og TRB. Malmers distribusjonsstudie viste også en overlapp i utbredelse mellom STK og TRB i

egnede jordbruksområder, en observasjon som underbygget en antakelsen om to kulturer med lignende økonomi. En forskjell som derimot fantes, var at de osteologiske materialet fra STK inneholdt en større andel fårebein, og det fantes ulikheter i gravritualer og derav religion (Malmer 1975:118). I praksis var derfor STK et resultat av en indre transformasjon av den foregående kulturen (Malmer 1975:118). Et forhold som også må bemerkes, er hvordan det typologisk- kronologiske rammeverket til Malmer i all hovedsak bygges på svenske graver. I 1962 da «Jungneolithische Studien» ble skrevet var det funnet 233 svenske graver, mot 6 norske (Malmer 1975:34). Samtidig benyttet Malmer seg ikke av C14 dateringer og periodene han deler inn i blir som en følge relative. Periodene følger også hverandre i tid, men det er usikkert hvor lenge en enkelt periode varer.

Da det i nyere tid ble foretatt flere undersøkelser som avdekket boplasser fra neolitikum, fikk man muligheten til å ekspandere på det etablerte typologisk- kronologiske rammeverket. Asle Bruen Olsen (1992) gjorde en analyse av materialet fra utgravingen i Kotedalen, og han foreslo på bakgrunn av dette, en revidering av det regionalkronologiske rammeverket for steinalderen på Vestlandet. Olsen delte her den neolittiske perioden (5200- 3500BP) etter den Sørskandnaviske tredelingen, men han la til en underoppdeling i MN I og MN II; TN, MN I, MN II og SN (Olsen 1992:123-127). Olsen revidering skilte seg ikke i stor grad fra Nærøy (1987, 1993) inndeling i tidsrommet 5200- 4000/3800 BP, men en viktig forskjell var at Olsen la til grunne at TRB- keramikk ble importert i TN (Olsen 1992:141). Fasen MN I (4700- 4000/3800 BP) ble karakterisert av en introduksjon av økser og meisler av vestlandstypen, og lokalprodusert tykkvegget keramikk med snorstempeldekor (Olsen 1992:101,142). Fasen MN II (4000- 3800 BP) ble videre betraktet som en overgangsfase av Olsen (1992). Dette var som en følge av at fasen ikke ble påvist i Kotedalen eller noen andre steder på Vestlandet nord for Rogaland. Som en følge ble det klassifisering av redskaper for perioden, basert på funn fra lag II Slettabø, Oгна, Rogaland. Fra denne lokaliteten knyttet Olsen tykknakkete, rettegete økser, A- D- piler i flint, klokkebegerkeramikk, flateretusjerte flintpilesvisser med tange og agnorer, og stridsøkser til perioden. I tillegg ble det inkorporert løsfunn knyttet til den sørskandnaviske STK, som tykk/tynnbladet flintøks med rett/tverr/hul egg og stridsøkser.

I etterkant av Kotedalen- prosjektet ble utgravingen ved Skatestraumen sentral, for å videre bygge en kronologi for perioden MNB. På bakgrunn av disse undersøkelsene tok Knut Andreas Bergsvik og utformet et revidert forslag til det kronologiske rammeverket for den

vestnorske steinalderen. I perioden TN (5200- 4700 BP) og MNA (4700- 4100BP) sammenfaller dette rammeverket i stor grad med de tidligere formulerte rammeverkene (Olsen 1992, Nærøy 1987, 1993). Det skiller seg derimot svakt ved at det finnes et innslag av skiferspyd og skiferkniver i mellomneolittisk kontekst (Bergsvik & Senneset 2002:295). Videre utarbeidet Bergsvik også et kronologisk rammeverk for MNB og begrenset perioden til 4100- 3800 BP (Bergsvik & Senneset 2002:298). Under MNB opptrer nye gjenstandsformer som tykknakkede, rettegete økser, B, C og D piler, og slipte flintøkser. Disse gjenstandene mener også Bergsvik har trekk som opptrer parallelt i STK. Det finnes også trekk som opptrer i de nordlige fangstkulturene i Skandinavia, slik som skiferspyd og skiferpiler med hakk langs midtryggen. Det er også en kontinuerlig bruk av gjenstander fra MNA til MNB. Dette gjelder gjenstander som firesidige meisler, vestlandsøkser, skiferpiler, skiferkniver og skiferspyd. Bipolar teknikk er videre den dominerende teknologien i MNB (Bergsvik & Senneset 2002:298). Perioden MNB etterfølges av SN, cirka 3850-3300 BP (Bergsvik et al 2020a:354).

På Østlandet utarbeidet man et kronologisk rammeverk for den neolittiske perioden over tid. Et viktig bidrag i denne utviklingen kom gjennom utgravinger ved Svinesundprosjektet på tidlig 2000-tallet (Glørstad 2004). Ved dette prosjektet hadde man blant annet som mål å undersøke boplasser som kunne dateres til 5000 BP, og kartlegge den kronologiske utviklingen fra overgangsperioden. På bakgrunn av undersøkelsene mener Glørstad at perioden kan defineres ved mangelen av mikroflekketeknologi, introduksjon av tynnakkede og spissnakkede økser av lokale bergarter og flint, pilspisser med tverrspisser, eneggede spisser og A-spisser, og bruk av keramikk (Glørstad 2004:35-40). Keramikken ses også som en indikator på kontakt med TRB i TN. Glørstad ser det også som sannsynlig at man bruker skifer i produksjonen av pilspisser. Sylindrisk flekketeknikk tas i bruk, men ikke før i siste halvdel av TN (Glørstad 2004:57). På bakgrunn av disse undersøkelsene setter Glørstad overgangsperioden og den første delen av tidlig neolittisk tid i perioden 5000 BP (Glørstad 2004:35).

Den andre halvdel av TN og starten av MN settes til 4700-4400 BP (Glørstad 2010:38). Denne perioden defineres av flekker fra sylindriske kjerner, tangespisser, pilspisser av skifer, tynnakkede flint og bergartsøkser, og keramikk med snorstempel. Bruken av traktbegerkeramikk videreføres, og man får et innslag av megalittgraver i Oslofjordområdet. I det samme området finnes det også andre gjenstander fra TRB kulturen som polygonale

steinøkser og økser av importert flint. Videre kan traktbegergjenstandene i den østnorske konteksten i perioden klassifiseres etter den Sør-Skandinaviske kronologien, og de plasseres enten i TN eller MN traktbegerkultur. Som en følge av den lokale gjenstandssamlingen i Oslofjordområdet mener Glørstad at det kan være snakk om en mulig regional forskjell i kronologien sammenlignet med andre deler av Østlandet (Glørstad 2010:38).

Perioden MNB ble ikke avdekket under Svinesundprosjektet, men med funn fra andre boplasser ble det mulig å skille ut perioden og hvilke gjenstander som var typisk for den. Østmo (1988) så det blant annet som sannsynlig at det i sørlige deler av Norge fantes en egen fase under perioden som sammenfaller med MNB, kalt fase 4 (4170 BP- 3890 BP C14). Fase 3 ble kjennetegnet av STK material, og gjenstander fra dansk enkeltgravskultur (EGR). Typiske gjenstander fra EGR er tykknakkete flintøks, køller og stridsøks. Fra STK har man så tykkbladet flintøks, tynnbladet flintøks, retteget bergartsøks, tverregget bergartsøks, tynnbladet bergartsøks og stridsøks.

5. Material og DNA

På bakgrunn av den metodiske tilnærmingen til overgangen til jordbruket, vil materialdelen bestå av en utredelse av primærlokaliteter på Vestlandet og Østlandet, og en utredelse av deres material. Det vil også bli gitt en oversikt over materialet knyttet til stridsøkskultur, klokkebegekultur og traktbegekultur. Slikt material vil blant annet finnes i boplass kontekster og som løsfunn, som gjør det nødvendig med en utredning av begge disse funnkategoriene.

5.1 Primærlokaliteter Vestlandet

Fra perioden MNA/MNB finnes det flere lokaliteter med spor etter jordbruksaktivitet. Dette styrker igjen ideen om et innslag av jordbruksøkonomi i MNB/MNA. Som en følge gis det derfor en oversikt over disse lokalitetene i figur 2 og 3. Det vil også bli foretatt en utredning av material fra Haukedal 1 og Gloføyk 24 fra Skatestraumprosjektet, som vil bli presentert senere i oppgaven.

Figur 2 Lokaliteter Vestlandet: Av forfatter

Site no.	Site name	Farm, municipality, county	Meters above sea level	Stratigraphic context	Layer description	Layer interpretation	Dated material	Lab. ref.	14C Age BP	Cal. BC age range 2s	Botanical analyses	Reference
1	Stakaneset 1	Sandvik, Flora, S&F	10	Quarry 1, top layer 3	c. 160 cm thick, diabase debris mixed with charcoal	Quarry debris layer	charcoal	T-3052	3940±110	2864-2136		Olsen, 1981
2	Haukedal 1	Haukedal, Bremannger, S&F	8-10	Layer F, 24x 20y NE	c. 25 cm thick, cultural layer	Residential occupation	charred hazelnut	Beta-83493	3970±60	2833-2288	X	Bergsvik, 2002; Hjelle, 2002
3	Nilsvika 4 I	Bjørøy, Fjell, H	11	Feature 29, 74x 59y NV	c. 20 cm thick, grey/brown cultural layer	Residential occupation	charcoal	Beta-56847	3980±60	2835-2292		Kristoffersen, 1995
4	Gloføyk 23	Gloføyk, Bremannger, S&F	7	Cultural layer F	c. 10 cm thick, cultural layer	Residential occupation	charcoal	Beta-86572	4000±80	2865-2289		Olsen, 2004
5	Eggesbønes	Eggesbø, Herøy, M&R	5-6	Cultural layer	Cultural layer	Residential occupation	charcoal	Beta-177168	4010±50	2840-2348		Simpson, in prep.
6	Håkonshella 9	Myro, Bergen, H	11-12	Feature 9010	Brown silt layer with burned stones	Residential occupation	charcoal, short lived	Beta-331954	4060±30	2840-2483	X	Overland, 2012; Ramstad, in prep.
7	Nilsvika 4 II	Bjørøy, Fjell, H	11	Feature 34, 67x 54y	Charcoal from posthole	Residential occupation	charcoal	Beta-68310	4070±90	2890-2350		Kristoffersen, 1995
8	Porsvika 8	Glesnes, Sund, H	11-12	Cultural layer. N-profile, layer 2a (top)	c. 20 cm thick, dark brown, humified sand, some charcoal	Residential occupation	charred birch	Beta-366166	4100±30	2863-2503		Tøssebro and Åstveit, 2014
9	Rongeloft-hillaren	Rong, Øygarden, H	10-11	Cultural layer K4	c. 20 cm thick, black, coarse sand, burned stones, much charcoal	Residential occupation	charred corylus	Beta-378923	4110±30	2865-2575		Ramstad, in prep.
10	Kvalsund-Teige 1	Kvalsund, Herøy, M&R	20	Agricultural profile 2, layer K	10-15 cm thick, black, fine grained, humus, much charcoal	Clearance by fire	charcoal	Beta-262482	3840±40	2461-2154		Zinsli and Olsen, 2010
11	Norevik	Norevik, Høyanger, S&F	20-25	Field 1, layer 11	c. 5 cm thick, grey/black, sandy, some charcoal	Clearance for grazing	charcoal	Beta-218260	3880±50	2474-2204		Tellefsen, 2007
12	Ormelid	Ormelid, Luster, S&F	350	Trench 25, layer 7	15-20 cm thick, black, much charcoal	Clearance by fire	charcoal	T-12982	3885±70	2567-2145		Bade <i>et al.</i> , 2002
13	Gurvin	Gurvin, Sogndal, S&F	130	Trench 1, layer 2	13 cm thick, grey humified sand/silt, some charcoal	Clearance for grazing	charcoal	Beta-218865	3930±50	2571-2235	X	Skrede, 2006; Halvorsen, 2009
14	Bondevik	Bondevik, Sogndal, S&F	130	Trench 11, layer 13	12 cm thick, dark, compact, some charcoal	Clearance for grazing	charcoal	Beta-218864	3990±50	2833-2342	X	Skrede, 2006; Halvorsen, 2009
15	Fjærestad	Fjærestad, Balestrand, S&F	35-40	Profile 1, layer 12	5-7 cm thick, sandy, some charcoal	Clearance for grazing	charcoal	Beta-153606	4000±80	2865-2289		Diinhoff, 2000
16	Norevik	Norevik, Høyanger, S&F	20-25	Field 1, layer 9	c. 10 cm thick, light brown, humified sand, some charcoal	Clearance for grazing	charcoal	Beta-218259	4110±60	2878-2496	X	Halvorsen, 2006; Tellefsen, 2007
17	Kvitevoll	Kvitevoll, Halsnøy, H	60	Northern profile, area B, layer IV	5 cm thick, black, much charcoal	Clearance by fire, grazing	charcoal	Beta-210321	4360±170	3516-2501	X	Engedal <i>et al.</i> , 2006; Halvorsen, 2007

Figur 3 MNB jeger/sanker- lokaliteter og MNA/MNB lokaliteter med jordbruksprofil. Fra: Bergsvik *et al* 2020a:347-348

5.1.1 Haukedal 1

Lok. 1 Haukedal ligger nordvest i Skatestraumen på Haukedal gård, gnr.62, bnr. 2,3. På lokaliteten ble det påvist 7 bosetningsfaser, der fase 4 og 5 ble datert til MNA og fase 6 ble datert til MNB (Bergsvik & Senneset 2002:103-115).

5.1.1.3 Materiale

Av materiale er det funnet skiferspisser i sikkert og usikkert korrelerte material. Det ble funnet spisser med rombisk tverrsnitt og hengende agnorer. Man har også eksemplarer med flatslipte sidekanter og fasettert overflate. I sikker kontekst ble det også funnet et oddfragment av spyd, mens det i dyrkingslaget ble funnet et midfragment av spyd. Det ble funnet to B-piler av flint, henholdsvis odd- og tangefragment. Man fant også flere slipte øksefragmenter av ulike råstoff, blant annet i diabas. I den usikre konteksten er det også funnet en lang og smal vestlandsøks av skifer. Det ble også funnet to slipte øksefragmenter av fin flint. Råstoffet i fase 6 skiller seg markant fra de foregående fasene. Det er en nedgang i bruk av skifer og det utgjør rundt 15% av råstoffet. Bruken av middels og grov hvit kvarts har økt fra foregående perioder til rundt 55% av totalen, mens de andre råstoffene kun utgjør små prosentverdier. Det forekommer også et relativt høyt innslag av fin flint i forhold til middels kvalitet, et forhold som tidligere var reversert (Bergsvik & Senneset 2002:116).

5.1.1.4 Botanisk material

Det ble tatt pollenprøver fra kulturlag F i profil 1. Man fant pollen etter trær, spesielt bjørk og eik, og pollen fra planter som tungeformede kurvplanter, mjørdurt, mjølke, marimjelle, gress, syre og nestle. Funnene av plantene tyder på at det var deponering av avfall på lokaliteten, fordi disse plantene er næringskrevende. Det ble derimot ikke funnet noen typiske beiteplanter eller domestiserte arter i prøvene (Bergsvik & Senneset 2002:116).

5.1.2 Gloføyk 23

Lok. 23 Gloføyk ligger på Rugsundøy, rundt 1 km VNV fra Haukedal lok. 1. Lokaliteten er lokalisert rundt 7 meter over havet på en liten flate ved veien. Under undersøkelsen og utgravingen av lokaliteten ble det i alt skilt ut 12 lag, på bakgrunn av farge og konsistent, lag som senere ble delt inn i 8 faser etter en vurdering av funnmateriale og 14c- dateringer. Bosetningsfasene som ble påvist strakk seg fra tidlig MN til førromersk jernalder (Olsen 2004:43). Fra lag F som representerer fase 4 fikk man en datering rundt 4000 ± 80 BP. Dette plasserer fase 4 innenfor perioden MNB. Lag F var strakk seg over hele utgravingsfeltet og skilte seg klart fra de stratigrafisk underliggende lagene G og H, samt de overliggende lag E i både farge og konsistens (Olsen 2004:43)

5.1.2.1 Materiale

Det er store likheter mellom funnmaterialet fra fase 4 og fase 6 ved Haukedal lok. 1. Materialet som kan dateres typologisk, er funn av skiferspisser, B- og C- pil, platekniver i sandstein og skifer, og økser/meisler av bergart. Av skiferspissene fra fase 4 hadde samtlige rombisk bladsnitt, og 2 spisser hadde også agnorer. Hele skiferspissmaterialet var fragmentert, og ingen hele spisser var bevart. Tre av spissfragmentene hadde dekor med innrissede tverrhakk på ryggene. I tillegg til skiferspissmaterialet ble det også funnet 3 sikre og 1 mulig skiferspydspiss. Av B- og C- piler ble det funnet et midfragment hver, hvor B-pilen var sekundært tilvirket som en skrape. Av de rettegete plateknivene ble det i alt funnet 3 eksempler. 2 av plateknivene er i sandstein, mens 1 er i skifer. I tillegg til dette ble det funnet 3 fragment av en retteget sandsteinskniv, ved et prøvestikk rundt 2 m NØ for feltet. Av økser/meisler har man 5 funn i laget, hvor ett eksemplar kan defineres. Dette eksemplaret defineres som en vestlandsmeisel. Et annet eksemplar kan være en firesidig øks eller en meisel i myk bergart. Det ble funnet råstoff av kvarts i grov og middels kvalitet, og kvartsen utgjør 61,1% av den totale råstoffmengden. Kvartsen etterfølges av skifer med 19,8% og flint med 8,8%. Andelen av fin flint mot flint med middels og grov kvalitet er på 30%. Annet råstoff utgjør kun små prosentverdier (Olsen 2004:45).

5.1.3 MNB materiale Vestlandet

Studier av materielle funn fra MNB kontekster på Vestlandet har i stor grad vist hvordan gjenstandsmaterialet på Skatestraumen kan fungere som et typologisk- kronologisk rammeverk for kystboplassene i regionen. Det må derimot bemerkes at det finnes regionale forskjeller i form av gjenstandsbruk og råstoffbruk (Olsen 2004:74), men materialets primærfunksjon virker å være knyttet opp mot jeger/sanker- aktiviteter. Dette kan også ses i sammenfatningen av lokaliteter i tabell 2.

Lokalitet	B.nr	Sted	Sikre MNB-indikatorer	Andre faser	Kilder
Eggesbønes lok. 1		Herøy, M&R		MN/-SN/BA	Simpson, in prep (in Bergsvik et al 2020)

Gloføyk lok. 23	B86572	Rugsundøy, Haukedal	B/C- pil Skiferspiss med tverrhakk-dekor Platekniver Økser/meisler	MN- førromersk jernalder	Olsen 2004
Haukedal lok. 1	B86572	Haukedal, Bremanger		SM- førromersk jernalder	Bergsvik & Senneset 2002
Kobbervågen lok. 32	B15199	Spissøy, Vest.	B/C-. piler Avslag av slipt flintøks Tykknakkete, rettegete bergartsøkser	TN, MNA	Kristoffersen & Warren 2001
Nilsvika lok. 4	B14571	Bjørøy, Fjell	B/C- piler Platekniv Avslag av slipt flintøks 14C-datering	TN, MNA	Kristoffersen 1995
Lok. Ramsvikneset	B11256 B11416 B11369 B11450 B11511	Lindås, Vest.	B/C- piler Platekniv Skiferpisser med tverrhakk- dekor Skiferpisser med sikk- sakk- dekor Avslag av slipt flintøks Smalmeisel i flint	TN, MNA, SN	Bakka 1964
Slettabø Lok. II		Slettabø, Oгна	A, B/D – piler Flekkeskraper Skiveskraper Vestlandsøks Fragment av slipte stein- og flintøkser STK-keramikk Klokkebegerkeramikk Flathugd pilspiss med tange og agnore Skiferspiss med rombisk tverrsnitt, tange og agnore	MNA, SN, EB	Skjølsvold 1977
Lok. «Steinnes»	B9188	Steinnes, Ørsta, M&R	Skiferspiss med tverrhakk- dekor Skiferspiss med sikk- sakk- dekor Platekniv	MNA, SN	Olsen 2004
Lok. «Storemyra»	B7395 B7747 B8529 B8617 B8751 B8965 B10099 Å1677	Kvassnes, Sula, M&R	Skiferspydspiss med tverrhakk- dekor Platekniver	SM, TN, MNA	Bull 1934
Lok. Støbakkvik	B12205 B12838	Godøy, M&R	Skiferspiss med tverrhakk- dekor	TN- JA	Myhre 1972, Mikkelsen 1969

Tabell 2 Kystboplasser med sikre MNB- trekk. Tabell av forfatter.

5.2 Primærlokaliteter Østlandet

Av lokaliteter på Østlandet vil det videre bli tatt utgangspunkt i Auve og Solbakken 3. Disse lokalitetene vil gi grunnlag for å diskutere den materielle situasjonen på Østlandet. Materialet fra disse lokalitetene vil også diskuteres i lys av boplassene i figur 5.

Figur 4 Primærlokaliteter Østlandet: Av forfatter

5.2.1 Auve

Lokaliteten Auve ligger på gården Auve på Vesterøya i Sandefjord. Den første undersøkelsen på Auve ble gjort i 1972 og det ble funnet rester av keramikk og flint. Dette førte til en rekke utgravninger, som strakk seg fra 1976-1998. (Østmo 2008:13-34). På Auve har det blitt foretatt 80 radiologiske dateringer. Majoriteten av dateringene putter lokaliteten i MNA og overgangen til MNB, men snorstempel keramikken på stedet tyder på bruk frem til 2500 f.Kr. Den materielle sammenligning gjøres på bakgrunn av problematikken rundt C14 datering, knyttet opp mot de karboniserte «matskorpene» fra Auve (Østmo 2008:159-166, Østmo 2010:53).

5.2.1.2 Materiale

Av artefaktmaterialet på Auve er det totalt registrert 93 730 stykker flint, 380 stykker skifer, 128, stykker pimpstein, 72 stykker rav, 64 stykker av annen stein, 14 stykker av oker, 13 stykker av bearbeidet bein og 11 stykker av annet materiale. I tillegg kommer også 40807 stykker keramikk, og 33 579 stykker utdannete dyrebein. For å gjøre den materielle situasjonen oversiktlig vil det skisseres opp en tabell med funn for ruter med MNB datering.

Rute	Q11	R9	S11	W12	W14	Z17
Flint	B-spiss Stykke med retusj Mikroflekke Bipolar kjerne B-flekke Borspiss Mikroflekke «A» og «B» Øvrig kjerne	A3-spiss B-spiss Spiss Flekkebor Borspiss Stykke med retusj A-flekke Flekke Mikroflekke «A» og «B» Mikroflekke Bipolar kjerne Øvrig kjerne	B-spiss C-spiss Mikroflekke Skraiper Stykke med retusj Stykke med hakk A-flekke B-flekke Flekke Mikroflekke «B» Bipolar kjerne Øvrig kjerne	Borspiss Mikroflekke «A» og «B» Mikroflekke Bipolar kjerne Øks Spiss Borspiss Stykke med retusj B-flekke Flekke Øvrig kjerne A-flekke	Mikroflekke Mikroflekke «A» og «B» A1-spiss Spiss Stykke med retusj A-flekke B-flekke Bipolar kjerne Øvrig kjerne	A2-spiss B-spiss Spiss Borspiss Stykke med retusj Flekke Mikroflekke «A» og «B» Mikroflekke Øvrig kjerne A-flekke B-flekke
Skifer			Avfallstykke	Avfallstykke Spiss med rombisk tverrsnitt	Avfallstykke Spiss med rombisk tverrsnitt	Avfallstykke Spiss med rombisk tverrsnitt

					Stykke med sage- og slipespor	
Rav			Avfallstykk			
Keramikk	Glissent snorstempel Ingen dekor Koniske groper	Glissent snorstempel Ingen dekor Koniske groper Groper >3mm Groper 1- 3mm	Glissent snorstempel Ingen dekor Koniske groper Meiselstikk Knutesnor Groper 1-3mm Groper >3mm Ledig	Glissent snorstempel Ingen dekor Koniske groper Groper >3mm	Glissent snorstempel Ingen dekor Groper >3mm Koniske groper Tett snorstempel	Ingen dekor Glissent snorstempel Negleintrykk Tett snorstempel

Tabell 3 Material fra MNA og MNB kontekst fra Auve (Glørstad 2008). Tabell av forfatter.

5.2.2 Solbakken 3

Lokaliteten Solbakken 3, er en boplass på Ystehede i Idd, Halden. (Østmo 2004, 2007a).

Under undersøkelsen av lokaliteten ble det utført fire radiokarbondateringer av materialet. To er av såkalt «matskorper» fra keramikk, hvor en datering av utsiden av keramikkskåret har blitt målt til 4530±50 BP (3360-3100 cal BC). Dateringen av innsiden av karet har blitt målt til 4605±35 BP (3500-3340 cal BC). Det foreligger derfor en del usikkerhet knyttet til disse dateringene. En datering av et hasselnøttskall har gitt tiden 4180±50 BP (2880-2670 cal BC). Dette ses som en realistisk datering for boplassen, da boplassområdet var oversvømt rundt 3400-3300 f.Kr. Boplassen virker ikke å ha vært i bruk i en 200 års periode. Materialet antyder at boplassen tilhører en gropkeramisk tradisjon, som strekker seg på tvers av MNA og MNB. Et realistisk tidspunkt for bruksperiode av boplassen blir da fra slutten av MNA og inn i MNB (Østmo 2004:39-40, 2007a:84-85).

5.2.2.1 Materiale

Av materiale fra Solbakken 3 er flint klart dominerende. Ved utgravingen ble det i alt funnet 13 185 stykker flint, hvorav 336 var sekundærbearbejdet. Flintmaterialet vitner i om en boplass rettet mot jakt og sanking, noe beinmaterialet fra stedet også antyder. Man fant 15 fragment av ubestemte pattedyr, et av hundefamilien og to av fugl, hvor et kom fra en alke. (Østmo 2004:36-39, 2007:81-84). En videre utredning av materialet finnes i tabell 4.

5.2.3 MNB materiale Østlandet

En gjennomgang av lokalitetene Auve og Solbakken 3, gir et bilde av en materiellkultur på Østlandet som primært utnytter flint i skapelsen av gjenstander knyttet til jakt og sanking. Et av eksemplene på dette er mengden prosjektiler som er funnet. Dette utelukker derimot ikke at man har bedrevet andre økonomiske aktiviteter. En videre oversikt over MNB lokaliteter presenteres for å belyse den materielle situasjonen.

Lokalitet	B.nr	Sted	MNB indikatorer	Andre faser	Kilder
Auve		Vesterøya, Sandefjord	A1-, A2, A3, B og C- spiss Spiss Borspiss Mikroflekke Mikroflekke «A» og «B» Flekke A- og B flekke Flekkebor Stykke med retusj Øvrig kjerne Bipolar kjerne Skraiper Skiferspiss med rombisk tverrsnitt Keramikk med dekor (se tabell 3) Øks	MNA	Østmo 2008
Solbakken 3		Ystehede, Idd	A1-, A2, A2b, A3 og B-spisser Borspisser Sylindriske kjerne Bipolar kjerne Flersidig kjerne Slipte og uslipte flintøkser Eneget spiss Skrapere Dobbeltskraiper	MNA	Østmo 2004, 2007

			Skiferspydspiss med mothake og langående fure Pimpstein med slipefure Keramikk uten dekor Gropkeramikk Keramikk med meiselstikk, pinnestikk og sikksakk dekor Keramikk med kamstempel, ringstempel Keramikk figurer		
Øysang		Øysang, Risør	A-spisser Snorstempelkeramikk		Tørrhaug, 2000
Kjølbørg	C51659	Kjølbørg, Fredrikstad	Keramikk med koniske groper Skiferspiss med rombisk tverrsnitt Tangespiss type C	SBA, TJA	Resi 1998
Narestø I		Narestø, Tvedstrand	Tangespiss type A Skiferspiss Snorstempelkeramikk Snorstempelkeramikk med groper og pinneintrykk	MNA?	Amundsen 2000

Tabell 4 MNA/MNB material Østlandet. Tabell av forfatter.

5.3 Stridsøkskulturens material i Øst og Vest

Malmer typologisk- kronologisk rammeverk for en svensk- norsk stridsøkskultur ble som basert på gravfunn fra Sverige og Norge. Derfor har vi en god oversikt over hvilke gjenstander som kan tilegnes STK komplekset. En videre utredning av slike økser i det norske landskapet gis også, for å vise hvilke gjenstander som er representert på tvers av Østlandet og Vestlandet. Øksene det gjelder er av typen A/Gillhög, B/Barrsjö, C/Sösdala, D/Hurva og E/Vellinge. Disse typene skilles på bakgrunn av tverrsnitt, nakkeknapp, skafthull og utforming av øksens skuldre (Malmer 1975:96-97). En videre utredelse av STK material presenteres også, på bakgrunn av Malmer rammeverk i tabell 5

Reitan (2005:49-50) identifiserte i alt 11 stridsøkser fra STK i tidligere Buskerud fylke, fra perioden MNB. Den ene øksen beskrives som en stridsøks av type D:1a og den ble funnet i Fiskumvannet som under MNB var en del av en smal fjordarm. Denne øksen har tilsynelatende en glattet flate. Det andre funnet er en D:2 øks funnet på Eiken i Sigdal. Øksen er 14 cm lang og har ulikt den andre øksen, tydelig strekornering på tvers og langs av øksen. I tillegg til disse båtøksene identifiserer også Reitan (2005:38) 39-STK økser i flint, og en rekke andre gjenstander som faller innenfor Malmer rammeverk. Situasjonen er heller ikke unik for området, da det er påvist 22 svensk-norske stridsøkser i tidligere Østfold fylke (Reitan 2005:50). Man har derfor et klart innslag av båtøkser på Østlandet i MNB. Det må bemerkes at Reitan ikke undersøker boplassmateriale.

Fra Vestlandet har Olsen (2004:82-86) gjort en løsfunnsanalyse av tykknakkete, rettegete bergartsøkser. Dette materialet velges av Olsen på bakgrunn av at det finnes både i STK og i boplassmaterialet under MNB på Vestlandet. Olsen identifiserer i alt 160 økser fordelt på Sogn og Fjordane, Sunnmøre og tidligere Hordaland fylke. I Hordaland ble det funnet 61 økser, på Sunnmøre ble det funnet 59 og i Sogn og Fjordane ble det funnet 40 økser. Man har derfor en relativt jevn fordeling av funn i områdene. Et punkt som må bemerkes, er de variasjonene som finnes i STK materialet. I sin distribusjonsanalyse av yngre steinalder på Møre, skiller Morten Ramstad ut det han mener er lokale variasjoner i stridsøksene. Øksene kommer i tillegg til det som betegnes som import av flint fra STK kjerneområder i Sør-Sverige og Sør-Norge, og forekomsten av flintøkser og stridsøkser som følger utviklingen til kjerneområdene. Menneskene på Møre i MNB deltar derfor i et nettverk hvor de tilegner seg importert material, samtidig som de produserer lokale variasjoner av stridsøkser. Ramstad konkluderer med at disse øksene produseres i samsvar med overregionale type idealer, med en basis i lokale forestillinger (Ramstad 1999:129-130).

Stridsøkser (Båtøkser)	Økser, spisser, skrapere og flekker i flint	Steinøkser	Slipestein	Horn og bein	Rav og Kobber
Gruppe A	Smalmeisel hul/tverregg	Retteget øks	Fasettert slipestein gruppe A- og B	Horndolk med tapper/perforering	Perler i rav, sylinderformet (kort/lang), hengeformet, dyretannformet, skiveformet og uregelmessig

Gruppe B	Tynnbladet øks med rett/hul/tverregg	Tverregget/hulegget, tykk- og tynnbladet øks		Beinpilspiss- konisk med tverrsnitt og spissoval tange	Halskjede stykke i rav med rektangulært tverrsnitt
Gruppe C:1a, 1b	Tykkbladet øks med rett/hul/tverregg	Smalmeisel hulegget		Smal og bred beinsyl	Små kobberspiraler
Gruppe C:2	Tverregget pilspiss			Kamstempel	Kobberøring
Gruppe D:1a, 1b	Flekkepilspiss type -D			Hjortehornstagg	
Gruppe D:2	Skrapere			Beinnål	
Gruppe E:1	Flekk			Bein- perler, ringer, anheng, smykkeplater	
Gruppe E:2				Smykke av svinekjeve med dekor	

Tabell 5 Svensk-norsk stridsøkskulturmaterial etter Malmer (1962, 1975). Tabell av forfatter.

5.4 Klokkebegerkulturens material i Norge

Klokkebegerkultur er betegnelsen for en tilsynelatende ny materiell kultur, som gjør sin inntreden i nordlige deler av Skandinavia rundt 2400 f.Kr. Et av spørsmålene som har blitt stilt er i hvor stor grad denne kulturen har påvirket de lokale norske kulturene. Prescott og Glørstad (2015) mener blant annet at denne kulturen skal ha vært en direkte årsak til jordbrukets introduksjon i deler av Norge. Dette hevdes blant annet på bakgrunn av det de kaller karakteristiske klokkebegermaterial ved Slettabø boplassen. Materialet ved Slettabø har klare likheter med materialet til det europeiske klokkebegerfenomenet. I lag II ved Slettabø har man funnet klokkebegerkeramikk, som er karakteristisk for klokkebegerkulturen. Materialet sammenfaller også med dateringen for perioden klokkebegerkulturen gjør sin inntreden i Nord-Europa. I tillegg til keramikken definerer også Prescott og Glørstad spissene med tange og agnore, og flatehogde spisser som klokkebegermaterial, som sterkt linket til kulturen. Lag II fra Slettabø etterfølges av lag I, hvor det er funnet en flintdolk type VI, etter nordisk tidlige bronsealder periode I-II, og en syl med kopperlegering av SN/BA type (Prescott & Glørstad 2015:80). Dette er også gjenstander som knyttes til klokkebegerkulturen.

I et Nordeuropeisk perspektiv vil muligens keramikken og flintdolkene være gjenstandene som enklest vil kunne tilegnes klokkebegerkulturen, grunnet deres karakteristiske utseende. Det kommer i tillegg til at det er begrenset med material, som kan knyttes til klokkebegerkulturen (Shennan 1986:138). Klokkebegerkeramikken er også kjent for å ha en vid spredning i det Europeiske landskapet, mens de danske flintdolkene av type I er kjent for å ha stor spredning i Skandinavia. Dolkene har også sitt opphav i de nordre delene av Jylland i SN. Fra Jylland har man også gravd en lokalitet ved Beisebakken, med klar forbindelse til klokkebegerkulturen. Denne lokaliteten har en datering mellom 2340-1930 C14 BC. Ved Beisebakken ble det funnet 23 senneolitiske langhus (med og uten sunket gulv), store mengder skår av klokkebegerkeramikk, og flintavslag og flintdolker under produksjon. Det ble funnet 17 950 keramikkskår, hvor 2031 var dekorert. Av disse var kun en liten del klokkebegerkeramikk, og den dominerende typen var av lokal grovmagret keramikk. En dominans av lokal grovmagret keramikk er også typisk for andre boplasser i Danmark. Et annet forhold Beisebakken gjenspeiler, er den generelle representasjonen til klokkebegerkeramikk i Danmark, fordi den i størst grad finnes ved boplasser og sjeldent i graver. Den dominante stilen for klokkebegerkeramikken i Danmark er kurvet- eller rettvegget. Flintdolkene er mest representert i horder og graver i Danmark. Det betyr derimot ikke at flintdolkenes primære funksjon var å bli tilsidesatt, men det blitt antatt at de gjenspeiler en form for religiøs atferd, og at funn av dolker kun representerer en liten del av den faktiske produksjonen (Sarauw 2007:24-35).

Fra Norge har man funn av en horde med flintdolker på Karmøy på Vestlandet. Dolkene har en lengde mellom 13-23 cm og en bredde på 3-5, noe som gjenspeiler den generelle trenden i det norske materialet. Dette kan sies på bakgrunn av en sammenligning av det norske, danske og svenske flintdolk materialet av type I. Sammenligningen har vist forskjeller i lengden på dolkene. Det ble analysert 435 dolker fra Norge, 511 fra Danmark og 585 fra Sverige. I Norge har dolkene en gjennomsnittslengde på 150mm, i Danmark 195 mm og i Sverige 136 mm. Funnene av dolker viser klare spor etter en flyt av gjenstander fra Danmark til andre deler av Skandinavia, og forskjeller i lengde på dolkene kan tyde på en målrettet produksjon til enkelte områder. Rogaland regnes også som spesielt forbundet med Jylland, som en følge av utbredelsen av subtypen IC dolk (Sarauw 2007:34-37). Et usikkert funn som kan knyttes til klokkebegerkulturen, er gravingene fra graven på Mjeltehaugen i Norge (Mandt 1983). Gravingene har et typisk preg som finnes på klokkebegerkeramikk. Det må derimot bemerkes at Mandt forholder seg til en bronsealder datering for gravingene (Mandt

1983:19), men dette utelukker ikke en sammenheng mellom graveringene og klokkebegekulturen.

5.5 Traktbegekulturens material i Øst og Vest

Å definere hvilket material som kan tilegnes TRB i Norge, er viktig i forståelsen av hendelsesforløpet i TN-MNB. Hvilke material som kan tilegnes dette komplekset, utenfor den tradisjonelle keramikken er derimot vanskelig å si. Dette er knyttet til tidsrammen komplekset eksisterer i, og utbredelsen til komplekset. Prescott presenterte et bilde av Norge der TRB er redusert til å eksistere innen Oslofjordområdet, og hvor det under MN skal ha gjennomgått en «de-neolithization» prosess (Prescott 1996:77). Denne forklaringen har senere blitt bestridt av Glørstad (2005), som ser rester av et TRB kompleks fra Østlandet til Rogaland. Et lignende perspektiv tas også av Østmo, som sporer TRB keramikk fra Østlandet helt til øvrige deler av Vestlandet (Østmo 2007b:113). Prescott, Østmo og Glørstad er derimot enig om en utbredelse av TRB komplekset i Oslofjorden. En utredning av materialkultur gjøres derfor på bakgrunn av material fra Oslofjorden.

Megalittgraven fra Skjeltorp er en av de mest kjente koblingene til traktbegek komplekset i Skandinavia. Den ble gravd i 1980-1981 og er tolket som en megalittgrav av Østmo, på bakgrunn materialets likheter med danske og svenske megalittgraver. Graven er C14 datert med trekull og plasseres rundt 4270±90/4560±100 BP. Man har i graven funnet dekorert og udekorert keramikk. Av den dekorerte keramikken kunne man skille ut en fotskål, et skår av traktbege, et skår med innstemplede vertikale streker og sikksakk dekor, skår med dekor av vertikale streker, skår med groper og skår med dekorert innstemplet sikksakk og krysskraving. Fotskålen har klare likheter med dansk materiale. Av retusjert flint ble det funnet en tangepil type A1 og A2. Det ble funnet et par stykker flint med hakk, noen stykker med retusjert skraperegg, og stykker med tilsynelatende tilfeldig retusj. Flinten ble også funnet i usikker kontekst (Østmo 1982:20-23).

Under svinesundutgravingen ble det funnet keramikkskår på Berget 2, som blir tolket som rester etter traktbege. Dateringen av keramikken ved Berget 2 har av Tørrhaug (2002:91-92), blitt satt i siste del av TN. Det ble funnet 4109 artefakter under graving, hvor 4014 var flint. Av sekundærtillvirket flint var kun 48 gjenstander. Det ble funnet 13 tverrpiler, 8 var rett tverregget, og 2 svakt skjevt tverregget. Det ble også funnet skrapere med retusj, kniver med

retusj, mikroflekk med retusj, stykke med hakk, avslag med retusj, fragment av tynnakkert slipt flintøks, flintknoll med knakkespor, bipolare kjerner, uregelmessige kjerner, flekker og flekkelignende avslag, og mikroflekker. Det ble også funnet 2 økser, tverregget og eggfragment. Det ble funnet 49 keramikkskår og 13 var dekorerte (Tørrhaug 2002:80-82).

Materialet fra tangen har også blitt klassifisert som traktbegermaterial av Glørstad (2005). Boplassen er ikke fagmessig utgravd og materialet regnes som usikkert, men Glørstad konkluderer med at materialet stammer fra en TRB boplass, gjennom en sammenligning med annet TRB material. På boplassen ble det funnet 842 avslag og 1171 fragmenter i flint. Det ble funnet 2 A1 og 1 A3 tangefragment i flint. Man fant også 72 flekker, 4 flekker med kantretusj, 2 flekkebor, 6 ryggflekker og 11 mikroflekker i flint. Man fant også avslag med konveks, konkav, rett retusj og ubestembar retusj, avslagsbor, avslag med rygg, 3 fragment med konveks retusj, 3 fragmenter med ubestembar retusj. Man fant 2 sylindriske flekkeblokker, 1 kjerne med plattform, 3 bipolare kjerne, 3 øvrige kjerner, 1 kjernefragment og 6 stykker slipt flint. Man fant og 1 avslag av kvarts, og 34 fragment av bergkrystall. Det ble funnet 1 tynnakkert øks i grønn bergart, 1 slipeplate av rødbrun bergart og 2 bergartsavslag. Av keramikk ble det funnet 1 brent fragment magret med middels grov kvarts. Det ble også funnet 7 fragment av bein (Glørstad 2005:25-26). Glørstad (2005:42) hevder også at man finner TRB material i Lag III fra Slettabø. Han ser likheter mellom keramikken fra lag III og traktbegerkeramikk. Keramikk fra Slettabø lag III plasseres i TN ved bruk av matskorpedatering. Et annet material som tidligere har blitt vektlagt i tolkningen av TRB spredning, er tynnakkede flintøksene. Øksene har stor spredning i Sverige og Mjærum (2004) konkluderte med at flintøksene funnet i Øst-Norge, var produsert i Sør-Skandinavia. De kan derfor tolkes som spor etter kontakt med det Sør-Skandinaviske traktbegerkomplekset. Glørstad (2005) hevder også at man i Norge har et TRB kompleks med liten tilgang på egnede flintressurser, som produserer sine lokale varianter av økser. Det kan derfor reises spørsmål rundt hvorvidt andre øksefunn fra TN-MN bør tilegnes TRB.

5.6 DNA

Etter man tok i bruk DNA og isotop analyser på menneskelige levninger fra Europas neolitikum, ble det tydelig at det har funnet sted en migrasjon av mennesker inn i kontinentet under TN-MNA. Noen mennesker har sin opprinnelse nord for Svartehavet og i Jamnyakulturen, og det finnes spor etter dem i Russland, Asia, Europa og Skandinavia.

Basert på det tilgjengelige materialet, og manglende skjellettmateriale, har det derimot vært vanskelig å påvise at en migrasjon når norske områder. Det finnes derimot spor etter migrasjonen til Jylland og Sverige (Malmström et al 2015, Prescott 2020), områder nært opp mot de norske kulturene.

Malmström (et al 2015) analyserte levninger fra seks TRB bønder, en STK bonde og tretten GRK jeger/sankere fra Sverige. De ble så sammenlignet med 124 individer fra Europa. Analysen viste at TRB bøndene var nært beslektet med jordbrukspopulasjonen i Sentral-Europa, og de skilte seg klart fra den lokale jeger/sanker- populasjonen. Man fikk også etablert en kobling mellom den lokale jeger/sanker- befolkningen og den mesolittiske befolkningen fra Mellom-Europa. STK bonden kunne knyttes til den båndkeramiske kulturen. Data fra Malmström (et al 2015) peker mot en migrasjon til Skandinavia under neolitikum. Den viser ikke i hvilken grad migrasjonen fant sted og den kunne heller ikke utelukke en blanding av TRB og GRK individer (Malmström Et al 2015:7-8). Disse inntrykkene forsterkes i en senere publikasjon av Malmström (et al 2019). Her har man gjort analyse av levninger fra 11 individer fra MN-BA i dagens Sverige, Estland og Polen. STK individene fra Sverige har en høy andel gener relatert til innvandrende grupper, men og gener fra den tidligere neolittiske befolkningen og andre tidligere mesolittiske grupper. Individene fra Polen har derimot en høy andel gener som finnes i innvandrende grupper. Kvinnen fra Estland kunne også relateres til innvandrende grupper, men i mindre grad enn de polske individene. Det foreslås at STK under MN i Sverige, er en genetisk blanding av anatoliske bønder, europeiske jeger/sankere og Jamnaya- steppegjeterne. Kulturene som kan ha bidratt genetisk er den skandinaviske mellomneolittiske GRK, TRB og det europeiske STK komplekset (Malmström et al 2019).

Martin Furholt (2018) gjennomgår aDNA studier fra Europa, og diskuterer ulikhetene i opprinnelsen til menneskene på kontinentet. I TN/MN (5500-3100 cal BC) skiller menneskene seg stort fra individene med opprinnelse i Jamnayakulturen. Det foreligger og klare forskjeller mellom Skandinaviske jeger/sankere, og de andre europeiske menneskene (Furholt 2018:163). Forskjellene mener Furholt (2018:171) stammer fra migrasjon. Han mener også at migrasjonen styres av individer og påvirker ulike samfunn forskjellig. Han aviser også ideen om en stor migrasjon av mennesker inn i Europa under neolitikum. Migrasjonene foretas av individer, noe som gjør dem vanskelig å spore i det arkeologiske

materialet. Likheter på tvers av kulturene i Europa gjør også situasjonen mer kompleks, et forhold Furholt (2018:165) også bemerker.

6. Tolkning

6.1 Tankefigurer

Den tidligste forskningslitteraturen i kapittel 2 er av Shetelig (1922), Gjessing (1945) og Hinsch (1954). Felles for disse studiene og perioden de ble publisert i var at materialet fra MNB boplasser var begrenset. De tok og i bruk material fra andre deler av Skandinavia. Man har tidlig vært ute med å etablere en kobling til utlandet for å forklare endringene i neolitikum. Shetelig mente at det fant sted en indre transformasjon av samfunnet og han var derfor tidlig ute med å definere en ide, som igjen skulle bli aktuell i den senere forskningen. Dette gjaldt også Gjessing og Hinsch innvandringshypoteser, da innvandringshypoteser brukes i dag. Shetelig, Gjessing og Hinsch har derfor brukt ideer som i senere tid har blitt relevant, og man får på den måten en syklisk bruk av ulike konsepter i tolkningen av fortiden. På denne måten fremstår disse konseptene som egne tankefigurer, da de former vår forståelse av neolitikum og brukes igjen over tid.

6.1.1 Kontinuitet

Shetelig bygget sine ideer på det han mente var en «urbefolkning» i Norge, ulik den i resten av Skandinavia. Denne befolkning ble transformert i løpet av neolitikum. Disse menneskene var jeger/sankere med kjennskap til de skandinaviske jordbrukssamfunnene, men de var selv nedstammet fra tidligere jeger/sanker- kulturer i Norge. Shetelig benyttet seg derfor av et konsept basert på kontinuitet, noe som enda er relevant. Olsen (1988) ser en konunitet i befolkningen på Vestlandet, hvor endringene fra MN/SN et resultat av et regionalt skifte i erverv. Kontinuitetskonseptet anvendes også av Bergsvik (Bergsvik & Senneset 2002), da han vektlegger lokale aktører som pådrivere for forandring. Glørstad (2011) bruker en lignende tilnærmingen til overgangen til jordbruket på Østlandet, hvor en Norsk kultur adopterer klokkebeugerulturenes levemåter for å få økt makt. Felles for kontinuitetsforklaringene, er at man vektlegger det materielle aspektet i samfunnet. Man gjør studier av gjenstander som Shetelig, og man sammenligner det aktuelle materialet med tidligere perioder, for å avdekke materielle likheter i form, funksjon og råstoff. Gjennom dette konkluderer man med kontinuitet i befolkningen på tvers av TN-MNB. Dette kommer i tillegg til sporene etter forskjellige kulturer på tvers av periodene, kulturer som er vanskelig å definere.

Man kan ikke utelukke kontinuitet i befolkningen på bakgrunn av eksistensen til andre kulturer over tid, men det er problematisk å definere de ulike kulturene i neolitikum. Som nevnt i kapittel 5.5 mener Glørstad (2005) og Østmo (2007b) at det finnes et traktbegerkompleks med utstrekning fra Østlandet til Rogaland. Defineringen av TRB gjøres i stor grad på bakgrunn av keramikken fra Rogaland. Et problem som oppstår i den forbindelse, er overlappingen mellom dette materialet og annet material i området. Antar man at traktbegerkulturen defineres etter traktbegere, må man legge til grunne hva som konstituerer et traktbeger, og hvilke variasjoner som finnes. En slik tilnærming utelukker udefinert keramikk, noe som er problematisk ettersom slik keramikk ofte er representert i stor grad. Det oppstår også problemer når det gjelder hvorvidt man kan definere lokaliteter som Slettabø som rester av et TRB kompleks, da den antatte TRB keramikken finnes i liten grad. Denne utfordringen oppstår også når man studerer klokkebegerkeramikken, siden denne keramikken tradisjonelt er lite representert i områdene tilegnet klokkebegerkulturen. Kulturelle markører i form av TRB keramikk og klokkebegerkeramikk ses derfor som problematisk å anvende. Dette spiller direkte inn i kontinuitetskonseptet, da slike markører ofte vektlegges for å påvise kulturell kontinuitet. På den måten former en slik figur vår syn av fortiden, fordi man legger ulike forhold til grunne for å forstå denne perioden.

6.1.2 Innvandringskonseptet

Innvandringskonseptet bygges på kunnskapen vi har rundt menneskers mobilitet. I neolittisk tid finnes det klare spor etter innvandring til det europeiske kontinentet og Skandinavia. Hvorvidt migrasjonen av mennesker når Norge, er derimot uklart. Det finnes klare likheter i material på Vestlandet og Østlandet, og det finnes klare likheter i stridsøksekomplekset på Østlandet og i Sverige. Problemet som oppstår rundt innvandringskonseptet, er i hvilken grad mennesker beveger seg. Migrasjoner etterlater forskjellige spor, og kontaktnettverk kan også kunne introdusere eksotiske gjenstander. Historisk løser man dette gjennom ulike tilnærminger til material og migrasjon, og for å avklare om man i dag preges av tidligere aktørers tilnærming, blir foretatt en gjennomgang av nyere forskning.

Gjessing (1945) og Hinsch (1954) forklarte endringen til jordbruk gjennom en innvandring, bygget på forekomsten av material tilknyttet jordbrukskulturer. I nyere tid har man også rettet fokus mot innvandring som forklaring på forandringene i erverv under neolitikum, men det

foreligger et klart skille mellom Gjessing og Hinsch ideer, da det i stor grad fokuseres på andre forhold. Prescott (2020) vektlegger hvordan innvandringene finner sted i Skandinavia, og hvordan sykdommer fra innvandrede grupper kan påvirke den lokale befolkningen. I (Bergsvik et al 2020a) diskuteres også innvandring av bønder til Vest-Norge. En slik innvandring forekommer derimot i liten grad og er vanskelig å spore i det arkeologiske materialet. Innvandringen Bergsvik (et al 2020a) diskuteres resulterer ikke i utbredt sykdom, ettersom Bergsvik (et al 2021:15) mener det ikke foreligger en nedgang i populasjonen i MNB. En nedgang i populasjonen ville vært forventet om innvandrede gruppe sprer sykdom, slik Prescott (2020) diskuterte, og sykdomshypotesen kan derfor avskrives i MNB/SN. Teoriene til Bergsvik (et al 2020) og Prescott (2020) bærer preg nyansering av innvandringskonseptet, når de vektlegger andre forhold en Gjessing (1945) og Hinsch (1954). På denne måten forekommer det en tilpasning av ny informasjon og teori, for å påvise innvandring. Dette forsterker ideen rundt innvandring som tankefigur, når konseptet innvandring består, men teorien og metoden brukt er annerledes. Dette påvirker og kunnskapsproduksjonen, da innvandring diskuteres til tross for manglende spor etter migrasjon til Norge i deler av neolitikum.

6.1.3 Vestlandet og Østlandet

Vestlandet og Østlandet brukes som begrep for to landsdeler i Norge. Vestlandet omfatter Vestland, Møre og Romsdal, og Rogaland. Østlandet består av Vestfold og Telemark, Oslo, Viken og Innlandet. Begrepet Vestlandet og Østlandet omfatter et stort geografisk område i Norge, og det vil studeres i regi av tankefigurer. Studerer man områdene i moderne tid, vil man kunne skille ut en rekke ulike forhold mellom mennesker og byer. Det finnes klare forskjeller i dialekt, tradisjon og diverse på tvers av byene, som for mange vil være et sentralt punkt i deres identitet. Ved å definere en person som Vestlending eller Østlending, vil man overse flere sentrale forhold personen lar seg definere av. Når man ser på den tradisjonelle utviklingen av arkeologi som fagfelt på Østlandet og Vestlandet, blir det klart at landsdelsbegrepene har fått følger. Den tidlige steinalderforskningen i Norge kjennetegnes av en særskilt fokus på Vestlandet. Glørstad (2006:34) beskriver fokuset som et resultat av arkeologenes personlige interesser og bruker Braudels Habitus begrep for å forklare dette. Som en ekspansjon på Glørstad forklaring, ses tankefiguren Vestlandet og Østlandet som sentral i denne fasen av forskningshistorien. Glørstad (2006:34) viser tydelig hvordan

forskningen frem til mellomkrigstiden domineres av et fokus på Vestlandet. Dette representerer et skifte på starten av 1900-tallet, hvor man fikk en inndeling av ansvarsområder, etter loven om vern av fortidsminner.

I 1906 ble landsdelene i Norge delt inn i spesifikke ansvarsområder, hvor ansvaret gikk til Bergen museum, Stavanger museum, Tromsø museum, Vitenskapsmuseet i Trondheim og Universitets Oldsaksamling i Kristiania (Glørstad 2006:22). De ulike institusjonen og deres ansatte fikk i oppgave å verne om sine respektive områder, men forskningen ble i stor grad drevet av forskernes egne interesser. Det ses som sannsynlig at opprettelsen av disse ansvarsområdene i Sør-Norge, kom som en følge av tankefigurene Vestlandet og Østlandet. Fokuset på Vestlandet i førkrigstiden gjenspeiler også hvordan disse tankefigurene påvirket arkeologene ubevisst. Inndeling av områdene bidro med å strukturere kunnskapsproduksjonen, gjennom og skille ut egne områder og hvem som skulle verne om dem. Dette blir tydelig når man ser på den historiske utviklingen av forskningsfeltet på Vestlandet og Østlandet. Forskningsfeltene skiller seg klart gjennom bruken av ulike teoretiske og metodiske tilnærminger til fortiden, noe som skal diskuteres i regi av et tankekollektiv.

6.2 Tankekollektivets rolle i forskningen

For å undersøke om et tankekollektiv eksisterer i steinalderforskningen på Vestlandet og Østlandet, vil det bli gitt en oversikt over den historiske utviklingen av fagfeltet i de to områdene. Dette vil gjøre det mulig å skille ut ulike aspekter i kunnskapsproduksjonen. Fra Vestlandet og områdene under Universitetsmuseet i Bergen, har Bergsvik (et al 2020b) nylig publisert en gjennomgang av de mange ulike fasene det arkeologiske fagfeltet har gjennomgått i årene 1825-2019. En studie med fokus på Østlandet finnes også Glørstad (2006), hvor etableringen av steinalder som forskningsfelt finner sted i perioden 1901-1906 (Glørstad 2006:18).

Karakteristisk for gjennomgangene av forskningshistorien, er hvordan de definerer og skiller ut klare trekk ved forskningsmiljøet og hvordan disse trekkene har forandret seg over tid. Bergsvik (et al 2020b:17) skiller ut en første fase på Vestlandet mellom 1825-1900, som defineres av manglende kunnskap om eldre steinalder, og en oppfatning innen forskningsmiljøet, som skiller mellom «Nordiske og Arktisk steinalder». Denne ideen

gjenspeiles og den moderne forskningslitteraturen. Den neste fasen defineres av en etablering av et forskningsfelt, både på Vestlandet og Østlandet ved starten av 1900-tallet (Bergsvik et al 2020b:18, Glørstad 2006:22). I løpet av perioden fant det sted flere endringer i forskningsfeltet, drevet frem av en liten gruppe arkeologer. I starten av perioden ble Gustafson utnevnt som professor ved Oldsaksamlingen i Kristiania, og i 1906 publiserte han «Norges Oldtid» (Gustafson 1906). I dette verket ble det vektlagt en kobling til danske områder, og særlig jordbrukskulturer i neolittisk tid. En slik kobling er enda relevant i forskningen, både på Vestlandet og Østlandet. Glørstad (2006:21) mener man kan skille ut tre tydelige trekk for norsk steinalderarkeologi i denne perioden. Faget blir avgrenset mot andre fag, og man får egne spesialister og spesielle «raison d'être». Man får videre en klar geografisk forankring og et skille mellom lek og lærd, der lekfolk formidler fagets resultater i påkostede oversikter over Norges forhistorie. Shetelig foretok blant annet utgravninger på Vestlandet. I 1901 grov han steinalderboplassen Sökkamyro på Bømlø. Her identifiserte han at redskapsmateriale og avslag var av lokale bergarter, og han la merke til at strandgrus lå høyere oppe enn hva dagens nivå var i Sökkamyro. På bakgrunn av funnene konkluderte Shetelig med at det fantes endringer i havnivået i løpet av steinalderen, noe som førte til et tverrvitenskapelig arbeid mellom zoologer, botanikere og geologer (Bergsvik et al 2020b:18-19). Et tverrfaglig arbeid er enda relevant innen studien av neolitikum. I 1922 publiserte Shetelig boken «Primitive Tider i Norge», hvor han gav mest fokus til de vest-norske områdene og nordenfjeldske funn, men han forsøkte også å gi en oversikt over steinalderen i andre deler av Norge. Shetelig vektla også at ulike forutsetninger i omgivelsene, resulterte i en regional variasjon i kulturer. En slik tilnærming til ulike kulturer er enda relevant i den moderne forskningen.

Mellom 1923 og 1945 får man en ny utvikling på Vestlandet.. Her gikk museet fra å kun ha Shetelig som fast ansatt arkeolog, til og få Johs Bøe tilsatt og senere Per Fett, som vitenskapelig assistent. I denne perioden ble det i stor grad rettet fokus mot den mesolittiske perioden, men Bøe rettet fokus mot kulturminner fra steinalder i fjellet, noe som senere resulterte i at fjellområdene ble undersøkt (Bergsvik et al 2020b:24-26). For Østlandets skiller Glørstad (2006:25) ut perioden mellom 1920-1940. I denne perioden ble Sheteligs bok «Norges Forhistorie» (Shetelig 1925), og Brøggers «Det norske folk i oldtiden» (Brøgger 1925) særlig viktige. De representerte to ulike skoler for å tolke forhistorien, der Shetelig representerte en historisk/europeisk tradisjon, mens Brøgger stod for et funksjonalistisk/økologisk historiesyn (Glørstad 2006:26). I perioden 1945-1960, ble det så rettet et større fokus mot neolitikum. Her skrev Gjessing (1945) og Hinsch (1954) om

perioden, der de så jordbrukets introduksjon som et resultat av innvandring. Det som kan bemerkes som karakteristisk for perioden, er hvordan man fortsatt undersøker flere geografiske områder samtidig.

Perioden mellom 1960-1980 på Vestlandet var i stor grad definert av Bakka og Kaland (1971) publikasjon, der de drøftet overgangen til jordbruket. I denne perioden boplassen på Ramsvikneset gravd, og den inneholdt funn fra MN. Bakka og Kaland mente at jordbruket kom i SN, men pollenanalyser og distribusjonen av løsfunn viste at det kunne ha vært praktisert tidligere. Bruken av ulike metodiske tilnærminger var en videreføring av tidligere etablert praksis, men nå ble botanikken viktigere i forhold til det den tidligere hadde vært (Bergsvik et al 2020b:28). Undersøkelsene av kulturminner endret seg utover perioden, i regi av kulturminnevern, og det ble foretatt undersøkelser i fjellområdene i større grad. Det er viktig å bemerke seg i henhold til hvordan arkeologiske undersøkelser blir foretatt i Norge, siden de foretas etter behov. Perioden karakteriseres også av et økt fokus på nye teoretiske og metodiske perspektiv og i 1968 ble «Norwegian Archaeological Review» opprettet, for å være en plattform for internasjonal debatt omkring teori og metode. Et resultat av opprettelsen av forumet, ble at man i fagmiljøet ble bevisstgjort på, og tok i bruk prosessuell arkeologi og sosialantropologiske modeller (Bergsvik 2020b:30-31). Perioden kan derfor karakteriseres ved at forskningen drives frem etter behov, ikke interesse. En konsekvens av kulturminnevernet i perioden er også at forskere eksponeres for det materialet som kom frem i regi av vernearbeid, som står i kontrast til tidligere perioder. Hvorvidt dette var positivt eller negativt for forskningen er vanskelig å si, men kunnskapsproduksjonen blir utvilsomt tvunget inn i et strukturert rammeverk, som defineres av undersøkelser i regi av vernearbeid. Man kan og spekulere i hvorvidt områder som ikke var attraktive for veiutbygning, industriutbygging og mer, inneholder viktig informasjon som man ikke har tilgang til. På denne måten oppstår et rammeverk som påvirket forskere i denne perioden.

Det samme problemet finnes også på Østlandet, der undersøkelser og forskning blir foretatt i regi av forminnevernsloven. Glørstad (2006:47-49) diskuterer også hvordan sosiale og politiskideologiske endringer i etterkrigstiden, preget perioden. Det må også legges til at man tok i bruk C-14 dateringer, noe som også preget forskningen. Fra 1970-1990 ble introduksjonen av jordbruket på Østlandet viktig. Nå fokuserte man på neolitikums storsteinsredskapers fordeling i landskapet, i relasjon til ulike ressurser. Det ble også tatt utgangspunkt i en sørskandnavisk kronologisk ramme, hvor ulikhetene på Østlandet ble

tilpasset til denne. Bildet av neolitikum var at TRB ble etterfulgt av STK, som videre forsvant i SN. Den gropperamiske kulturen ble ikke særlig vektlagt (Glørstad 2006:53). Perioden viderefører på mange måter et tidligere perspektiv, med fokus på tilknytning til de sørskandenaviske kulturene og bruk av pollenanalyser.

Mellom 1980-2000 på Vestlandet ble det rettet fokus mot nye innfallsvinkler og kronologisk opprydding i steinalderforskningen. De kronologiske studiene er nevnt i kapittel 4 og det kronologiske rammeverk er enda i bruk. Det ble og foretatt undersøkelser i høyfjellet, som avdekket aktivitet i TN. Slike undersøkelser foretas også i dag. Undersøkelsene bidro ikke til en oppklaring rundt aktivitet i MN, da i regi av hvilke grupper som utnyttet Hardangervidda. Det ble det også foretatt nye undersøkelser langs kysten på Vestlandet (Bergsvik 2020b:39-44). På Østlandet ble det foretatt fire store forvaltningsundersøkelser på 1990-tallet, som avdekket boplasser fra Neolitikum (Glørstad 2006:60). Disse undersøkelsene har vært sentrale i studien av MNB. Som en følge av fokuset på kronologi og typologi på 1980-tallet, rettet man seg mot problemstillinger relatert til ervervs- og bosetningsmønstre, utvikling av territorial organisering, mobilitet og intra-site aktivitetsanalyser. Perspektivene i perioden var primært økonomiskfunksjonalistiske, og de teoretiske perspektivene var sterkt preget av etnoarkeologisk forskning på jeger/sanker- befolkninger i regi av den «prosessuelle» arkeologien. De tverrvitenskapelige og empiriske studiene er og relevante i dag, som kunnskap og fremgangsmåte. Det er i dag større fokus på et økonomisk-funksjonalistiske perspektiv, gjerne i kombinert med naturvitenskapelige metoder, der mobilitet, proveniens og økonomiske problemstillinger blir særlig relevante. Utover 1990-tallet har det «post-prosessuelle» perspektiver blitt tatt i bruk, og samfunnsteori, ritualteori og fenomenologi står sentralt. Det er også blitt stort fokus på sosiale relasjoner, landskapspersepsjon og materialkulturens symbolske betydning (Bergsvik 2020b:59). Det forekommer derimot et skille mellom Vestlandet og Østlandet, ettersom man ikke bruker den postprosessuelle arkeologien i stor grad på Østlandet (Glørstad 2006:63).

6.2.1 Tankekollektivet

Selv om det har blitt introdusert nye teoretiske perspektiver og metoder inn i arkeologien, er bildet av neolitikum fortsatt likt det som ble etablert i startfasen av forskningsfeltet på Vestlandet og Østlandet. Det som kan sies å være definerende for forskningsfeltet, er at man fremfor å forkaste informasjon og derav skape et nytt tankekollektiv, beholder, tilpasser og

gjenbraker informasjon. Dette er karakteristisk for et tankekollektiv, siden det motstrider seg ny informasjon. Det finnes flere eksempler på dette i forskningshistorien. Gustafson (1906) ide om koblinger til Danmark og jordbrukskulturer, er en ide som gjenspeiler kontakt mellom ulike samfunn, en ide som enda brukes. Et problem som oppstår i henhold til denne ideen er hvordan man kan, og i hvilken grad, gruppene oppretthold kontakt med hverandre. Dette problemet løses av Bergsvik (Bergsvik & Senneset 2002), der kontakten blir gjennom en interaksjon mellom «big men». Slik gjenbrukes også kunnskapen om langveis kontakt i neolitikum. Kunnskapsproduksjonen blir her et resultat av teoretisk tilnærming med grunnlag i en tidligere etablert ide.

Et annet viktig punkt som må bemerkes, er hvor lite forskningsamfunnet på Vestlandet og Østlandet tradisjonelt sett var. Shetelig var i sin startperiode ved museet den arkeologen med fast ansettelse (Bergsvik et al 2020b:24). Sheteligs etablering av et tverrfaglig samarbeid har fått store konsekvenser for arkeologien, både positive og negative. Prescott (1996:82-83) presiserer dette ved å diskutere de negative sidene ved bruk av pollenprøver. Shetelig etablerte en praksis som påvirket hvordan kunnskapen ble produsert, som har vært kontroversiell. Det må til gjengjeld påpekes i henhold til problematikken rundt pollenprøver, at Bergsvik (et al 2020a:352) mener at noen av problemene ikke lenger er relevant, som en følge av utviklingen av nye metoder. Et annet problem i den tidligste fasen av steinalderforskningen i Norge understrekes av Glørstad. Perioden defineres av et lite antall arkeologer, som i stor grad kom fra det øvre skitet av samfunnet. Glørstad mener derfor at:

Det er grunn til å tro at det manglende ”pliktarbeidet” med den østnorske arkeologien, (som man kan si Oldsaksamlingen som juridisk institusjon hadde pålagt dem), til fordel for reiser og prosjekter som sprang ut av den akademiske interessen for arkeologien og forhistorien, vitner om en sosial og kulturell sikkerhet i væremåten som på den ene siden kan føres tilbake på deres sosiale opphav i de øvre samfunnslag, og som på den andre siden skaper dem som agenter på den rene vitenskapens arena. Det er ikke lovpålagt virksomhet som styrer deres virke, det er interessen for faget, forskningen og forhistorien (Glørstad 2006:34).

Med andre ord mener Glørstad at forskningen på Østlandet frem til mellomkrigstiden ble nedprioritert, og forskningen som ble gjort var preget av den enkelte arkeologens bakgrunn, interesse og ideer. Manglende objektivitet har derfor påvirket forskningsamfunnet, og ikke

minst de kommende generasjonene med arkeologer. Som nevnt ble det også i starten av 1900-tallet, avgrenset hvilke aktører som skulle verne om de ulike områdene. Det faktum at Universitetsmuseet i Bergen forvalter store deler av Vestlandet, mens østlige områder forvaltes av Kulturhistorisk museum ved Universitetet i Oslo, har utvilsomt hatt utilsiktede konsekvenser. Etter 1960-tallet var det en økning av utgravninger på Vestlandet (Bergsvik 2020b:70) i regi av den lovpålagte forvaltningen, og man hadde en økning av studenter og studentdeltakelse på utgravningene. Slik deltakelse var vanlig frem til tidlig 2000-tallet. Et interessant forhold som oppstår parallelt med dette, er hvordan fokuset i forskningen blir rettet mot lokale områder. Vestlandet skilles ut som område og forskningen fra 1960-tallet som vist i kapittel 2 og 4, domineres av studier av interne forhold. Dette gjenspeiler også det faktum at studentene skrev sine magistergradsavhandlinger på bakgrunn av materialet de jobbet med, og det bidro indirekte med å forsterke et skille mellom Vestlandet og Østlandet på forskningsfronten. I (Bergsvik 2020b:97) kommer det frem at kontakten mellom vestlige og østlige grupper i MNB, er vanskelig å spore som en konsekvens av manglende forvaltningsundersøkelser. Dette problemet kan tilskrives forvaltningsmodellen i Norge og gjenspeiles i litteraturen fra Vestlandet, der det rettes fokus mot sørlige områder, i diskusjonen rundt jordbrukets introduksjon. Et slikt fokus er naturlig når man forholder seg til det tilgjengelige materialet, men det gjenspeiler også i stor grad problematikken knyttet opp mot forvaltningsmodellen i Norge, en modell som vil fortsette å prege generasjoner med arkeologer. Forvaltningsmodellen i Norge ser ut til å ha forsterket et allerede eksisterende rammeverk, hvor ulike aktører studerer deler av landet separat. Det eksisterer derfor et lignende problem, som det Glørstad viste til i mellomkrigstiden. I dag er det ikke den sosiale bakgrunnen som strukturer valgene våre, men det området man studerer eller jobber i. Dette forholdet gjenspeiles også i kapittel 2, der en ser at de tidligste forskerne ofte studerte Vestlandet og Østlandet, mens forskningen i dag drives av enkelt studier på et av områdene.

I hvilken grad forholdene spiller inn i et tankekollektiv er vanskelig å si. Det er klart at det finnes en rekke forhold som over tid har preget og strukturert handlingen til forskningsamfunnet, men i hvilken grad dette har påvirket kunnskapsproduksjonen kan diskuteres. Som en følge av forvaltningsmodellen, har man fått en klar svakhet i den forskningshistoriske utviklingen. Forvaltningsmodellen fører til at kunnskapen produseres etter undersøkelser foretatt i regi av nødvendighet. Områder som har stor nytteverdi, kan derfor forbli uoppdaget. Den forskningshistoriske utviklingen er preget av individer med egne interesser, og i senere tid formet av forskere i sine respektive områder. Forskere studerer

på Vestlandet og Østlandet, og forskningen har i nyere tid vært preget av interne studier. Man vil ha behov for nytt material for å studere endringene i neolitikum, men de begrensede undersøkelsene vil fortsette å prege konklusjonene man når. Det er også mulig å skille ut trender i forskningen, som følger utviklingen av forskningsamfunnene. Det finnes et klart fokus på indre transformering på Vestlandet fra 60-tallet, en periode hvor undersøkelsene i området økte. Dette er et resultat av flere ulike faktorer, men inndelingen av ansvarsområder og det økte interne fokuset på 60-tallet, har vært sentralt. Det eksisterer også klare forskjeller mellom det vestnorske og østnorske forskningsamfunnet.

Den postprosessuelle arkeologien blir anvendt på Vestlandet fra midten av 1990-tallet (Bergsvik et al 2020b:59-60), noe som står i kontrast til Østlandet, hvor den prosessuelle arkeologien fortsatte å stå sterkt utover midten av 1980-tallet. Den prosessuelle og postprosessuelle tilnærmingen i arkeologi vektlegger ulike forhold, og den vil derfor kunne produsere ulik kunnskap. Et slikt skille i teori vil også forsterke forskjellene mellom områdene. Transformasjonshypotesen brukes hyppig på Vestlandet, og den gjenspeiler forhold i den postprosessuelle arkeologien. Dette skiller seg fra Østlandet, der man tradisjonelt sett vektlegger andre forhold. Fokus på økonomisk og sosiale systemer står sterkt i den østnorske forskningen, og preger argumentasjonen mot en jordbruksøkonomi før SN. Dette står i kontrast til den vestnorske forskningen, hvor man diskuterer innslag av jordbruksøkonomi allerede i TN. Dette er et resultat av at man i det vestnorske forskningsamfunnet vektlegger pollenprøver og andre spor etter jordbruksøkonomi, i større grad enn det østnorske forskningsamfunnet. Et slikt forhold preger i stor grad kunnskapsproduksjonen og det er nærliggende å anta at det finnes to ulike tankekollektiv i områdene.

Det at man har en nedgående trend i antall studenter som velger steinalder på Vestlandet (Bergsvik et al 2020b:71-73), kan også bidra til å forsterke forskjellene. Man kan risikere at kunnskapen blir konsentrert hos relativt få arkeologer og forskere, og gjennom deltakelse i tankekollektivet vil de fortsetter å forsterke de eksisterende forskjellene. Alle doktorgradsavhandlingene fra perioden 1978-2004 om vestnorsk steinalder, tar utgangspunkt i materialet kandidatene selv hadde gravd ut (Bergsvik et al 2020b:70). Kandidatene vil ha blitt preget av det etablerte tankekollektivet, og gjennom sin forskning vil de kunne prege andre individer. Dette bør også særlig bemerkes i henhold til hvem som produserer kunnskap i dag. Glørstad diskusjon av størrelsen på forskningsamfunnet i mellomkrigstiden og

problematikken som oppstod den gang, forblir relevant. Steinalderforskningen på Vestlandet og Østlandet blir fortsatt drevet frem av en liten gruppe forskere, og kunnskapsproduksjonen fortsetter å bli preget av dette.

6.3 Kontaktrelasjoner

For å finne ut hvorvidt menneskene i neolitikum har kontakt med hverandre på tvers av områder eller ei, vil distribusjonsfunn nyttes, fordi de kan gjenspeile eventuell bevegelse. Mobilitet blant menneskene ses på som sentralt når det kommer til å definere kontaktrelasjoner, relasjoner som kan ha ført til utveksling av kunnskap om jordbruksøkonomi. Distribusjonsfunn fra TN-MN på Vestlandet (Bergsvik & Aksdal 2019:130), viser hvordan mennesker har beveget seg innover i fjordene mot Hardangervidda, som gjør det nærliggende å anta at man har kjent til østlige grupper. Om man har opprettholdt utpreget kontakt på tvers av områdene, er vanskelig å påvise med materielle funn. En løsning på dette problemet blir å anvende «Messenger Feast» (Burch 2005:172) fenomenet, som kjennetegnes av at individer fra ulike grupper reiser over lengre avstander og deltar på utpregede festivaler i andre landsbyer. Festivalene er viktige for å opprettholde sosiale relasjoner, og de forebygger konflikter. Det kan og innebær andre aktiviteter. Individer fra Vestlandet vil i regi av «Messenger Feast» kunne bevege seg innover i fjordene og over Hardangervidda i årstider da dette var mulig, for å delta i rituell festing i andre territorier. Individene vil også kunne tilegne seg eksotisk material og handelsgjenstander gjennom slike reiser, og det vil forklare hvordan økser og annet material ble introdusert til Vestlandet.

Distribusjonsfunnene langs fjordene vil kunne være et resultat av slike reiser, siden fjordene fungerer som raske ferdselsårer. Økser og distribusjonsfunn kan nedlegges på slike reiser, for å sikre seg under en lang og farlig reise. Dette støttes også opp ved at distribusjonsfunn fra MNB finnes i samme kontekst som SN gjenstander (Bergsvik et al 2020a:345). Dette kan tyde på en kontinuerlig bruk av deponeringsplasser, som et resultat rituell praksis.

Distribusjonsfunn fra mellom- og senmesolittisk tid (Bergsvik & Aksdal 2019:128) viser også bevegelse mot Hardangervidda, noe som kan tyde på at slike sosiale relasjoner ble opprettholdt over lengre tid. Kontaktrelasjonene som eksisterte kan tilskrives forholdene Mauss (1995) diskuterer. Distribusjonsfunn fra Østlandet finnes også opp mot de vestlige områdene i perioden MNA-EBA (Reitan 2005:94-101), og det forsterker ideen om kontakt. Det er også sannsynlig at østlige grupper beveger seg vest og deltar i rituell festing.

Fra de sør-vestlige områdene i Rogaland finner man også material som tyder på kontakt med østnorske områder, som tilskrives «messenger feast» og rituell festing. Fra Slettabø lok. II (Skjølsvold 1977) har man et rikt material som peker mot østlig kontakt i MNB. Det er funn av stridsøkskeramikk definert etter Malmers gruppe C (Skjølsvold 1977:160). Keramikken kan være introdusert gjennom slike reiser, eller den kan være produsert etter et lokalt stridsøkskultur ideal. Klokkebegerkeramikken mente Skjølsvold (1977:158) stammet fra import, på bakgrunn av godsets magringsbilde. Dette gir en klar indikasjon på kontakt utover området, og det støtter opp om et kontakt og handelsnettverk i MNB. Hvordan man tilegnet seg denne keramikken er vanskelig å si, men klokkebegerkeramikken har sannsynligvis blitt introdusert gjennom flere ledd i handelsnettverk, på tvers av Sør-Norge og Skandinavia. Man kan ha gjennomført reiser til Sør-Skandinavia, men det er vanskelig å påvise. Materialet i MNB på Vestlandet viser klart en kontakt mot de østlige områdene, og dette gjenspeiles i materialet fra Østlandet. Dette gjenspeiles i snorstempelkeramikken fra tabell 4. Denne keramikken finnes ved flere lokasjoner på Østlandet og Vestlandet (Skjølsvold 1977:159), noe som forsterker inntrykket om kontakt og utveksling av kunnskap på tvers av områdene. Det kan tenkes at snorstempelkeramikken er et resultat av et overregionalt ideal for keramikkproduksjon, noe som gjenspeiles i likheter på Vestlandet og Østlandet i MNB.

Potlatch institusjonen eksisterte i Nord-Amerika med formål om å forsterke sosiale relasjoner og hierarki. «Messenger Feast» og rituell festing oppstod sannsynligvis som et resultat av et lignende behov på Vestlandet og Østlandet. Dette baseres på at samfunnene i neolitikum i defineres som hierarkiske, se kapittel 3.7. Det er sannsynlig at det foreligger en kontinuerlig utnyttelse av ressurser, spesielt i områder som Skatestraumen. Slike områder har man vernet gjennom en hierarkisk struktur. Det er også sannsynlig at det eksistere flere ulike grupper i det neolittiske landskapet, noe som forsterker behovet for en slik struktur. Gjennom den rituelle festingen og «Messenger Feast», har man opprettholdt og forsterket sosiale relasjoner og hierarkiet, og man har kunne verne om sine respektive områder. En utilsiktet konsekvens av denne kontakten, har vært at man har kunnet utvekslet ideer og kunnskap om andre forhold, slik som jordbruksøkonomi. Den rituelle festingen ses også som en selvforsterkende atferd og vil derfor kunne eskalere forhold knyttet opp mot jordbruksøkonomi, slik som opparbeiding av overskudd.

6.4 Boplasser og funn

Boplasser på Vestlandet og Østlandet har blitt sentrale, når det kommer til det å belyse når overgangen til jordbruket finner sted. Det er naturlig, fordi innholdet på boplassene gjenspeiler erverv, og det er spesielt relevant i henhold til hvordan boplassmaterialet har blitt tolket. Som vist i kapittel 2, tolket en sporene ved boplasser fra MNB på Vestlandet, som tegn etter jordbruk og dyrehold hos jeger/sankere (Bergsvik et al 2020a). På Østlandet har man konkludert med at jordbruket blir dominerende i SN (Glørstad et al 2020). På tvers av områdene har man kontinuitet i gjenstandsbruk og utnyttelsen av områder gjennom TN-MNB, belyst i kapittel 5. Primærlokalitetene på Vestlandet i MNB befinner seg i områder egnet for utnyttelsen av marine ressurser, noe materialkulturen og gjenspeiler. Fra Østlandet har man sporet ulike kulturer på tvers av TN-MNB, men boplassenes lokasjon gjenspeiler i stor grad kontinuitet i valg av områder.

6.4.1 Vestlandet

Fra Vestlandet har man de siste årene samlet inn data fra en rekke boplasser. Det har bidratt til å nyansere bildet av neolitikum. I publikasjonen av Bergsvik (et al 2020a) har en forsøkt å samle denne informasjonen, for å diskutere når jordbruket ble introdusert. De ser på distribusjonen av løsfunn, daterbare fossile åkere/klaringer og pollenanalyser, noe som kan peke mot kultivering og dyrehold. Av importerte gjenstander fokuseres det på TRB økser i perioden TN, STK gjenstander i MN, og gjenstander knyttet til Sør-Skandinavia i SN (Bergsvik et al 2020a:342-346).

6.4.1.1 Løsfunn

Et forhold som skiller seg ut med TRB øksene fra TN, er hvordan øksene ofte blir funnet et stykke fra havområder, ulikt løsfunn med lokal opprinnelse. Fra rundt 2700 cal BC øker importen av økser og mengden av løsfunn. Disse øksene og importerte gjenstandene kan knyttes til det svensk- norske stridøkskomplekset og danske områder. Fra SN importeres det flintdolker og skafthulløkser. På samme måte som i MNB deponeres disse gjenstandene i stor grad i indre deler av landskapet. Etter en gjennomgang av løsfunnene, skilles det ut tre viktige punkter av Bergsvik et al (2020a:342-346). De mener importerte gjenstander fra TRB tyder på kontaktnettverk mot Øst-Norge i TN. Økningen av gjenstander i MNB viser en

forsterkning av denne kontakten utover perioden, og kontakten forsterkes igjen i SN. Det andre de peker på er deponeringen av gjenstander i det interne landskapet fra MN. Dette knytter de opp mot jordbruksaktiviteter, fordi de ser det som sannsynlig at man kan ha praktisert jordbruk andre steder enn ved kysten. Til sist ser de likhetene mellom deponeringer av gjenstander i MN og SN som tegn på jordbruk. Dette er en følge av hvordan jordbruket praktiseres i SN (Bergsvik et al 2020a:342-346).

Analysene av distribusjonsfunnene og forholdene som det konkluderes med, gjenspeiles i stor grad her. Det er uenighet omkring hvorfor man deponerte gjenstandene, da deponeringen her knyttes opp mot rituell praksis, som et resultat av «Messenger feast» og rituell festing. Dette begrunnes i hovedsak på bakgrunn av to forhold. Først kan man ikke begrense løsfunnene til en enkel del av landskapet, de finnes i indre deler av landskapet, men også langs kysten. Dette kan tolkes som spor etter en deponeringspraksis, som er uavhengig av landskapet og knyttet opp mot rituelle forhold som viser til bevegelse i landskapet generelt. Man deponerer gjenstander i de områdene man beveger seg i. Dette kan i stor grad ha utviklet seg over en lengre periode, som en følge av risikoen forbundet med å forflytte seg utenfor boplassområdet. Man er derfor ikke bundet til å deponere kun ved lengre reiser innover i landskapet, noe deponeringen av gjenstander viser. Det kan også forklare hvorfor man deponerer eksotiske gjenstander, da disse kan ha hatt en tiltenkt større verdi og derfor gitt større sikkerhet på reiser. Distribusjonskart fra mellom- og senmesolittisk tid (Bergsvik & Aksdal 2019:128) viser også hvordan gjenstander deponeres både langs kysten, men også internt i landskapet. Det finnes klare indikasjoner på at løsfunn finnes bredt i landskapet også før neolittisk tid på Vestlandet. Dette forsterke ideen om at deponering kan knyttes til ritual og bevegelse i landskapet. Det at man i SN fortsetter å deponere gjenstander i de samme områdene som i MN, kan i tillegg være et resultat av at man utvikler og forsterker kontaktnettverkene i perioden.

6.4.1.2 Jordbruksspor, beiteindikatorer og pollenspor

Å identifisere klare spor etter jordbruk før SN er vanskelig. Av de to lokalitetene som det ble utredet om i kapittel 5.1 hadde ingen av dem noen klare jordbruksspor eller beiteindikatorer, men fig 3 gav en oversikt over boplasser med jordbruksprofil. Fra Kotedalen utgravningen ble det funnet pollen av hvete og bygg, og pollen av planter forbundet med dyrehold (Hjelle et al 1992:104; Olsen 1992). Pollenkorn av bygg og planter knyttet opp mot dyrehold,

ble også funnet i en myr rundt 40 meter fra boplassen og datert til MNA (Kaland 1992:78-79). Funnene er de eneste som klart viser en praktiseringen av jordbruk før MNB, i nær beliggenhet til en kystliggende jeger/sanker- boplass (Bergsvik et al 2020a:349). Langs innlandsområdene har man funnet jordbrukslag rike på kull, med en datering mellom 3800-2300 cal BC (Olsen 2009;2012;2013). Det mangler derimot klare indikasjoner på kultivering før SN (Bergsvik et al 2020a:350). Man også avdekket spor etter langhus med datering til MNB, ved Ytre Hauge på Sunnmøre og Kvåle i Sognefjorden (Olsen 2013:133).

Funnene bidrar til å skape et komplekst bilde av neolitikum. Sporene etter planter forbundet med dyrehold, bør kombineres med annet material, fordi det kan foreligge andre årsaker til at slike planter finnes. Det er derimot påfallende å finne slike spor i en periode, hvor det er sannsynlig at man opprettholder kontakt med jordbrukskulturer. Dyrehold er også noe som vil kunne kombineres med andre jeger/sanker- aktiviteter, da dyr lett vil kunne bli ivaretatt av personer i gruppen, som av ulike grunner ikke driver med sanking eller jakt. Det er også flere forhold som må ligge til grunne for å drive med dyrehold. Flokken må være av en viss størrelse for å opprettholde produktivitet, noe som krever en viss mengde arbeidskraft. Det er også tenkelig at man vil ha behov for å introdusere nye dyr til flokken, for å få variasjon i genmaterialet. Dette forutsetter en tilgang på dyr fra andre grupper og områder.

Pollenkornene av hvete og bygg fra Kotedalen er viktige når man diskuterer jordbruk. Funnene kan være spor etter lokal kultivering, men de kan også være introdusert gjennom handel. Funn på boplassen vil kunne tilskrives handel, men i kombinasjon med funnene i myr tolkes de som et resultat av lokal kultivering. Det må og påpekes at det resterende materialet fra Kotedalen gjenspeiler et jeger/sankere- erverv (Olsen 1992), og en plantekultivering tolkes derfor som av liten økonomisk betydning. Innlandsområdene har også spor etter brenning av mark (Olsen 2009;2012;2013), det styrker ideen om dyrehold på tvers av neolitikum. Kullrester ses ikke som klare spor etter dyrehold eller åkerbruk, men de bidrar til å belyse situasjonen. Sporene etter brenning i innlandsområdene, gjenspeiler også jeger/sanker- gruppenes mobilitet i neolitikum. I kombinasjon med de andre funnene, blir det også nærliggende å anta at man praktiserer dyrehold i en eller annen form, før MNA. Langhus fra MNB tolkes som spor etter en etablert form for jordbruksøkonomi, på grunn av kontrasten i bosetningsform disse langhus representer, og likhetene med bosetningsform i Sør-Skandinavia. De dominerer også SN, der jordbruksøkonomien er etablert.

6.4.1.3 Material

Utredningen av materialet i kapittel 5, gjenspeiler et erverv med hovedfokus på jakt og sanking. Utredningen av det materielle rammeverket i kapittel 4, viser også hvordan et slikt erverv eksiterer i perioden TN-MNA. Gjennom gjenstandsmaterialet kan vi også definere klare forskjeller på tvers av periodene. Det er et tydelige geografiske forskjeller i gjenstandsmaterialet, sett i tabell 2. Man har gjenstandsmateriale fra Slettabø lok II, som skiller seg klart fra de nordlige boplassene. Det finnes også klare likheter på tvers av områdene. Det finnes både flintøkser og skiferspisser i Rogaland og Vestland kommune. Samtidig foreligger det også forskjeller i enkelte gjenstandstyper, som pilspisser. Det er ikke sannsynlig at forskjeller representerer ulikt erverv, siden en overveiende del av materialet kan tilskrives jeger/sanking- aktiviteter. En forklaring av forskjellene på Vestlandet i MNB, kan tilskrives ulike etniske grupper med særegne regionale uttrykk. Det er også vanskelig å definere hvilket kulturkompleks gruppene tilhører i MNB. Materialet fra Slettabø lok II, er representert i stridøksekomplekset og klokkebegeerkomplekset, og man kan ikke utelukke et innslag av kulturene i området. Slettabø lag III kan også tilskrives TRB i TN. Fremfor å definere et kulturkompleks med bruk av slikt materialet, tilskrives det eksotiske materialet kontaktnettverk og kontaktrelasjoner, som diskutert i kapittel 6.3. Det foreligger derfor ingen klare spor i materialkulturen, etter en sterkt kultiverende kultur på Vestlandet i TN-MNB. Funnet avskriver ikke en jeger/sanker- økonomi med innslag av andre økonomiske aktiviteter som dyrehold og jordbruk. Funn av bein fra domestiserte dyr, med datering til MNA-MNB (Hjelle et al 2006:157), styrker hypotesen om et innslag av jordbruksøkonomi i disse gruppene. Det er problematisk å forholde seg til dyrebein, men i kombinasjon med det andre materialet, styrkes tanken om dyrehold i MNA-MNB.

6.4.2 Østlandet

Etter en gjennomgang av boplassene og funn fra Vestlandet, kan man konkludere at det finnes spor etter en introduksjon av nye ervervsformer i løpet av TN-MNB. I regi av den antatte kontakten mellom øst og vest, kan man anta at det ble utvekslet kunnskap om jordbruksøkonomi på tvers av disse områdene. Det må derfor avklares hvilke retning informasjonen tok, og når. En utredning av ulike forhold vil derfor bli foretatt, slik som i det foregående underkapittelet.

6.4.2.1 Løsfunn

Reitan (2005:91-100) analyserte distribusjonen av økser og andre funn i TN-EBA, fra tidligere Buskerud fylke. Analysen viste at majoriteten av gjenstandene ble funnet i nær beliggenhet til Tyrifjorden og Oslofjorden. Om man tolker funnene i regi av mobilitet, skapes et bilde av mennesker som holder seg i nærheten av åpent vann og sjø. Dette gjenspeiles også i utredningen av boplasser i kapittel 5.2. Man må også ta høyde for andre faktorer som kan ha spilt inn. Områder som undersøkes bredere, vil kunne frembringer mer gjenstander. Et annet punkt som og må tas til etterretning, er distribusjonen av slike gjenstander i innlandsområdene. Fra Reitans distribusjonsanalyse kommer det frem funn fra innlandsområdene, områder som ligger i nær beliggenhet til Vestlandet. Man har funn av en tynnakkert bergartsøks fra TN nært Vestlandet, og man har funn av tre bergartsøkser av vestnorske type fra MNA nært Vestlandet. Fra MNB er det funnet en stridsøks SNSØK-type og flere flintøkser SNSØK-type. Distribusjonen av gjenstander tett opp mot de vestnorske områdene fortsetter også inn i SN (Reitan 2005:91-100). Det er vanskelig å definere disse funnene som klare spor etter jordbruk. Stridsøkserne fra MNB kan relateres til det svensk-norske stridsøkskomplekset og derav jordbruksgrupper, men de representere ikke jordbruksaktivitet i seg selv. Spredningen av disse gjenstandene i innlandsområdet kan tilskrives kontakt mellom øst og vest, som diskutert i kapittel 6.3.

6.4.2.2 Jordbruksspor, beiteindikatorer og pollenspor

Om man legger til grunn den samme tolkning av pollenprøver på Østlandet som på Vestlandet, er det klart at det foreligger spor etter jordbruksaktivitet og dyrehold i TN-MN tid. I Solheim (2012:61-63) tas det utgangspunkt i pollenprøver samlet inn fra Østlandet og Sørlandet, for å belyse det økonomiske aspektet i perioden. Disse prøvene viser hvordan en jordbruksøkonomi kan ha hatt stor geografisk utstrekning i Sør-Norge og Vest-Sverige, fra TN.

Det må påpekes at det kan være kontroversielt å bruke pollen for å finne spor etter jordbruk. Det argumenteres for at pollen av Cerealia er vanskelig å skille fra andre ville planter. Man vil og kunne ha ryddet land til andre formål enn dyrehold, noe som vil gi gode vekstforhold for smalkjempe (*Plantago lanceolata*) (Bergsvik et al 2020a:352-353). Man kan tilnærme seg problematikken med å se til andre jordbruksspor. I Reitan (et al 2018:555) ble det lagt frem

en oversikt over makrofossiler av ulike kultiverte planter, funnet ved lokasjon Kvastad A2. Av makrofossilene som ble funnet var fem kjerner av bygg (*Hordeum vulgare* var. nudum), id P289 b, og en kerne av emmer hvete (*Triticum diocum*), id P289 c. Makrofossilene ble funnet i et mulig ildsted og datert til MNA. En analyse av Låmyra 70 meter fra Kvastad A2 (Reitan et al 2018:556), viste også en økning av kull i perioden MNA. Sporene etter kull, sett i sammenheng med makrofossilene fra lokaliteten, gjør det nærliggende å tolke dette som spor etter rydding av mark i sammenheng med kultivering, en konklusjon Reitan (et al 2018:556) og lander på. Det påpekes også at effekten av kultivering ikke var stor, siden det ikke er sannsynlig at store områder ble ryddet. Resultatene fra Kvasta A2 i kombinasjon med pollenprøvene fra Solheim (2012:61), styrker sannsynligheten for at man kultiverer planter i MNA og potensielt i TN. Det at det ryddes områder til kultivering, og at man finner pollen av smalkjempe i TN (Solheim 2012:6), styrker sannsynligheten for dyrehold i TN. Dyrehold vil også kunne bli kombinert med åkerbruk, da tamdyr produser gjødsel. Dette tilrettelegger også for å gjenbruk av åkrene, siden dyr vil kunne bruke brakke åkere som beitemark. Det må påpekes at man ved åpne små områder til kultivering, tilrettelegger for områder smalkjempe kan vokse fram i perioder der det ikke drives kultivering.

6.4.2.3 Material

Det siste som analyseres, er materialet fra de ulike boplassene på Østlandet. Dette vil belyse hvilke aktiviteter som bedrives i løpet av neolitikum. Av boplasser er det Auve og Solbakken 3 som har fått størst fokus. Boplassene kan dateres til MNB, og de ligger nært havet. Dette tyder på et forhold mellom menneskene og havet. Boplassene domineres av flint, men det finnes og innslag av andre råstoffstyper og annet material. Dominansen av flint gjelder også de foregående periodene, noe som er særlig representert ved Auve og Solbakken 3, som bruksmessig strekker seg gjennom MNA-MNB. Råstoffbruken kan derfor sies og gjenspeile kontinuitet. Om man ser på de ulike gjenstandstypene som er produsert, domineres dette av gjenstander knyttet opp mot jeger/sanker- aktiviteter. Dette støttes også opp av det osteologiske materialet fra Solbakken 3, som består av ben fra pattedyr og fugl. Ved å se på likhetene i materialet fra Solbakken 3, og de andre boplassen i tabell 4, antas det at man ved disse boplassene også drev med jakt. Dette blir mer tydelig når man ser på de ulike spisstypene fra boplassene. Hvilke dyr man jaktet ved lokalitetene kan diskuteres. Både Solbakken 3 og Auve ligger langs Oslofjorden, som er egnede områder for jakt på marine pattedyr. Det er også funnet et elghode i leire fra Solbakken 3, som tyder på en relasjon med

store landpattedyr. Hvorvidt man kan definere disse lokalitetene som rene jakt/sanker-boplasser er usikkert, men de har klare spor etter jakt.

Ved å sammenligne disse boplassene med Kvastad A2, kan man skille ut klare likhetstrekk, som for eksempel når det kommer til plassering i kystnært landskap. Ved Kvastad A2 har man også spor kultivering, uten at dette forholdet dominerer boplassen (Reitan et al 2018-550). Det er derimot vanskelig å etablere en kobling mellom jordbruksøkonomi på Solbakken 3 og Auve, men slikt aktivitet bør ikke utelukkes på bakgrunn av materialet. Kvastad A2, Solbakken 3 og Auve ligger også i forskjellige områder, uten at det har stor betydning. Det foreligger klare likheter i materialet på tvers av boplassene fra tabell 4, noe som tyder på kontakt mellom områder. Måter på tvers av områdene gjør det også sannsynlig at man har utvekslet kunnskap om jordbruk. Gjenstandsmaterialet gjenspeiler en gruppe mennesker med et jeger/sanker- erverv, som også har innslag av dyrehold og kultivering senest i MNA.

6.5 Struktureringsteori

Giddens struktureringsteori forsøker å forklare endringene i et samfunns overordnede strukturer. For kunne anvende denne teorien må det defineres hvilke strukturer som eksisterer. Basert på utredningen av materialet og boplassers lokasjon i de tidligere kapitlene, foreslås det at man har en overordnet og dominerende struktur på tvers av TN-MNB, en struktur som gjenspeiles i jeger/sanker- ervervet i periodene. På bakgrunn av den kontinuerlige utnyttelsen av ressurser i regi av jeger/sanker- ervervet på tvers av TN-MNB, vil strukturen videre klassifiseres som en seig struktur. Det reises derfor spørsmål rundt hvorvidt transformasjonen av disse samfunnene, fant sted som følge av en episodiske hendelse. For å diskutere forholdene, vil det videre bli nødvendig med en utredning av de ulike forholdene på tvers av TN-MNB.

6.5.1 Tidligneolitisk tid

Under perioden TN kan man klart skille ut likheter og ulikheter på Vestlandet og Østlandet. På bakgrunn av den materielle situasjonen som utredet i kapittel 5, kan man skille ut TRB kompleks i Oslofjordsområdet. Det østnorske TRB har også et material med lokal tilpasning, som kan tilskrives lokale type idealer, slik som Ramstad (1999) diskuterer med henhold til økser på Vestlandet. For å forklare hvordan TRB komplekset introduseres i

Oslofjordsområdet, ses det til situasjonen i Sør-Skandinavia. Sørensen og Karg (2014) konkluderte med en migrasjon av TRB grupper inn i Danmark i løpet 4000-3700 cal BC, og inn i svenske områder (Malmström 2015). Menneskene skal ha vært erfarne bønder og etablert seg raskt i området ved bruk av båter. Det kan forklare hvordan TRB komplekset ble etablert i Norge. Sørensen og Karg (2014:110) oversikt over distribusjonsfunn relatert til TRB, viser en konsentrasjon av gjenstander i Sør-Skandinavia i kystnære områder. TRB komplekset kan ha spredd seg gjennom en «froskehoppmigrasjon» i sørvest-Sverige, og nord til Oslofjorden. Konsentrasjonen av distribusjonsfunn i Sør-Skandinavia tyder på at TRB komplekset ikke har stor utbredelse i norske områder. Man har derfor kontinuitet i jeger/sanker- gruppene i Norge.

Til tross for at det foreligger spor etter kontinuitet i materialet fra TN, får man også en påvirkning fra TRB på Vestlandet og Østlandet. Det utdypes derfor hvilke spor som foreligger etter TRB utenfor Oslofjorden. Glørstad (2005) og Østmo (2007b) ser spor etter et TRB kompleks fra Østlandet til Vestlandet, på bakgrunn av TRB keramikk. Defineringsen av TRB kompleks ved bruk av keramikk ses her som utilstrekkelig, berettiget på to punkter. Først har det vært vanskelig å definere keramikk fra Slettabø lag III som TRB keramikk. Dette gjør det vanskelig å konkludere på bakgrunn av keramikken. Det reises også spørsmål til hvorvidt man kan definere et kulturkompleks på bakgrunn av enkle funn av keramikk. Som diskutert tidligere vil man med å vektlegge en gjenstandstype, kunne overse andre sentrale forhold. Lag III fra Slettabø (Skjølsvold 1977:51) inneholder et lite antall dekorerte keramikkskår i forhold til udekorerte skår, noe som kan gjenspeile ulike forhold. Betydningen av dekorert keramikk er ikke nødvendigvis stor da materialet er underrepresentert, og den dekorerte keramikken vil kunne stamme fra import. Import ses også som en sannsynlig forklaring på TRB keramikken, berettiges på kontaktrelasjonene som kan ha eksistert.

Det har blitt stadfestet at det finnes indikasjoner på dyrehold og åkerbruk på Vestlandet og Østlandet. Introduksjonen av slik praksis gjenstår å bli undersøkt. På bakgrunn av den materielle situasjonen på Vestlandet og Østlandet, antar en at det i disse områdene har eksistert grupper med et hovedverv i jeger/sanking. I løpet av TN fikk man derimot etablert et TRB kompleks i Oslofjordsområdet med kunnskap om dyrehold og åkerbruk. TRB komplekset etablerte seg i landskapet, hvor det gjennom kontaktrelasjoner mellom de lokale jeger/sanker- gruppene spredde kunnskap om åkerbruk og dyrehold. Kontakten gjenspeiles i materialet fra boplasser som Slettabø, og kunnskapen rundt jordbruksøkonomi gjenspeiles i

sporene etter dyrehold og åkerbruk. Konsekvensene av dette var at man fikk en spredning av jordbruk og dyrehold fra Østlandet til Vestlandet i TN, noe som påvirket den overordnede strukturen i disse samfunnene. Det resulterte likevel ikke i en episodisk endring og kollaps i ervervet i perioden TN, fordi strukturen av natur var vanskelig å forandre. Dette samme vises også i materialet fra TN-MNB, hvor det foreligger klare spor etter et jeger/sanker- erverv.

6.5.2 Mellomneolitikum

Da det ikke forekommer store endringer i erverv under TN, rettes det fokus mot perioden MNA og MNB. I henhold til den materielle situasjonen i disse periodene, forekommer det en klar endring i material på tvers av Østlandet og Vestlandet. Særlig tydelig er situasjonen på Østlandet hvor STK kulturen etableres. Fra Vestlandet har man også endringer i materialet, men det foreligger klare likheter i materialet på tvers av MNA og MNB. Dette gjenspeiler kontinuitet og utvikling av de lokale gruppene. STK komplekset fra de østnorske områdene representerer et skille fra tidligere den materielle kulturen. Som sett i kapittel 5. skilles det ut nye lokalvarianter av redskaper, og man får et tydelig innslag av stridsøkser. Stridsøkserne gjenfinnes også i Vest-Norge, og gjenspeiler kontakt mellom øst og vest. Et viktig punkt som må bemerkes rundt STK på Østlandet, er STK erverv i Sverige. Gjennom en analyse av levninger fra STK individer i Sverige (Malmström et al 2015, Malmström et al 2019), ble det etablert at en innvandring har funnet sted i MN. Menneskene analysert var relatert til jordbrukene populasjoner, men også tidligere jeger/sankere og TRB individer. Hvorvidt man kan knytte endringene i materiellkultur på Østlandet i MN til disse individene, er noe usikkert. Malmers (1962,1975) kronologiske rammeverk viser klare likheter i material mellom STK i Sverige og Norge, men Malmers material domineres av fokus på svenske gjenstander. Likheter vil også kunne tilskrives ulike kontaktnettverk og mindre migrasjoner.

Kontakt på tvers av Østlandet og Sverige i MNB ses som sannsynlig. At det er foretatt en inndeling av Norge og Sverige i egne landområder, er av liten betydning for hvordan man unyttet og beveget seg i landskapet i fortiden. Den materielle situasjonen i Norge gjenspeiler også dette. Man har klare spor etter kontakt mellom Østlandet og andre deler av Norge. I hvilken form kontakt mellom det østnorske STK og det svenske STK komplekset foregikk, er vanskelig å påvise. STK komplekset i Sverige kan spores til jordbrukende populasjoner. En kontakt mellom østnorske grupper med et jeger/sanker- erverv og etablerte bønder i Sverige, vil derfor kunne ha store utilsiktede konsekvenser. Man vil oppleve friksjoner mellom

samfunnene i regi av Giddens struktureringsteori. Dette vil og være relevant om det forekom en migrasjon fra Sverige inn i Norge. En migrasjon er vanskelig å påvise i det norske materialet under MN, men det kan ikke utelukkes. Fort og Pareta (2020) har kalkulert spredningsraten til jordbruket i Skandinavia. Basert på deres utregninger vil man gjennom en voksende befolkning i Sverige, kunne forvente en spredning og migrasjon til norske områder. Problemet er derimot begrensingene som foreligger ved en migrasjon. En spredningsrate på 0.5km i året vil resultere i at en migrasjon fra Sør-Sverige til Norge, tar flere hundre år. En «froskehopp» migrasjon foretatt langs kysten vil derimot redusere tiden for migrasjoner (Fort og Pareta 2020). «Froskehopp» migrasjon kan ha funnet sted i TN, da TRB komplekset introduseres over en kort periode. En kystnær migrasjon vil også kunne bli foretatt i løpet av generasjoner. Et slikt forhold vil kunne bli gjenspeilet i materialet og forklare likhetene i material på tvers av Norge og Sverige. Det må påpekes at det vil bli vanskelig å definere i hvilken grad en slik migrasjon påvirket de østnorske gruppene. Man har klare spor etter en videreføring av jeger/sanker- ervervet, åkerbruk og dyrehold. En kontinuitet i ervervet utelukker ikke migrasjon fra andre områder og basert på de komplekse forholdene rundt migrasjon, er det sannsynlig at man også innvandrer til Norge under MN. Det finnes derimot ingen klare spor etter en stor migrasjon fra andre deler av Skandinavia. Mennesker som migrerer vil også kunne bli integrert inn i de lokale jeger/sanker- samfunnene, noe som etterlater lite spor.

6.5.3 Endringer i horisonten

På bakgrunn av materialet fra Vestlandet og Østlandet i TN-MN, skilles det ut et samfunn som gjennomgår flere forandringer. Gruppene som lever på Østlandet i TN møter en jordbrukende populasjon i TRB, som integreres inn i de lokale kontaktnettverkene. Dette resulter i at jeger/sanker- gruppene på Vestlandet og Østlandet utsettes for et ytre press, som svekker den dominerende strukturen. Som et resultat av kontakten og presset, introduseres dyrehold og åkerbruk i en liten skala. Man opprettholder et jeger/sanker- erverv på tvers av TN-MN, noe som gjenspeiles i materialet. I løpet av MN opprettholdes kontakten mellom Vestlandet og Østlandet og Sør-Skandinavia. I denne perioden introduseres STK til Norge, og en sterkt kultiverende jordbrukspopulasjon migrer til Sverige. Som et resultat, utsettes norske områder for et økende press fra Sør-Skandinaviske bondesamfunn. Dette svekker igjen den overordnede strukturen. Dette gjenspeiles også i det arkeologiske materialet og man får spor etter en intensivering av jordbruk og dyrehold. Kulturelle impulser knyttet til

jordbruksøkonomi fortsetter å spre seg i det vestnorske og østnorske landskapet, gjennom de etablerte kontaktnettverkene. Disse kontaktnettverkene opprettholdes av rituell festing. Disse aktivitetene forsterker også forhold som produksjon av overskudd, som bidrar til å svekke jeger/sanker- ervervet. Over tid kulminerer dette i en kollaps av jeger/sanker- ervervet på Vestlandet og Østlandet, ved slutten av MNB. Introduksjonen av langhus i SN av Sør-Skandinavisk karakter, er et resultat av den intensiferte kontakten med disse områdene. Fra kapittel 5.4 foretas det en utredning av material som har sin opprinnelse i Sør-Skandinavia og som ender opp i Norge. Gjennom utvekslingen av slike gjenstander får man mer kunnskap om den materielle kulturen i sør. Kontakt med Sør-Skandinavia kan også ha lagt til rette for migrasjoner til Norge. Det ses som usannsynlig at det finner sted en stor migrasjon i MNB av klokkebegekulturen til Vestlandet. Det er som en følge av befolkningsvekst i området. En stor innvandring av klokkebegekulturen til Østlandet ses heller ikke på som sannsynlig, da det ikke foreligger noen klare spor etter dette.

7. Betraktninger

Ved å gjennomgå forskningshistorien fra Vestlandet og Østlandet, og materialet fra TN-MNB, har det blitt mulig å skille ut flere forhold som preget kunnskapsproduksjonen. Det ble etablert en eksistens av ulike tankefigurer som påvirker forskningen. Tankefigurene ble skilt ut på bakgrunn av forskningshistorien og den etablerte områdeinndeling i Norge. Gjennom forskningshistorien kom det frem at man på tidlig 1900-tallet tok i bruk ulike forklaringer, som indre transformasjon av samfunnet og innvandringskonseptet. Disse forklaringene representerer ulike tankefigur og de har gjennom tiden blitt brukt som forklaringsmodeller av ulike aktører både på Vestlandet og Østlandet. Gjennom et fokus på innvandring eller indre transformering, undervurder disse figurene andre viktige forhold. Andre tankefigur som preger forskningen, er konseptene Vestlandet og Østlandet. Disse begrepene har bidratt til å skape et skille mellom vestlige og østlige deler av Norge. Man ser en inndeling av ansvarsområder på starten av 1900-tallet. Inndeling skapte et skille mellom områdene, et skille som satt tydelig spor i den tidlige forskningslitteraturen. Et eksempel er det utpregede fokuset på Vestlandet i den tidlige forskningen. Konseptet Vestlandet og Østlandet påvirket arkeologene, og Vestlandet ble prioritert til tross for mulighetene til å utforske andre deler av Norge. På denne måten bidro tankefigurene med å strukturere et tankekollektiv og det forklarer skille mellom områdene.

Det at man tidlig etablerte et skille mellom Vestlandet og Østlandet, la til rette for en utvikling av forskjellige tankekollektiver. Inndelingen av områdene la opp til at man kunne studere områdene separat, ved å gi de tidlige arkeologene muligheten til å foreta undersøkelser etter egne interesser. Forskjellene ble videre forsterket utover 1960-tallet, gjennom en økningen i undersøkelser. Undersøkelsene førte til at større deler områdene ble undersøkt, noe som resulterte i et økt behov for forskning på materialet som kom frem. Dette ser man tydelig på Vestlandet, der alle doktorgradskandidatene mellom 1978-2004 tar utgangspunkt i material de selv hadde gravd. Det foreligger en trend i miljøet, hvor kunnskapsproduksjonen struktureres etter hvilket område man er en del av. Dette har også utilsiktede konsekvenser i form av hvilke tanker og ideer man eksponeres for. Det oppstod en forskjell i forskningsmiljøet på Vestlandet og Østlandet, hvor forskere på Vestlandet vektla den post-prosessuelle arkeologien i stor grad. Tankekollektiv motstrider seg endringer av natur, og de forsterker forskjellene på tvers av områdene over tid, gjennom aktørene som deltar i dem. Ved å dele Vestlandet og Østlandet inn i egne ansvarsområder, utsatte man

deltakere i disse områdene for egne tankekollektiv, og strukturert kunnskapsproduksjonen. Dette gjenspeiles også i forskningen, ved at områdene studeres separat. Et eksempel av dette finnes i studien av overgangen til jordbruket på Vestlandet og Østlandet, da områdene tradisjonelt blir studert separat.

Endringene i neolitikum på Vestlandet og Østlandet kan studeres gjennom en forening av områdene, med bruk av kommunikasjonsnettverk og studien av menneskers mobilitet. Løsfunn fra TN-MNB viser hvordan menneskene på Vestlandet og Østlandet beveget seg inn mot Hardangervidda, som et resultat av «Messenger Feast» og rituell festing. Gjennom dette utvekslet de kunnskap om jordbruket, en kunnskap som ble introdusert av en innvandrende TRB befolkning i TN. Ved å utveksle denne kunnskapen i TN oppstod det friksjoner i jeger/sanker- samfunnene, som endret de seige strukturene gjennom neolitikum. Dette viser til det økte fokuset på åkerbruk og dyrehold på tvers av områdene i MN. Man fikk også et økt fokus på åkerbruk og dyrehold i MN, som et resultat av kontakt med sterkt kultiverende grupper i Sør-Skandinavia. Gjennom rituell festing forsterket man fokuset på overskudd av mat, noe som resulterte i økte friksjoner i samfunnets dominerende struktur. Ved slutten av MNB kollapset denne strukturen, og det fant sted et skifte i erverv. Endringene i materialkultur og lokaliteter i SN kom som et resultat av en intensifisert kontakt med Sør-Skandinaviske kulturer. Kontakten med sørlige områder forklarer og likhetene i boplasser mellom Norge og Sør-Skandinavia i SN.

Det er også mulig at det fant sted en migrasjon til norske områder. Det er vanskelig å påvise i det arkeologiske materialet, men en mindre «froskehopp» migrasjon og andre mindre migrasjoner trenger ikke å påvirke materialkulturen i stor grad. Introduksjonen av TRB i Oslofjordsområdet er også et eksempel på innvandring til norske områder i neolitikum. Det er og sannsynlig at en sterkt kultiverende jordbrukspopulasjon i STK, kan ha nådd Norge. Det finnes klare likheter i materialet på tvers av Østlandet og Sverige, og spredningsraten til den jordbrukende populasjonen i Skandinavia, gjør det sannsynlig at en migrasjon finner sted i MNB. Mangel på spor etter en slik migrasjon, kan være et resultat av at migrasjonen foretas av små grupper. Det er også klare tegn på STK i Sverige blander seg med den lokale jeger/sanker- befolkningen, noe som kan være et resultat av utveksling av ektepartnere. Det legges til rette for en slik utveksling, gjennom kontaktnettverk i regi av rituell festing og «Messenger Feast» på tvers av kulturer. Det forekommer også kontakt på tvers av Østlandet og Sverige, og det er sannsynlig at slike nettverk eksisterer i disse områdene. Dette gjør det

sannsynlig at en migrasjon finner sted her. Det er også vanskelig å skille ut hvilke grupper som har foretatt migrasjoner, men likhetene mellom STK i Norge og Sverige tyder på at STK er involvert. Hvorvidt individer fra klokkebegerkulturen innvandrer til Norge, er vanskelig å påvise i det arkeologiske materialet. Materialet fra vest- og østnorske områder før SN er begrenset, og det som foreligger peker ikke klart mot migrasjon. Det er heller ingen klare spor etter spredning av sykdom på Vestlandet i MNB, som har blitt nevnt som spor etter migrasjon av klokkebegerkulturen. Mangel på klare spor etter migrasjon, kan derfor tolkes som et resultat av en migrasjon med minimal påvirkning på de lokale jeger/sanker- gruppene. Endringene som fant sted i slutten av MNB på Vestlandet og Østlandet, er et resultat av en episodisk hendelse, utløst av økt kontakt med sterkt kultiverende kulturer i Sør-Skandinavia.

Litteraturliste

Aksdal, J. (1996). *Neolitikum i Vestnoreg : sosiale prosessar i eit regionalt perspektiv*. Hovedfagsoppgave, Universitet i Bergen.

Alsaker, S. (1987). *Bømlo : steinalderens råstoffsentrum på Sørvestlandet*, Bergen.

Amundsen, Ø.M. (2000). *Neolitikum i Agder og Telemark. En komparativ analyse av keramikk og flintøkser*. Hovedfagsoppgave. IAKK. Det historiskfilosofiske fakultetet. Universitetet i Oslo 2000.

Ammerman, A. J., & Cavalli-Sforza, L. L. (1971). Measuring the Rate of Spread of Early Farming in Europe. *Man (London)*, 6(4), pp. 674–688.

Anthony, D.W. (1990). Migration in Archeology: The Baby and the Bathwater. *American anthropologist*, 92(4), pp.895–914.

Asplund, J. (1979). *Teorier om framtiden*. Stockholm: Liber.

Bakka, E. (1964). Ramsvikneset. Førebils melding om ein buplass frå yngre steinalder på Straume, Radøy, Nordhordaland. *Viking (Oslo)*, 27, 4. pp. 159-166.

Bakka, E., & Kaland, P.E. (1971). Early farming in Hordaland, Western Norway. *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 4. pp. 1-35.

Barth, F. (1966). *Anthropological models and social reality : the second Royal Society Nuffield lecture*, London.

Baudou, E. (1997). *Gustaf Hallström : arkeolog i världskrigens epok* (p. 319). Natur och kultur.

Berg, E. (1986). *De neolittiske flintøkse i Vest-Norge : typologisk/kronologisk inndeling : bakgrunnen for flintøkseenes oppkomst og forholdet til de lokale tradisjonene*, pp.103, 9. Hovedfagsoppgave, Universitet i Bergen.

Bergsvik, K. A. (1991). *Ervervs- og bosetningsmønstre på kysten av Nordhordland i steinalder, belyst ved funn fra Fosnstraumen : en arkeologisk og geografisk analyse*. Hovedfagsoppgave. (pp. xii, 344). [K. A. Bergsvik].

Bergsvik, K. A., Senneset, K. & Bergen museum. (2002). *Arkeologiske undersøkelser ved Skatestraumen: B. 1*, Bergen: Bergen museum, Universitetet i Bergen.

Bergsvik, K.A. (2002). Task Groups and Social Inequality in Early Neolithic Western Norway. *Norwegian archaeological review*, 35(1), pp.1–28.

Bergsvik, K. A. (2003). *Ethnic boundaries in Neolithic Norway*, pp.XIII, 441.

Bergsvik, K. A. (2011). East is east and west is west: On regional differences in Neolithic Norway. Department of Historical, Philosophical and Religious Studies. In: *Archaeology of Indigenous Peoples in the North*. University of Umeå. pp. 133-159.

Bergsvik, K. A. & Aksdal, J. (2019). Fra enkeltgjenstander til stordata – løsfunn fra steinalder i Hordaland. *Røtter*. Bergen: Universitetsmuseet i Bergen. pp 121-132

Bergsvik, K. A., Hjelle, K, L., Halvorsen, L, S., Olsen, A, B., & Zinsli, C. (2020a). Low-level agriculture in Neolithic western Norway. In *Farmers at the Frontier*. Oxbow Books. pp. 339-362.

Bergsvik, K. A., Åstveit, L, I., Zinsli, C., Olsen, T, B. (2020b). *Faglig program i arkeologi for Universitetsmuseet i Bergen 2020–2025. Steinalder til og med mellomneolittisk tid (9500–2350 f.Kr.)*, Universitetet i Bergen.

Bergsvik, K. A., Darmark, K., Hjelle, K, L., Aksdal, J., Åstveit, I, L. (2021). Demographic developments in Stone Age coastal western Norway by proxy of radiocarbon dates, stray finds and palynological data. *Quaternary Science Reviews*. Vol, 259. 106898. pp. 1-18.

Boas, F. (1970). *The social organization and the secret societies of the Kwakiutl Indians*, New York: Johnson Reprint.

Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*, New York: Cambridge University Press.

Brøgger, A. W. (1925). *Det norske folk i Oldtiden*. Institutt for sammenliknende kulturforskning, serie A. VI. Oslo.

Bull, E. (1934). *Innberetning etter befaring av boplassen «Storemyra»*. Kvassnes gnr. 57/bnr.4, Sula, Møre og Romsdal. Sak nr. 006033, top.ark, Bergen museum.

Burch, E. S. (2005). *Alliance and conflict. The world system of the Inupiaq Eskimos*. University of Nebraska Press. Lincoln & London.

Diinhoff, S. (2000). *Report from Excavations of Prehistoric Fields at Fjærestad, gnr. 8, bnr 1., Balestrand k., Sogn og Fjordane*. Unpublished report, University of Bergen.

Engedal, Ø., Handeland, H., Kristoffersen, K.K. and de la Riba Caballero, A. (2006). *Report from Excavations at Kvitevoll at Halsnøy gnr. 198, bnr 1-2., Kvinnherad k., Hordaland*. Unpublished report in the topographical archive, University of Bergen.

Eriksen, T.H. (1993). *Små steder - store spørsmål : innføring i sosialantropologi*, Oslo: Universitetsforl.

Fleck, L. (1935). *Entstehung Und Entwicklung Einer Wissenschaftlichen Tatsache: Einführung in Die Lehre Vom Denkstil Und Denkkollektiv*. Basel: B. Schwabe, 1935. Print.

Fleck, L. (1979). *Genesis and Development of a Scientific Fact*. Phoenix edition. Chicago.

Fort, J., Mercè Pareta, M., & Sørensen, L. (2018). Estimating the relative importance of demic and cultural diffusion in the spread of the Neolithic in Scandinavia. *Journal of the Royal Society interface*, 15(148), p.20180597.

Fort, J., & Mercè Pareta, M. (2020). Long-distance dispersal effects and Neolithic waves of advance. *Journal of archaeological science*, 119, p.105148.

Furholt, M. (2018). Massive Migrations? The Impact of Recent aDNA Studies on our View of Third Millennium Europe. *European journal of archaeology*, 21(2), pp.159–191.

Giddens, A. (1979). *Central problems in social theory : action, structure and contradiction in social analysis*, London: Macmillan.

Giddens, A. (1981). *A Contemporary Critique of Historical Materialism*. London: Macmillan.

Giddens, A. (1984). *The constitution of society: outline of the theory of structuration* (pp. XXXVII, 402). Polity Press.

Gjessing, G. & Norsk arkeologisk selskap. (1945). *Norges steinalder*, Oslo: Norsk arkeologisk selskap I kommisjon: Tanum.

Glørstad, H., Gjesvold, P, E., Mansrud, A., Rønne, O., & Åhrberg, E, S. (2004). *Varia 57 Svinesundprosjektet. Bind 4*. Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo Fornminneseksjonen.

Glørstad, H. & Svinesundprosjektet. (2004). *Svinesundprosjektet : Bind 4 : Oppsummering av Svinesundprosjektet*, Oslo: Universitetets kulturhistoriske museer, Fornminneseksjonen.

Glørstad, H. (2005). Tangen – En neolittisk boplass fra Kragerø kommune i Telemark. Noen betraktninger omkring boplassen kulturmiljø og Traktbegerkulturens vestgrense. *Viking* 68(2005). pp. 34-54.

Glørstad, H. (2006). *Varia 61 Steinalderundersøkelser. Faglig program, bind 1*. Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo Fornminneseksjonen.

Glørstad, H. (2009). The Northern Province? The Neolithisation of Southern Norway. Prescott, C. & Glørstad, H. (red). *Neolithisation as if history mattered : processes of Neolithisation in North-Western Europe*, Lindome: Bricoleur Press. pp. 135-168.

Glørstad, H. (2010). *The Structure and History of the Late Mesolithic Societies in the Oslo fjord Area 6300-3800 BC*. Gothenburg, Bricoleur Press.

Glørstad, H. (2011). Historical ideal types and the transition to the Late Neolithic in South Norway. In *Becoming European*. Oxbow Books, p. 82.

Glørstad, H., and Sundström, L. (2014). Hamremoens – an enclosure for the hunter-gatherers? In M. Furholt, M. Hinz, D. Mischka, G. Noble and D. Olausson (eds), *Landscapes, Histories and Societies in the Northern European Neolithic*. Kiel, Verlag Dr. Rudolf Habelt, Frühe Monumentalität und soziale Differenzierung 4. pp. 29-48.

Glørstad, H., and Solheim, S. (2015). The Hamremoens enclosure in southeastern Norway. An exotic glimpse into the process of Neolithization. *Acta Archaeologica Lundensia*, 65. pp. 139-152.

Glørstad, H., Solheim, S., & Persson, P. (2020). Culture and context of the Scandinavian Neolithic. In *Farmers at the Frontier*. Oxbow Books, pp. 363-390.

Gustafson, G. (1906). *Norges oldtid. Mindesmærker og oldsager*. Kristiania: Norsk Folkemuseum.

Halvorsen, L.S. (2006). *Prosjekt Torvund – Teigen. Paleobotanisk undersøkelse ved Torvund og Norevik, Høyanger, Sogn og Fjordane*. Unpublished paleobotanical report 5/2006, Bergen, University Museum, University of Bergen.

Halvorsen, L.S. (2007). *Botaniske undersøkelser på Kvitevoll gnr. 198 bnr. 1,2, Halsnøy, Hordaland*. Unpublished paleobotanical report 12/2007, Bergen, University Museum, University of Bergen.

Halvorsen, L.S. (2009). *Vegetasjonshistoriske undersøkelser ved Gurvin gbnr. 25/2 og Bondevik gbnr. 23/14, Kvåle, Sogndal, Sogn og Fjordane*. Unpublished paleobotanical report 4/2009, Bergen, University Museum, University of Bergen.

Hanisch, M. (2001). *Gravritualene- fortellinger om ære? – et nytt perspektiv på vestnorsk gravmateriale fra romertid og folkevandringstid*. Hovedfagsoppgave. Universitetet i Bergen.

Hinsch, E. (1954). *Yngre steinalders stridsøkskulturer i Norge*, Bergen: John Grieg.

Hjelle, K. L., Fasteland, A., & Universitetet i Bergen Historisk museum. (1992). *Kotedalen : en boplass gjennom 5000 år : 2 : Naturvitenskapelige undersøkelser* (Vol. 2, p. 150). Universitetet i Bergen, Historisk museum.

Hjelle, K.L. (2002). Pollenanalytiske undersøkelser fra lok. 17 and lok. 1 Haukedal, Skatestraumen. In K. Bergsvik (ed.) *Arkeologiske undersøkelser ved Skatestraumen*. Bind 1. Bergen, Bergen Museum, University of Bergen.

Hjelle, K. L., Hufthammer, A. K., & Bergsvik, K. A. (2006). Hesitant hunters: a review of the introduction of agriculture in western Norway. *Environmental archaeology : the journal of human palaeoecology*, 11(2), pp.147–170.

Jennbert, K. (1984). *Den produktiva gåvan : tradition och innovation i Sydskandinavien för omkring 5300 år sedan* (Vol. 16, p. 206). Rudolf Habelt.

Julshamn, L., Bade, R. L., Valvik, A. K., & Larsen, J. (2002). *Vestlandsgården - fire arkeologiske undersøkelser*, Bergen: Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen.

Kaland, P.E. (1992) Pollenanalytiske undersøkelser utenfor boplassen i Kotedalen. In K.L. Hjelle, A.K. Hufthammer, P.E. Kaland, A.B. Olsen and E.C. Soltvedt (eds) *Kotedalen – en boplass gjennom 5000 år*. Bind 2. Naturvitenskapelige undersøkelser, 65–90. Bergen, Historical Museum, University Bergen.

Kristoffersen, K.K. (1995). *De arkeologiske undersøkelsene på Bjorøy 1992-1994*, Bergen: Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen.

Kristoffersen, K.K. & Warren, E.J., 2001. *Kulturminner i Trekant-traséen : de arkeologiske undersøkelsene i forbindelse med utbygging av Trekantsambandet i kommunene Bømlo, Sveio og Stord i Sunnhordland*, Bergen: Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen.

Kuhn, T. S. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*. Second edition, enlarged. The University of Chicago Press. Chicago.

Loeffler, D. (2005). *Contested landscapes/contested heritage : history and heritage in Sweden and their archaeological implications concerning the interpretation of the Norrlandian past* (Vol. 18, pp. X, 253). Umeå University, Department of Archaeology and Sámi Studies.

Malmer, M.P. (1962). *Jungneolithische Studien*, Lund: Gleerup.

Malmer, M. P. (1975). *Stridsyxekulturen i Sverige och Norge* (p. 181). LiberLäromedel.

Malmström, H., et al. (2015). Ancient mitochondrial DNA from the northern fringe of the Neolithic farming expansion in Europe sheds light on the dispersion process. *Phil. Trans. R. Soc.* Vol 370, Issue 1660.

Malmström, H., et al. (2019). The genomic ancestry of the Scandinavian Battle Axe Culture people and their relation to the broader Corded Ware horizon. *Proc. R. Soc.* Vol 286, Issue 1912.

Mandt, G. (1983). Tradition and diffusion in West-Norwegian rock art. Mjeltehaugen revisited. *Norwegian Archaeological Review* 16(1). pp. 14-32.

Marx, K. [1867] (1975). *Capital. A Critique of Political Economy*. Volume One. Penguin Books.

Mauss, M., & Eriksen, T.H. (1995). *Gaven : utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.

Mikkelsen, E. (1969). *Innberetning etter utgraving av lok. «Støbakkvik», Støbakkvik gnr.124/bnr.9. Godøy, Møre og Romsdal*. Sak nr. 001311, top.ark, Bergen museum.

- Mjærum, A. (2004). *Å gi øksene liv: et biografisk perspektiv på slipte flintøkser fra sørøstnorsk tidlig- og mellomneolitikum*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo.
- Morgan, L.H. (2000[1877]). *Ancient society*, New Brunswick, N.J: Transaction Publishers.
- Myhre, B. (1972). *Innberetning etter utgraving av lok. «Støbakkvik». Støbakkvik gnr. 124/bnr.9. Godøy, Møre og Romsdal. Sak nr. 001335, top.* Ark, Bergen museum.
- Nordquist, P. (2001). *Hierarkiseringsprosesser : om konstruksjon av sosial ojämlikhet i Skåne, 5500-1100 f.Kr.*, 13, p.320.
- Nærøy, A.J. (1987). *Redskapstradisjon i Hordaland fra 5500 til 4000 før nåtid : en lokalkronologisk studie*. Hovedfagsoppgave, Universitet i Bergen.
- Nærøy, A.J. (1993). Chronological and technological changes in western Norway 6000-3800. *Acta Archaeologica*, Vol 63. pp 77-95.
- Olsen, A.B. (1981). *Bruk av diabas i vestnorsk steinalder*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Bergen.
- Olsen, A.B. (1988). Økonomisk tilpasning i vestnorsk yngre steinalder. I: Festskrift til Anders Hagen. *Arkeologiske skrifter 4*. Bergen. S.242-252.
- Olsen, A.B., Fasteland, A. & Universitetet i Bergen Historisk museum, (1992). *Fangstbosetning og tidlig jordbruk i vestnorsk steinalder : nye funn og nye perspektiver*, Bergen: Universitetet i Bergen, Historisk museum.
- Olsen, A.B. (2009). Transition to farming in western Norway seen as a result of rapid replacement of landscapes. In S. McCartan, R. Schulting, G. Warren and P. Woodman (eds) *Mesolithic Horizons*. Papers Presented at the Seventh International Conference on the Mesolithic in Europe, Belfast 2005, 589–596. Oxford and Oakville, Oxbow Books.

Olsen, A.B. (2012). Neolittiseringen av Vestnorge. Møtet mellom to historiske tradisjoner i MNB. In F. Kaul and L. Sørensen (eds) *Agrarsamfundenes ekspansjon i nord, 125–141*. Copenhagen, Nationalmuseet.

Olsen, A.B. (2013). Jordbrukskulturens pionertid på Vestlandet. Hus, åkrer og territorialitet. In S. Diinhoff, M. Ramstad and T. Slinning (eds) *Jordbruksbosetningens utvikling på Vestlandet*. UBAS 7, 129–147. Bergen, University of Bergen.

Olsen, B. (1997). *Fra ting til tekst : teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*, Oslo: Universitetsforlag.

Olsen, T. B. (2004). *Egger av tid og rom : transformasjonen av steinalderens fangstsamfunn i Vest-Norge*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Bergen.

Overland, A., & Hjelle, K. L. (2009). From forest to open pastures and fields: cultural landscape development in western Norway inferred from two pollen records representing different spatial scales of vegetation. *Vegetation history and archaeobotany*, 18(6). pp.459–476.

Overland, A. (2012). *Paleobotanical Investigations at Håkonshella, Bergen k., Hordaland*. Unpublished report, University of Bergen.

Polanyi, K. (1957). *The great transformation* (Vol. 45, pp. XII, 315). Beacon Press.

Prescott, C., & Walderhaug, E. (1995). The Last Frontier? Processes of Indo-Europeanization in Northern Europe. The Norwegian Case. *The Journal of Indo-European Studies* 3 & 4, pp. 257-280. (1995): n. pag. Print.

Prescott, C. (1996). Was there really a Neolithic in Norway? *Antiquity (trykt Utg.)*, 70(1996) nr 267, pp. 77–87.

Prescott, C. (2009). History in prehistory – the later Neolithic/Early Metal Age, Norway.

Prescott, C. & Glørstad, H. (red). *Neolithisation as if history mattered : processes of Neolithisation in North-Western Europe*. Lindome: Bricoleur Press. pp. 193-216.

Prescott, C & Glørstad, H. (2015). Expanding 3rd millennium transformations. In *The Bell Beaker Transition in Europe*. Oxbow Books, pp. 77-87.

Prescott, C. (2020). Interpreting Complex Diachronic “Neolithic”-Period Data In Norway. In *Farmers at the Frontier: A Pan European Perspective on Neolithisation*. Oxbow Books. pp. 381-400.

Price, T. D. & A. B. Gebauer. (1995). New perspective on the transition to agriculture. Price, T. D. & A. B. Gebauer (red). *Last hunters, first farmers : new perspectives on the prehistoric transition to agriculture*. Santa Fe, N.M: School of American Research Press. pp. 3-19.

Ramstad, M. (1999). *Brytninga mellom nord og sør : en faghistorisk og lokalkronologisk studie over Møre i yngre steinalder*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Bergen.

Reitan, G. (2005). *Neolitikum i Buskerud : skikk, bruk og erverv i et langtidsperspektiv*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo.

Reitan, G., Sundström, L. & Stokke, J-S.F. (2018). *Grains of Truth. Neolithic Farming on Mesolithic Sites. New Insights into Early Agriculture in Southeast Norway*, Cappelen Damm Akademisk.

Rønne, O. (2003). Stensrød -boplass med spor fra nøstvetfasen, senneolitikum, bronsealder og eldre jernalder. In H. Glørstad (ed). *Svinesundprosjektet. Bind2*. Utgravinger avsluttet i 2002, Oslo. University of Oslo, Museum of Cultural History, Varia 55, s.187-222.

Sahlins, M. & Graeber, D. (1972). On the Sociology of Primitive Exchange. In *Stone Age Economics*. Routledge, pp. 168–258.

Sarauw, T. (2007). Danish Bell Beaker pottery and flint daggers – the display of social identities? *European journal of archaeology*, 11(1), pp.23–47.

Schanche, K. (1994). *Gressbakkentuftene i Varanger : boliger og sosial struktur rundt 2000 f. Kr.* Universitetet i Tromsø.

Shennan, S. (1986). Interaction and change in third millennium BC western and central Europe. In C. Renfrew & J. Cherry (eds.) *Peer polity Interaction and Socio-Political Change*. Cambridge: Cambridge University Press. pp. 137-148.

Shetelig, H. (1922). *Primitive tider i Norge : en oversigt over steinalderen* (p. 380). Grieg.

Shetelig, H. (1925). *Norges forhistorie : problemer og resultater i norsk arkæologi*, Oslo.

Sindbæk, M. S. (2013). Broken Links and Black Boxes: Material Affiliations and Contextual Network Synthesis in the Viking World. *Network Analysis in Archaeology : new approaches to regional interaction*. Oxford: Oxford University Press. pp. 71-94.

Skjølsvold, A. (1977). *Slettabøboplassen : et bidrag til diskusjonen om forholdet mellom fangst- og bondesamfunnet i yngre steinalder og bronsealder*, Stavanger: Arkeologisk museum : i kommisjon ved Stabenfeldt.

Skrede, M.A. (2006). *Report from Archaeological Excavations at the Farms Bondevik and Gurvin, Sogndal k. Sogn og Fjordane*. Unpublished report, University of Bergen.

Solheim, S. (2012). En historie om møter og motsetninger. Introduksjonen av jordbruk til Øst- Norge. *Viking* 75(2012). pp. 53-74.

Sørensen, L, & Karg, S. (2014). The expansion of agrarian societies towards the north – new evidence for agriculture during the Mesolithic/Neolithic transition in Southern Scandinavia. *Journal of archaeological science*, 51, pp.98–114.

Tellefsen, M. and Halvorsen, L.S. (2007). *Report from Excavations of Prehistoric Fields and Settlements at Norevik, gnr. 26, bnr 3., and Torvund, gnr. 101, bnr. 1 and 4, Høyanger k., Sogn og Fjordane*. Unpublished report, University of Bergen.

Trigger, B.G. & Hanssen, T. (1996). *Arkeologiens idéhistorie*, Oslo: Pax.

Tørrhaug, V. (2000). En yngre steinalderboplass på Øysang. Nicolay. *Arkeologisk tidsskrift*. Nr. 80. 2000. pp. 26-31.

Tørrhaug, V. (2002). Berget 2- En boplass fra senmesolitikum – tidligneo-litikum med traktbegerkeramikk. *Svinesundprosjektet bind 1. Varia 54(2002)*. pp. 73-115.

Tøssebro, C. and Åstveit, L.I. (2014). *Report from Excavations of Three Stone Age Sites in Porsvika at Glesnes, gnr. 33, bnr 162/185, Sund k., Hordaland*. Unpublished report, University of Bergen.

Vandkilde, H. (1996). *From stone to bronze : the metalwork of the Late Neolithic and earliest Bronze Age in Denmark*, Aarhus: Distributed by Aarhus University Press.

Wieckowska-Lüth, M., Solheim, S., Schülke, A. (2018). Towards a refined understanding of the use of coastal zones in the Mesolithic: New investigations on human–environment interactions in Telemark, southeastern Norway. *Journal of archaeological science, reports*, 17, pp. 839–851.

Weber, M. (1978). *Economy and society: an outline of interpretive sociology*. University of California Press, Berkeley.

Østerberg, D. (2012). *Sosiologiens nøkkelbegreper og deres opprinnelse 7. utg.*, Oslo: Cappelen Damm akademisk.

Østmo, E. (1982). Megalittgraven på Skjeltorp i Skjeberg. *Viking 46(1982)*. pp. 5-37.

Østmo, E. (1988). *Etableringen av jordbrukskultur i Østfold i steinalderen*, Oslo: Universitetets oldsaksamling.

Østmo, E. (2004). En fangstboplass fra yngre steinalder på Solbakken i Idd, og en uventet elgskulptur. Et notat. *Viking 67(2004)*. pp. 35-48.

Østmo, E. (2007a). Solbakken 3, Ystehede, Halden. Boplass med gropkeramisk materiale. Arkeologiske undersøkelser 2001-2002. *Varia 62*. pp. 77-88.

Østmo, E. (2007b). The northern periphery of the TRB: Graves and ritual deposits in Norway. *Acta Archaeologica*, Vol.78(2). pp. 111–142.

Østmo, E. (2008). *Auve : en fangstboplass fra yngre steinalder på Vesterøya i Sandefjord : 1 : Den arkeologiske del*, Oslo: Kulturhistorisk museum.

Østmo, E. (2010). The cord stamp in Neolithic Scandinavia. *Acta Archaeologica*, Vol.81. pp 44-71.

Resi, H. G. (1998). «Krukken i treet». Om nye funn fra grav og boplass på Kjølberg i Østfold. I E. Østmo (red). *Fra Østfolds oldtid: foredrag ved 25-årsjubileet for Universitetets arkeologiske stasjon Isegran*, Oslo: Universitetets oldsaksamling. pp. 55-68.

Zinsli, C. and Olsen, A.B. (2010). *Report from Excavations of Prehistoric Fields at Kvalsund-Teige, ID no 116232, gnr. 5, bnr 14 and 16., Herøy k., Møre og Romsdal*. Unpublished report, University of Bergen.